

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Konstitucinės ir administracinės teisės katedra**

Andriaus Liubino,
V kurso, finansų ir mokesčių teisės
studijų atšakos studento

Magistrinis darbas

**1927 m. konkordato ir 2000 m. sutarčių tarp Lietuvos ir Šventojo Sosto
teisiniai aspektai**

Vadovas: doc. dr. Vaidotas Vaičaitis
Recenzentė: asist. E. Masnevaitė

Vilnius 2008

Turinys

1. Įžanga	2
2. Konkordatai. Bendrosios pastabos	4
2.1. Konkordato sąvoka.	4
2.2. Konkordato subjektai.	4
2.3. Konkordato objektas.	5
2.4. Ar konkordatas – tarptautinė sutartis?	5
2.5. Konkordato galiojimas.....	7
2.6. Konkordatų istorija.	9
3. Konkordato ir sutarčių tarp Lietuvos ir Šventojo Sosto atsiradimo istorinės aplinkybės	10
4. Valstybė ir bažnyčia	15
4.1. Kas yra valstybė?	15
4.2. Kas yra bažnyčia?	16
4.3. Religinių organizacijų tradiciškumo samprata Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje.	18
4.4. Valstybės santykiai su Katalikų Bažnyčia ir kitomis religinėmis organizacijomis.	24
4.5. Katalikų Bažnyčios teisinė padėtis Lietuvoje.	26
5. Atskiros konkordato ir sutarčių nuostatos, reglamentuojančios Katalikų Bažnyčios teisinę padėtį Lietuvoje	28
5.1. Bendrosios pastabos.....	28
5.2. Vyskupų skyrimas.....	31
5.3. Turtiniai klausimai.	35
5.4. Apmokestinimas.	36
5.5. Santuokos sudarymas ir nutraukimas.....	44
5.6. Religinio švietimo problema.....	50
5.7. Sutarčių įgyvendinimas.....	60
6. Išvados	63
7. Santrauka	65
8. Summary	66
9. Santrumpų sąrašas	68
10. Literatūros sąrašas	69
11. Priedai	82

1. Įžanga

2007 m. rugsėjo 27 d. sukako 80 metų nuo konkordato tarp Lietuvos ir Šventojo Sosto pasirašymo. Šiuo dvišaliu tarptautinės teisės aktu pirmą kartą Lietuvos ir Katalikų Bažnyčios (toliau – KB arba Bažnyčia) santykių istorijoje buvo nustatytas Bažnyčios statusas Lietuvoje, įtvirtintos jos veiklos Lietuvos teritorijoje taisyklės ir reglamentuoti šalių tarpusavio santykiai. Šiandien šiuos klausimus reglamentuoja 2000 m. gegužės 5 d. tarp Lietuvos ir Šv. Sosto pasirašytos trys sutartys (toliau – Sutartys, o kiekviena atskirai – Sutartis).

Temos aktualumas. Viena iš priežasčių, paskatinusių gilintis į Lietuvos ir Šv. Sosto santykius, yra noras pažvelgti į juos retrospektyviai. Kitas dalykas yra tai, kad svarbu įvertinti šią šią šią šią KB kaip institucijos bei jos dvasininkų teisinę padėtį, Sutarčių suderinamumą su nacionaline teise, jų įgyvendinimo problemas, perspektyvas, pažvelgti į KB ir valstybės apibusių santykių plėtros galimybes. Atsižvelgiant į tai, labiausiai bus orientuojamasi ne į konkordato, o į Sutarčių nuostatų analizę. Tai būtų sunkiai išivaizduojama be valstybės laikysenos kitų religinių organizacijų atžvilgiu analizės. Žinoma, šio darbo autoriaus pozicija nepretenduoja į neginčijamą tiesą, tačiau galimi požiūrių skirtumai tik padeda išsamiau atskleisti nagrinėjamų Sutarčių įgyvendinimo problemas bei pasiūlyti optimaliausius jų sprendimo būdus. Atsižvelgiant į tai, tema yra aktuali tiek teisės mokslui, tiek praktikai.

Darbo tyrimo objektas ir tikslai. Darbo tyrimo objektas – Lietuvos ir Šv. Sosto konkordatas bei po nepriklausomybės atkūrimo pasirašytos Sutartys. Darbo tikslas – išanalizuoti pagrindines konkordato ir Sutarčių nuostatas, įvertinti jų reikšmę, taikymo praktiką, pasiūlyti Sutarčių įgyvendinimo procese atsirandančių problemų sprendimo būdus bei per tai apibūdinti valstybės valdžios santykį su Apaštalu Sostu.

Atsižvelgiant į iškeltus tikslus, darbas suskirstytas į struktūrines dalis. Pirmoji dalis skirta konkordato kaip specifinės tarptautinės sutarties problematikai (jo sąvoka, objektas, subjektai, galiojimas ir kt.). Antrojoje dalyje trumpai pristatoma konkordato ir Sutarčių atsiradimo istorija. Trečiojoje dalyje glaustai aptariama religinių organizacijų teisinė padėtis Lietuvoje, jų santykiai su valstybe, supažindinama su galimomis tų santykių formomis, nagrinėjama Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – KT arba Teismas) jurisprudencija. Ketvirtoji, pati ilgiausia, darbo dalis skirta konkrečių konkordato ir, svarbiausia, Sutarčių nuostatų analizei. Siekiant kuo labiau pabrėžti būtent *teisinį* Lietuvos ir Šv. Sosto santykių

vertinimą, darbe atsiribojama nuo sutarties „Dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados“ nuostatų analizės.

Tyrimo metodai. Tiriant Lietuvos ir Šv. Sosto konkordato bei Sutarčių atsiradimo istorines ir politines aplinkybes naudojamas *istorinis* metodas. Nagrinėjant minėtuose susitarimuose bei nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintų normų tarpusavio sąveiką naudojamas *sisteminis* metodas, o vertinant jų taikymo galimybes ir problemas - *analizės* ir *teleologinis* metodai. *Lyginamasis* metodas naudojamas norint atskleisti kai kurių Lietuvos ir užsienio valstybių konkordatuose/Sutartyse bei nacionalinės teisės aktuose įtvirtintų nuostatų, susijusių su nagrinėjama tema, skirtumus ir bendrus bruožus. Remiantis *loginiu* ir *abstrahavimo* metodais daromos išvados, apibendrinimai bei teikiami pasiūlymai.

Darbo originalumas ir pagrindiniai šaltiniai. Dabartinėje Lietuvos teisės doktrinoje beveik nėra darbų, kuriuose būtų išsamiai nagrinėjama Lietuvos ir Šv. Sosto Sutarčių įgyvendinimas ir reikšmė. Esama teisinė literatūra apsiriboją pavieniais vadovėlių skyriais ar išimtinai katalikišką doktriną atstovaujančiais straipsniais, kuriuose ši tema aptariama neišsamiai ir paviršutiniškai, todėl šiame darbe daugiausia remiamasi pačių susitarimų tekstais, nacionaliniais ir tarptautiniais teisės aktais, KT ir bendrosios kompetencijos teismų praktika, Lietuvos ir užsienio autorių straipsniais bei užsienio valstybių (daugiausia tų, kurios yra pasirašiusios analogiškus susitarimus su Šv. Sostu) praktika, kai kurios Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) bylos. Kalbant apie konkordatą, tam tikri jo aspektai aptariami sovietinės okupacijos laikotarpiu apgintų disertacijų pagrindu išleistose S. A. Bačkio knygoje „Lietuvos ir Šventojo Sosto konkordatas“ ir J. Prunskio knygoje „Comparative law, ecclesiastical and civil, in Lithuanian concordat“. Tačiau šiuose leidiniuose nemažai dėmesio skiriama to meto politiniam Lietuvos kontekstui, dėl ko nukentėjo paties konkordato analizė. Dėl šių aplinkybių darbas pasižymi originalumu.

Pagrindinės darbe ginamos tezės bus šios: 1) Tradicinių ir valstybės pripažintų religinių organizacijų teisinio statuso suvienodinimas; 2) Visoms tradicinėms religinėms bendruomenėms ir bendrijoms taikomų apmokestinimo sąlygų suvienodinimas; 3) Civilinių teisinių pasekmių pripažinimas santuokai nuo jos sudarymo bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka momento; 4) Sąlygų sudarymas tradicinėms religinėms organizacijoms priklausantiems tėvams auklėti vaikus pagal savo religinius įsitikinimus.

2. Konkordatai. Bendrosios pastabos

2.1. Konkordato sąvoka. S. A. Bačkis teigia, kad konkordatas – tarp popiežiaus ir valstybės sudarytas susitarimas, kurio objektas – katalikybės dalykai, o tikslas – vienu kartu išspręsti joms svarbius klausimus.¹ A. Kasparavičius konkordatą apibrėžia kaip sutartį tarp kurios nors šalies valstybinės valdžios ir Romos popiežiaus, nustatančią valstybės ir KB savitarpio santykius toje šalyje.² Dar vieną apibrėžimą pateikia tarptautinių žodžių žodynas: konkordatas (lot. *concordatus* – sutartas, suderintas) – valstybės sutartis su popiežiumi, apibrėžianti KB padėtį toje valstybėje.³ Lietuvių enciklopedija šią sąvoką apibrėžia labai lakoniškai: konkordatas – Bažnyčios ir valstybės sutartis, tvarkanti abi šalis liečiančius reikalus.⁴ Beveik identiška šios sąvokos definicija yra pateikta ir katalikų enciklopedijoje.⁵ Jei susitarimai tarp Bažnyčios ir valstybės sudaromi tik dėl vieno konkretaus klausimo ar dalyko, jie vadinami konkordaciniais paktais, ypatingaisiais susitarimais arba *modus vivendi*.⁶

2.2. Konkordato subjektai. Analizuodami konkordato sąvoką susiduriame su terminų netikslumais. Beveik visuose iš pateiktų apibrėžimų nurodoma, jog viena iš susitariančių šalių yra popiežius. Tačiau šiuolaikinėje tarptautinėje viešojoje teisėje tarptautinės teisės subjektu yra laikomas pats Šv. Sostas (Šv. Sostą kaip tarptautinės teisės subjektą ir konkordatą kaip tarptautinę sutartį aptarsime šiek tiek vėliau), bet ne popiežius kaip asmuo. Priešingu atveju, pastarajam mirus, konkordatas nustotų galiojęs. Šventasis Tėvas, kaip aukščiausioji katalikų valdžia, veikdamas Šv. Sosto vardu, pasirašo konkordatą arba gali įgalioti tą padaryti valstybės sekretorių ar kitą aukštą dvasininką. Iš to galime daryti pagrįstą išvadą, jog konkordato subjektai paprastai yra pats Šv. Sostas ir valstybė, atstovaujami atitinkamai savo dvasinių vadovų ar aukščiausių pareigūnų, ar jų tinkamai įgaliotų atstovų. Taigi konkordato negali sudaryti vyskupai, kurie atstovauja tik nedidelei Bažnyčios daliai, ar atskirų valstybių dalys – provincijos, žemės, gubernijos ir pan., išskyrus atvejus, kai turi centrinės valdžios deleguotas suverenias teises tokiai sutarčiai pasirašyti.

Gali kilti klausimas, koks yra tarpusavio ryšys tarp Šv. Sosto ir Vatikano valstybės? Autoriaus nuomone, gana tiksliai šį santykį apibrėžė R. Pukenis teigdamas, jog Šv. Sostas

¹ BAČKIS, S. A. *Lietuvos ir Šventojo Sosto konkordatas*. Vilnius: LKMA, 2007, p. 55.

² KASPARAVIČIUS, A. Lietuvos ir Vatikano santykiai, arba Šventojo Sosto reikšmė tarpukario Lietuvos užsienio politikai. *LKMA metraštis*, 2003, t. 23, p. 304.

³ BENDORIENĖ, A., et al. *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: Alma Littera, 2003, p. 393.

⁴ *Lietuvių enciklopedija*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1957, t. 12, p. 353.

⁵ *New Catholic Encyclopedia*. S. 1., 1967, Volume IV, p. 117.

⁶ *Cit. op.* 1, p. 58.

yra institucinė, ne teritorinė, būtis, turinti dvasinius tikslus ir aprūpinta materialinėmis vykdymo priemonėmis. Tarp Šv. Sosto ir Vatikano valstybės-miesto yra santykinis ryšys su skirtingais uždaviniais. Vatikano valstybė turi tarnybos paskirtį – užtikrinti Šv. Sostui absoliučią, matomą nepriklausomybę bei garantuoti neginčijamą suverenitetą tarptautiniuose santykiuose. Todėl Vatikanas privalo visada būti neutrali valstybė ir negali priklausyti jokiame kariniame bloke arba pats būti sukarintas. Šv. Sostas paprastai laikomas vyriausia KB ir aukščiausia Vatikano valstybės institucija. Taigi Vatikanas ir Šv. Sostas yra dvi suverenios būtytys, kurių bendras vadovas yra popiežius. Jam priklauso Vatikano valstybės atstovavimas tiek palaikant diplomatinis santykius su valstybėmis bei tarptautinėmis organizacijomis, tiek sudarant sutartis. Šv. Sostas yra ta institucija, per kurią Bažnyčia veikia pasaulyje.⁷

2.3. Konkordato objektas. Iš pateiktų apibrėžimų sunku spręsti, kokius santykius reguliuoja konkordatai. Apibendrinus esamą literatūrą galima konstatuoti, kad konkordatai paprastai nustato KB ir valstybės santykius, apibrėžia pačios Bažnyčios, jos institucijų ir dvasininkų teisinę padėtį valstybėje, nustato jų veiklos ribas tos valstybės nacionaliniame gyvenime, taisykles, kuriomis vadovaujantis toje valstybėje bus tvarkomi dvasiniai reikalai, aptariami vyskupų, kapelionų skyrimo klausimai, jų teisinis statusas, diplomatinių atstovų rangai, bažnytinės nuosavybės tvarkymas, konfesinio švietimo, finansiniai reikalai, vedybos, nustatomi kiti dvišaliai įsipareigojimai ir pan. Kai kurie šaltiniai konkordatui priskiria taip vadinamą „prevencinę“ funkciją ir nurodo, kad konkordato tikslas, be kita ko, yra išvengti galimų nesutarimų tarp Bažnyčios ir civilinės valdžios. Kitaip sakant, „konkordatų objektas apima mišrius klausimus, kur susiduria dvasiniai ir pasaulietiniai dalykai“.⁸

2.4. Ar konkordatas – tarptautinė sutartis? Atsakymas į šį klausimą didele dalimi priklauso nuo atsakymo į kitą klausimą – ar Šv. Sostas laikytinas tarptautinės teisės subjektu? Nuo XIII a. iki Vienos Kongreso 1815 m. Šv. Sostas, įsikūręs Romoje, buvo ne tik KB centras, bet ir valstybė, turėjusi didžiulę įtaką tarpvalstybiniuose santykiuose. Po Vienos Kongreso Šv. Sostas jau nedalyvavo tarptautinėje politikoje, nors išsaugojo savo valstybinį statusą. 1870 m. Dž. Garibaldi kariuomenei užėmus Romą, ji buvo prijungta prie Italijos, ko pasekoje žlugo teritorinė popiežiaus valstybė, nors Šv. Sostas šios aneksijos ilgai nepripažino. 1929 m. vasario 2 d. Italijos fašistinė vyriausybė ir Šv. Sostas pasirašė Laterano sutartį, kuria Roma buvo pripažinta Italijos sostine bei sukurta nepriklausoma, Šv. Sostui pavaldi, Vatikano valstybė. Šia sutartimi Italija pripažino Šv. Sosto suverenitetą tarptautinėje

⁷ PUKENIS, R. Bažnytinės diplomatijos prigimtis ir tikslai. *Teisė*, 2005, nr. 57, p. 181.

⁸ *Cit. op.* 1, p. 59.

teisėtvarkoje kaip jo prigimties neatskiriama požymį, atitinkantį jo tradicijas bei jo misijos pasaulyje poreikius. Be abejo, Šv. Sosto tarptautinis teisinis subjektiškumas nereiškia, kad jis yra valstybė, tačiau, kaip teisingai pastebi tarptautinės viešosios teisės autoritetas V. Vadapalas, „dvasinis ir moralinis Šventojo Sosto autoritetas akivaizdus ne tik daugiau nei 400 mln. katalikų tarpe, jis vaidina svarbų vaidmenį tarptautiniuose santykiuose“.⁹ Be to, jis palaiko diplomatinis santykius su užsienio valstybėmis, yra kai kurių universalių tarptautinių organizacijų narys (pvz., dalyvauja Jungtinių Tautų Organizacijoje (toliau – JTO) nuolatinio stebėtojo teisėmis¹⁰), turi imunitetą nuo užsienio jurisdikcijos ir pan., todėl ši valstybinio pobūdžio vienetai reikėtų laikyti specifiniu tarptautinės teisės subjektu.

Nors Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės¹¹ (kuri, remiantis jos 1 ir 4 str., Šv. Sosto su valstybėmis pasirašytoms sutartims netaikoma) 2 str. 1 d. a) p. apibrėžta, kad tarptautinė sutartis yra susitarimas, sudarytas tarp *valstybių*, tačiau jos 3 str. a) p. įtvirtinta nuostata „tai, kad ši Konvencija netaikoma tarptautiniams susitarimams, sudarytiems tarp valstybių ir kitų tarptautinės teisės subjektų arba tik tarp kitų tarptautinės teisės subjektų, taip pat ne raštu sudarytiems tarptautiniams susitarimams, nekeičia tokių susitarimų teisinės galios“ leidžia teigti, kad tarptautine sutartimi reikėtų laikyti ir susitarimą, sudarytą tarp valstybių ir kitų tarptautinės teisės subjektų (taigi ir Šv. Sosto).

Tarptautinės viešosios teisės doktrinoje paprastai laikoma, kad tarptautine sutartimi galima laikyti tik tokį susitarimą, kuriuo šalys ketina sukurti ar sukuria *tarptautinius įsipareigojimus*. Nors formaliai žvelgiant, konkordatas neišeina iš valstybės vidaus teisės į tarptautinės teisės sferą, vis dėlto juo, kaip ir visų dvišalių tarptautinių sutarčių atveju, KB išsidera iš atskirų valstybių, kad kai kurie jų grynai vidaus kompetencijos reikalai šių valstybių nebus tvarkomi vienašališkai. Autoriaus nuomone, iš tokio dvišalio susitarimo ir kyla konkordato kaip tarptautinės sutarties imperatyvas.

Lietuvos konkordato viršenybę nacionalinės teisės atžvilgiu patvirtino jo 26 str. – „Visi įstatymai, įsakymai ir dekretai, kurie prieštarautų minimųjų straipsnių pasižadėjimams, bus laikomi nebesamais, kai šis konkordatas įsiteisės“. Šiuo straipsniu Lietuvos valdžia įsipareigojo užtikrinti, kad ir ateityje nebus priimti tokie teisės aktai, kurie prieštarautų bet kuriam konkordato straipsniui (žinoma, čia neturėtų būti kvestionuojama Konstitucijos, kaip aukščiausios galios teisės akto, viršenybė). Savaimė aišku, tokį patį įsipareigojimą prisiėmė ir

⁹ VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė*. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 28.

¹⁰ Jungtinių Tautų Organizacijos oficiali interneto svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/members/nonmembers.shtml>>.

¹¹ Valstybės žinios, 2002, Nr. 13-480.

KB. Žinoma, tai nereiškia, kad minėti teisės aktai automatiškai netenka galios – jų nuostatos turėtų toliau likti galioti kitų religinių organizacijų atžvilgiu. Galima daryti hipotetinę prielaidą, kad būtent šiame straipsnyje nustatytos taisyklės įtvirtino konkordato kaip tarptautinės sutarties pobūdį, kadangi konkordatui, kaip sutarčiai, sudarytai tarp dviejų tarptautinės teisės subjektų, teikiama pirmenybė prieš nacionalinius teisės aktus, jei tarp jų yra prieštaravimas. Šis principas su kai kuriomis išlygomis yra pripažįstamas ir šiuolaikinių valstybių bei įtvirtintas nacionalinės ir tarptautinės teisės aktuose (pvz.: Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės 27 str., Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹² (toliau – Konstitucija) 138 str. 3 d., Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymo¹³ 11 str. 2 d., KT 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“¹⁴ ir pan.).

Remdamasis išsakytais argumentais, autorius sutinka su teisinėje literatūroje išsakyta nuomone (pvz., konkordato kaip tarptautinės sutarties koncepcijai pritaria ir V. Vadapalas¹⁵), jog šią specifinę sutartį, sudaromą tarp atskiros valstybės ir Šv. Sosto, turinčio tarptautinį teisinį subjektiškumą, reikėtų laikyti tarptautine sutartimi, nors ir su tam tikromis išlygomis.

2.5. Konkordato galiojimas. Jei konkordatui nebus pripažįstamas tarptautinės sutarties pobūdis, yra tikimybė, kad vienos iš šalių jis anksčiau ar vėliau bus panaikintas kaip paprasčiausias įstatymas. Ir atvirkščiai, jei toks jų pobūdis bus pripažįstamas, galima daryti išvadą, jog konkordatui gali būti taikomos tarptautinės viešosios teisės pripažįstamos sutarties sustabdymo, nutraukimo ir denonsavimo taisyklės. Taigi konkordatas negali būti be teisėto pagrindo vienašališkai nutrauktas ar sustabdytas jo veikimas. Detalizuojant šiuos atvejus ir nenagrinėjant jų išsamiau reikia pasakyti, kad šios sutarties galiojimas gali pasibaigti tokiais pagrindais: 1) šalims susitarus ar vienai jų iš konkordato pasitraukus (jei jame numatyta tokia galimybė); 2) išnykus objektui ar dalykui, kuris yra būtinas konkordato vykdymui; 3) išnykus vienai ar abiem konkordatą sudariusioms šalims; 4) konkordatui nustojus galioti, jei jis buvo sudarytas tam tikram terminui; 5) iš esmės pasikeitus aplinkybėms; 6) nutraukus diplomatinis ar konsulinis santykius, jei tokių santykių buvimas yra būtinas konkordato taikymui; 7) esant esminiam konkordato pažeidimui; 8) jei

¹² Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹³ Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1948.

¹⁴ Valstybės žinios, 1995, Nr. 9-199.

¹⁵ *Cit. op.* 9, p. 28.

konkordatas buvo sudarytas dėl grasinimo, prievartos ar apgaulės; 9) ir kt. Valstybėje pasikeitus valdžiai ar politiniam režimui, abipusiai konkordato įsipareigojimai išlieka.

Šiame kontekste būtų tikslinga trumpai apsvarstyti Lietuvos konkordato galiojimo klausimą sovietinės okupacijos laikotarpiu. 1940 m. birželio 15 d. sovietų armijai įžengus į Lietuvos teritoriją, tą pačių metų liepos 1 d. (kituose šaltiniuose nurodoma 1940 m. birželio 26 d.) buvo nutarta atsisakyti jau antrą dešimtmetį galiojusio konkordato. Tačiau jei pritaršime anksčiau išsakytai pozicijai, kad konkordatui pripažįstamas tarptautinės sutarties pobūdis, prieisime išvadą, jog jis nelaikytinas tokio aktu, kurį valstybė gali laisvai panaikinti. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad sprendžiant konkordato galiojimo klausimą galima taikyti vieną tarptautinės sutarties pasibaigimo pagrindų (išnykus vienai ar abiem sutartį sudariusioms šalims). Tačiau dar prieš Antrąjį pasaulinį karą tarptautinėje teisėje buvo pripažįstama, kad teritorijos įgijimas jėga yra neteisėtas.¹⁶ Vadinasi, Lietuva, būdama SSRS neteisėtai okupuota ir aneksuota, teisiškai SSRS nepriklausė, o 1990 m. iš jos neišstojė, bet atkūrė nepriklausomybę, kurios *de jure* nebuvo praradusi, tačiau *de facto* negalėjo vykdyti suvereniteto okupuotoje savo teritorijoje. Taigi okupacija negali būti pateisinama jokiais teisiniais argumentais, todėl Sovietų Sąjungos ir Lietuvos santykiuose galiojo bendras teisės principas *ex injuria jus non oritur* (teisės pažeidimas pažeidėjui teisių nesukelia).

Tokios nuomonės laikosi ir tarptautinės teisės specialistas D. Žalimas, teigdamas, jog „Lietuvos Respublika, kaip tarptautinės teisės subjektas (tarptautinių teisių ir pareigų turėtojas), neišnyko dėl pusę amžiaus trukusios sovietų okupacijos, o 1990 m. atkūrusi nepriklausomybę ir išsivadavusi iš okupacijos Lietuvos Respublika yra ta pati valstybė, tas pats tarptautinės teisės subjektas, kokia buvo įsteigta 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktu“.¹⁷

Todėl galima sakyti, kad 1940 m. liepos 1 d. Lietuvos ir Šv. Sosto konkordatas nebuvo teisėtai denonsuotas: konkordatą denonsavo užsienio valstybės valdžios įsakymu paskirta Vyriausybė, be to, tai įvyko užsienio valstybės karinės okupacijos metu. Jeigu taip, tai Šv. Sostas, būdamas pilnateisiu tarptautinių santykių subjektu, negalėjo laikyti Lietuvos konkordato, kuris dėl susiklosčiusių faktinių aplinkybių negalėjo būti įgyvendinamas,

¹⁶ *Ibid.*, p. 94.

¹⁷ ŽALIMAS, D. Ar Rusija ne (tapati) Sovietų Sąjungai? In *Geopolitika* [interaktyvus]. 2007-12-22 [žiūrėta 2004-12-20]. Prieiga per internetą: <<http://geopolitika.lt/index.php?artc=1565>>.

denonsuotu. Tai liudija kad ir toks faktas, jog 1940 – 1990 m. prie Šv. Sosto toliau veikė Lietuvos diplomatinė atstovybė, diplomatiniai santykiai nebuvo nutrūkę.¹⁸

2.6. Konkordatų istorija. Konkordatų poreikis atsirasdavo tada, kai KB ir pasaulietinės valdžios santykius ištikdavo krizė. Ankstyvaisiais viduramžiais, kai krikščionybė įsigalėjo Europoje, nebuvo poreikio sudaryti valstybės ir Bažnyčios susitarimų, „nes visi klausimai buvo lengvai sprendžiami be jokių diskusijų“.¹⁹ Vėliau, norint baigti iškilusius konfliktus ar kovas, buvo sudaromi susitarimai, vadinami *concordia, pax ar tractatus*. Kai kurių valstybių valdovų su popiežiumi VIII a. sudaryti susitarimai jau buvo vadinami konkordatais, tačiau iš esmės tai buvo draugystės sutartys. Seniausiais istorijoje konkordatais laikomos 1107 m. Londono sutartis, 1111 m. sutartis tarp popiežiaus Paskalio II ir Henriko V, 1122 m. rugsėjo 23 d. sudaryta Vormso sutartis tarp popiežiaus Kaliksto II ir Vokietijos imperatoriaus Henriko V, kuria buvo baigtos diskusijos kariniais klausimais. Iki XIX a. tokius susitarimus (tarp kurių – 1519 m. liepos 1 d. tarp popiežiaus Leono X ir Lenkijos karaliaus Žygimanto sudarytas konkordatas dėl beneficijų, 1525 m. gruodžio 1 d. tarp popiežiaus Klemenso VII ir to paties karaliaus sudarytas generalinis konkordatas, 1798 m. spalio 16 d. tarp popiežiaus Pijaus VI ir caro Pavolo I sudarytas konkordatas dėl vyskupijų ribų) su Šv. Sostu jau turėjo nemaža dalis Europos valstybių. Tarp XIX a. konkordatų paminėtini 1801 m. liepos 15 d. konkordatas tarp popiežiaus Pijaus VI ir Napoleono I, 1847 m. rugpjūčio 3 d. Pijaus IX ir Rusijos caro Nikolajaus I konkordatas.

Pirmuosius du dešimtmečius po Pirmojo pasaulinio karo galima vadinti konkordatų amžiumi, kadangi tuo laikotarpiu susitarimus su KB sudarė dauguma Europos valstybių, tarp kurių buvo ir Lietuva. Tai galima paaiškinti po 1914-1918 m. karo atėjusia idealizmo banga bei didėjančiu Bažnyčios autoritetu bei įtaka. Kaip rašo S. A. Bačkis, šiuo laikotarpiu netgi pradėjo formuotis „tam tikra *konkordacinė jurisprudencija*, kai jau patvirtinti precedentai diktuoja vienodus sprendimus, naujus ir naudingus paaiškinimus vėlesniems aktams; kai vienoje valstybėje įgyti privalumai kartojasi ir pabrėžiami antroje valstybėje, o vėliau, su dar didesniu pagrįstumu – trečioje ir ketvirtoje“.²⁰

¹⁸ Užsienio reikalų ministerijos interneto svetainės Užsienio politikos rubrika [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.urm.lt/index.php?560715727>>.

¹⁹ *Cit. op.* 1, p. 56.

²⁰ *Ibid.*, p. 72.

3. Konkordato ir sutarčių tarp Lietuvos ir Šventojo Sosto atsiradimo istorinės aplinkybės

Lietuvos kaip suverenos valstybės, 1918 m. vasario 16 d. paskelbusios Nepriklausomybės Aktą²¹, oficialių santykių su Šv. Sostu pradžia turbūt reikėtų laikyti 1922 m. lapkričio 10 d., kai pastarasis pripažino Lietuvos nepriklausomybę *de jure*²², nors, kaip žinoma, faktiškai šalis palaikė santykius ir anksčiau – 1918 m. gruodžio 8 d. popiežius Vilniaus vyskupu paskyrė kunigą Jurgį Matulaitį, kuris vėliau suvaidino svarbų vaidmenį Lietuvai derantis su Šv. Sostu dėl Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimo bei konkordato pasirašymo.²³ 1921 m. Letuva gavo teisę turėti savo atstovą prie Šv. Sosto, o šis Lietuvai paskyrė atskirą pasiuntinį – įgaliojantį vizitatorių. Pažymėtina, kad Lietuva jau nuo 1922 m. turėjo tikslą pasirašyti konkordatą ir sukurti atskirą bažnytinę Lietuvos KB provinciją, į kurios sudėtį įeitų ir Vilniaus vyskupija. Pirmas konkordato projektas buvo parengtas dar 1922 m. vasaros pab. – rudens pr. Jo autorius – Lietuvos pasiuntinys prie Šv. Sosto K. Bizauskas.²⁴

1925 m. vasario 10 d. lenkų valdžia sudarė su Šv. Sostu konkordatą, pagal kurį Vilniaus vyskupija pasiliko Lenkijos bažnytinės provincijos sudėtyje. Kaip rašo S. A. Bačkis, „šis konkordatas buvo pasirašytas visiškai nepaisant lietuvių teisių ir interesų Vilniaus krašte“²⁵, ko pasekoje 1925 m. kovo 8-9 d. Kaune įvyko didžiulės demonstracijos prieš Šv. Sostą. Dėl šios priežasties nutrūko derybos dėl Lietuvos ir Romos konkordato pasirašymo, atskiros Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimo, o Lietuvos ir Vatikano²⁶ santykius ištiko krizė. Įsigaliojus minėtam konkordatui, 1925 m. vasario 15 d. atsistatydino Vilniaus arkivyskupas Jurgis Matulaitis, kuris vėliau nemažai prisidėjo, kad tie santykiai vėl taptų darnūs. Tik praėjus daugiau nei metams, 1926 m. gegužės 8 d., Lietuvos Vyriausybė priėmė sprendimą atnaujinti diplomatinius santykius su Vatikanu.

Kita vertus, pastarasis taip pat siekė patenkinti lietuvių siekius. To įrodymas – 1926 m. balandžio 4 d. Popiežiaus Pijaus XI išleista bulė „*Lithuanorum gente*“ (*Lietuvių tauta* – aut.), kuria įkurta nepriklausoma Lietuvos bažnytinė provincija ir reorganizuotos Lietuvos

²¹ Kaip rašo Mindaugas Maksimaitis, Nepriklausomybės aktas reiškė pirmąjį viešą Lietuvos tarybos pranešimą, kad lietuvių tautos valia ji skelbia neturinčiais galios prievarta savo šaliai primestus valstybinius ryšius su kitomis šalimis (MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos Valstybės Konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 40).

²² *Cit. op.* 18.

²³ DOWLEY, T. *Krikščionybės istorija*. Vilnius: Alma Littera, 2000, p. 638-639.

²⁴ *Cit. op.* 2 p. 304.

²⁵ *Cit. op.* 1, p. 137.

²⁶ Vatikano pavadinimas šiame kontekste vartojamas kaip sinonimas Šv. Sostui, nes, minėta, pati Vatikano valstybė buvo įkurta tik 1929 m. Laterano sutartimi.

vyskupijos. Šv. Sostas, dar 1925 m. pabaigoje paskyręs J. Matulaitį²⁷ apaštaliniumi vizitatoriumi Lietuvoje, įgaliojo arkivyskupą įgyvendinti ir šios bulės nuostatas. Reikia pastebėti, jog šis vienašališkas Romos aktas, kurį Lietuva teisiniu požiūriu galėjo arba patvirtinti, arba atmesti, turėjo sukelti Lietuvai tam tikrų viešosios teisės ir tvarkos problemų, kadangi, norint įteisinti Lietuvos bažnytinę provinciją ir teikti valstybės paramą joje esančioms vyskupijoms, reikėjo arba priimti naujus teisės aktus, arba pasiekti šiuo klausimu bendrą susitarimą su pačiu Šv. Sostu. To pasekoje šalys netrukus sudarė konkordatą.

1926 m. pabaigoje tautininkams įvykdžius valstybės perversmą, buvo iškeltas uždavinys parengti ir suderinti su Vatikanu konkordato projektą. Netrukus buvo sureguliuota ir abiejų šalių atstovų padėtis. 1927 m. balandžio 6 d. apaštalinis internuncijus L. Schioppo įteikė savo įgaliojamuosius raštus Lietuvos Respublikos (toliau – LR) Prezidentui, o 1927 m. birželio 22 d. Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras dr. J. Šaulys įteikė savo įgaliojamuosius raštus Jo Šventenybei Pijui XI. Taip Lietuvos ir Vatikano santykiai grįžo į santykinai normalias vėžes, buvo atnaujintos derybos dėl konkordato sudarymo (beje, kai kurie šaltiniai nurodo, jog savarankišką konkordato projektą, kurio pagrindu buvo paruošta ir galutinė šio dokumento redakcija, savo iniciatyva buvo parengęs ir arkivyskupas J. Matulaitis²⁸). 1927 m. rugsėjo 27 d. prof. A. Voldemaras ir kardinolas J. E. Gasparri pasirašė Lietuvos ir Šv. Sosto konkordatą. 1927 m. spalio 20 d. Respublikos Prezidentas jį ratifikavo. Popiežius tai padarė 1927 m. gruodžio 8 d. 1927 m. gruodžio 10 d. Romoje abi šalys pasikeitė ratifikaciniais dokumentais. Šią dieną konkordatas, remiantis jo 28 str. („Šitas konkordatas įgys galios ratifikacijos dokumentų pasikeitimo dieną“), ir įsigaliojo. Iki tol KB ir valstybės santykiai visą nepriklausomybės laikotarpį buvo reguliuojami 1922 m. rugpjūčio 1 d. priimtoje Lietuvos Valstybės Konstitucijoje²⁹ suformuluotais dėsniais.

Kadangi dauguma konkordato tema atliktų tyrimų priklauso katalikiškai doktrinai, natūralu, kad juose nebuvo orientuojamasi į teisinį sutarties vertinimą. M. Römeris buvo vienas iš nedaugelio, objektyviai ir kritiškai pažvelgusių į konkordato reikšmę Lietuvos teisinei sistemai. Jo požiūriu, šiuo aktu viena konfesija buvo iškelta „virš bendros valstybės santvarkos“, be to, jis neigiamai vertino ir konkordato višenybę nacionalinės teisės atžvilgiu.

²⁷ Arkivyskupas J. Matulaitis čia buvo pasirinktas neatsitiktinai. K. Žemaitis nurodo, kad arkivyskupas, „esant įtemptiems Valstybės ir Bažnyčios santykiams, sugebėjo parengti provincijos projektą ir pagreitinti jo įgyvendinimą“ (ŽEMAITIS, K. Bažnyčios ir valstybės santykiai Lietuvoje 1918-1940 metais. *SOTER*, 2000, nr. 4 (44), p. 23).

²⁸ KASPARAVIČIUS, A. Arkivyskupo Jurgio Matulaičio-Matulevičiaus indėlis steigiant Lietuvos bažnytinę provinciją. *LKMA metraštis*, 2004, t. 24, p. 370-371.

²⁹ Vyriausybės žinios, 1922, Nr. 100/799.

Tiesa, M. Römeris savo neigiamą nusistatymą iš esmės grindė to meto Lietuvos politinėmis aplinkybėmis, t. y. jis pripažino konkordato naudą galingose didelėse valstybėse, tačiau kategoriškai neigė jo galimybę Lietuvoje demokratijos tapsmo laikotarpiu. Pasak jo, kol valstybė nėra pakankamai stipri atremti išorinių jėgų intervenciją į valstybės viešųjų funkcijų atlikimą, konkordatas KB suteikia galimybę daryti įtaką šalies politiniams procesams, reikalauti įvairių privilegijų ir pan., todėl kol kas geriausia išeitis būtų jo nutraukimas.³⁰

Atkūrus nepriklausomybę, 1990 m. birželio 12 d. LR Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas priėmė nutarimą „Dėl Katalikų Bažnyčios padėties Lietuvoje restitucijos akto“³¹, kurio 3 p. LR Aukščiausiosios Tarybos Valstybinė komisija buvo įpareigota parengti Šv. Sosto ir Lietuvos konkordato atnaujinimo projektą. Kaip žinia, konkordatas buvo denonsuotas (nors ir neteisėtai), todėl, siekiant užtikrinti valstybės ir Bažnyčios santykių tęstinumą, reikėjo bent formaliai atstatyti padėtį, buvusią iki Lietuvos okupacijos. Tačiau, šių eilučių autoriaus nuomone, tam buvo pasirinktas ne visiškai racionalus kelias. Konkordato atnaujinimo projektui parengti (t. y. pakoreguoti sutarties tekstą atsižvelgiant į pasikeitusias politines, socialines ir ekonomines sąlygas) bei suderinti jį su Šv. Sostu reikėjo laiko. Todėl būtų buvę tikslingiau atkurti konkordatą tokiu tekstu ir tokia apimtimi, kokie buvo priimti 1927 m., ir tuo pačiu nedelsiant pradėti derybas su Vatikanu dėl konkordato teksto pakeitimo (atnaujinimo) arba naujos sutarties sudarymo. Taip būtų išvengta situacijos, kai daugiau kaip dešimtmetį po nepriklausomybės atkūrimo valstybės ir Bažnyčios santykiai nebuvo teisiškai sureguliuoti, nes konkordatas nebuvo nei atnaujintas, nei atkurtas, o nueita kitu keliu – pradėtos rengti atskiros sutartys su Šv. Sostu. Žinoma, atkurtą konkordatą būtų buvę įmanoma įgyvendinti tik nedidele apimtimi, kadangi jis jau buvo pasenęs morališkai ir neatitiko pasikeitusių visuomeninio gyvenimo aplinkybių, tačiau taip būtų užkirstas kelias susidaryti „teisiniam vakuumui“, kai restitucijos aktu lyg ir buvo pripažįstama išskirtinė KB moralinė įtaka visuomenės gyvenimui bei prisiimti tam tikri įsipareigojimai jos atžvilgiu (įskaitant ir konkordato atnaujinimo klausimą), tačiau realiai jos teisinio statuso valstybės viduje ilgą laiką nereglementavo joks specialus teisės aktas. Kitaip tariant, valstybės ir KB santykių sureguliuavime nebuvo tęstinumo. Be abejo, tam tikras fundamentalias teises Bažnyčiai garantavo Laikinis Pagrindinis Įstatymas³², vėliau – Konstitucija. Kita vertus, nors tokia teisinė praktika ir yra ydinga, tačiau suprantama, jog

³⁰ USOVA-KURBANOVIEŅĖ, S. Mykolo Römerio mokslinė pozicija dėl Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto konkordato (1927). *Jurisprudencija*, 2007, t. 10 (100), p. 71-73.

³¹ Valstybės žinios, 1990, Nr. 18-469.

³² Valstybės žinios, 1990, Nr. 9-224.

naujai atsikūrusioje valstybėje nebuvo pakankamai nei žmogiškųjų, nei finansinių išteklių, kad būtų tinkamai sureglamentuoti minėti klausimai. Todėl, siekiant rasti išeitį iš susidariusios situacijos, protingiausia būtų buvę nustatyti, jog konkordatas atkuriamas, o jo nuostatos, kol bus parengtas ir patvirtintas naujas konkordato tekstas (arba sudarytos naujos Sutartys), taikomos tiek, kiek neprieštarauja Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui.

Tą pačią dieną, t. y. 1990 m. birželio 12 d., patvirtintas ir pats Katalikų Bažnyčios padėties Lietuvos Respublikoje restitucijos aktas³³, kuriuo įtvirtinamas valstybės ir Bažnyčios bendradarbiavimas, paremtas pariteto principu, valstybė pripažįsta Bažnyčios teisę vidaus gyvenime tvarkytis savarankiškai, įsipareigoja remti krikščioniškąją kultūrą ugdančias ir labdarą vykdančias Bažnyčios institucijas ir pan. Kaip vėliau bus matyti, restitucijos aktas tik suteikė kryptį tolimesniems valstybės ir Bažnyčios santykiams, o Sutartys šiuos santykius konkrečiai apibrėžė. 1994 m. lapkričio 18 d. Ministras Pirmininkas išleido potvarkį Nr. 606p „Dėl darbo grupių Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos sutartims parengti sudarymo“, kuriuo oficialiai sudarytos trys darbo grupės, įpareigotos parengti šias Šv. Sosto ir LR sutartis: 1) Dėl katalikų, tarnaujančių Lietuvos Respublikos ginkluotose struktūrose, sielovados; 2) Dėl bendradarbiavimo švietimo srityje; 3) Dėl nuosavybės, priklausančios Katalikų Bažnyčiai, grąžinimo (vėliau tokios sutarties buvo atsisakyta). Kaip rašo K. Valančius, 1999 m. pabaigoje jau buvo parengti galutiniai sutarčių variantai.³⁴ 2000 m. gegužės 5 d. Vilniuje dviem egzemplioriais anglų ir lietuvių kalbomis (abu tekstai turi vienodą galią) buvo pasirašytos trys sutartys: 1) Dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisiniu aspektu;³⁵ 2) Dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados;³⁶ 3) Dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje.³⁷ Respublikos Prezidentas 2000 m. liepos 17 d. išleido tris dekretus, kuriais teikė Seimui jas ratifikuoti. Pastarasis savo ruožtu, atsižvelgdamas į šiuos dekretus, ratifikavo Sutartis 2000 m. liepos 20 d. Jos įsigaliojo tą pačių metų rugsėjo 16 d., kai Vatikane buvo apsikeista ratifikavimo raštais.³⁸ Nuo šios datos jos, remiantis Konstitucijos 138 str. 3 d., yra sudedamoji LR teisinės sistemos dalis.

³³ Valstybės žinios, 1990, Nr. 18-470.

³⁴ VALANČIUS, K. Sutartys su Šventuoju Sostu: retrospektyva ir dabartis. *LKMA metraštis*, 2002, t. 21, p. 293.

³⁵ Valstybės žinios, 2000, Nr. 67-2022.

³⁶ Valstybės žinios, 2000, Nr. 67-2023

³⁷ Valstybės žinios, 2000, Nr. 67-2024.

³⁸ Užsienio reikalų ministerijos interneto svetainės Tarptautinių sutarčių rubrika [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.urm.lt/index.php?-1410770910>>.

Anot R. Pukenio, paprastai konkordatas apima tris dalis: teisinius santykius, taip pat kariuomenės ir švietimo klausimus.³⁹ Minėtos trys Sutartys būtent tai ir reguliuoja, todėl, atsižvelgiant į tai, kad visos jos buvo rengiamos vienu metu, o taip pat į tai, kad jos pasirašytos, ratifikuotos bei įsigaliojo tą pačią dieną, būtų galima visiškai pagrįstai jas laikyti vientisu dokumentu bei vadinti bendru „konkordato“ terminu. Deja, šiuolaikinėje tokių sutarčių sudarymo praktikoje, ypač po Vatikano II susirinkimo, šis terminas vartojamas vis rečiau, kadangi laikomas archajišku, atgyvenusiu. Be to, jo vartojimas kartais gali būti netiesiogiai siejamas su tuo, kad KB suteikiamas valstybinis statusas. Tačiau toks požiūris nėra paremtas konkrečiais ir racionaliais teisiniais argumentais. Priešingai, sąvokos „konkordatas“ vartojimas leistų lengviau identifikuoti sutarties reguliavimo dalyką bei vieną iš sutarties subjektų – Šv. Sostą, kuriam vieninteliu, kaip specifiniam tarptautinės teisės subjektui, yra būdingas tokių sutarčių sudarymas.

³⁹ *Cit. op.* 7, p. 186.

4. Valstybė ir bažnyčia

4.1. Kas yra valstybė? Turbūt neverta ieškoti vienareikšmio atsakymo į šį klausimą. Iš karto tenka konstatuoti, jog nėra universalus ir visa apimančio valstybės apibrėžimo. Tai lemia šios kategorijos sudėtingumas, nevienareikšmiškumas, nevienodas tam tikrų valstybės sampratos elementų (tauta, teritorija ir pan.) interpretavimas. Be to, šio visuomenės reiškinių supratimas priklauso ir nuo istorinės epochos, valdymo formos, tam tikroje visuomenėje susiklosčiusių politinių, socialinių, kultūrinių, ekonominių santykių ir pan.

Bėgant amžiams politinėje, teisinėje, filosofinėje literatūroje ši sąvoka buvo vartojama įvairiais aspektais, tačiau, kadangi tai nėra šio darbo tyrimo objektas, o valstybės sampratos nagrinėjimas galėtų būti atskiro darbo tema, šiuo atveju pasitenkinsime tik kai kurių požiūrių į valstybę konstatavimu bei, turėdami omenyje šio darbo kontekstą, šiek tiek pažvelgsime į valstybę per tarptautinės teisės prizmę, išskirdami vidaus ir tarptautinės teisės dimensijas.

Prof. S. Vansevičius savo išleistame vadovėlyje „Valstybės ir teisės teorija“ pateikia štai tokią valstybės sampratą: „Valstybė yra visos visuomenės politinė organizacija, užtikrinanti jos vienybę ir vientisumą, tvarkanti visuomenės reikalus, suverenia viešąja valdžia suteikianti teisei bendrai privalomą reikšmę, garantuojanti piliečių teises, laisves, teisėtumą ir teisėtvarką“.⁴⁰ Kadangi čia atspindima pusiausvyra tarp prievartos elemento (kuris yra neišvengiamas bet kokioje valstybėje, nepriklausomai nuo jos santvarkos) ir visuomenės poreikių, kurie įgyvendinami naudojantis suteiktomis teisėmis ir laisvėmis bei tuo pačiu savanoriškai paklūstant nustatytai tvarkai, manytina, jog tai yra vienas iš optimaliausių šiuolaikinės demokratinės valstybės apibrėžimų.

E. Jarašiūnas nurodo, jog „paprasčiausiu laikomas valstybės apibrėžimas atskleidžiant šį reiškinį sudarančius elementus. Klasikinis mokslas apie valstybę nurodo tris valstybės elementus: a) tautą, b) teritoriją, c) valdžią. Taigi valstybė – organinė trijų elementų (tautos, teritorijos, valstybinės valdžios) visuma“.⁴¹

Autoriaus nuomone, minėti trys elementai įgalina kalbėti ir apie valstybės tarptautinį subjektiškumą, kuris teisės doktrinoje siejamas su galėjimu turėti tarptautines teises ir pareigas (teisnumas) ir su gebėjimu savo veiksmais įgyti šias teises ir pareigas, pilnai naudotis teisėmis ir vykdyti pareigas (veiksnumas). Tai pasireiškia diplomatinių ir konsulinių santykių palaikymu, tarptautinių sutarčių sudarymu ir pan. Žinoma, valstybės subjektiškumas

⁴⁰ VANSEVIČIUS, S. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 27.

⁴¹ BIRMONTIENĖ, T., et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. II leidimas, p. 485.

neatskiriamas nuo valstybės suvereniteto, kuris tarptautinės teisės prasme gali būti apibrėžtas kaip išimtinė galia, kurią riboja tik tarptautinė teisė ir kurią turi kiekviena valstybė kaip tarptautinės teisės subjektas, nepaklūstantis jokio kito šios teisės subjekto valdžiai. Tuo tarpu vidaus teisėtvarkoje valstybės valdžia yra aukščiausia visos teritorijos ir gyventojų atžvilgiu. Valstybės organai čia turi pilną jurisdikciją – galimybę spręsti visus įstatymų leidimo, jų įgyvendinimo ir teisingumo vykdymo klausimus (vidinis suverenitetas). Žinoma, net ir vidinis suverenitetas turi tam tikras ribas, kurių valstybinė valdžia ir jos institucijos neturi peržengti. Teisinėje valstybėje įstatymų leidimas, įgyvendinimas bei teisminės valdžios vykdymas turi vykti tik teisės rėmuose. Pagaliau, ir pačios vidaus teisės normos bei jų vykdymas turi atitikti žmogaus teisių apsaugos reikalavimus.⁴²

Anot V. Vadapalo, valstybės suverenitetas apsprendžia valstybių suverenios lygybės principą: *pars in parem imperium non habet* – lygus lygiam valdžios neturi.⁴³ Beje, šis principas yra įtvirtintas ir Jungtinių Tautų Chartijos⁴⁴, priimtos 1945 m. birželio 26 d., 2 str. 1 p. („Organizacija grindžiama visų jos narių suverenios lygybės principu“). Valstybės suverenios teisės gali būti apribotos jos pačios sudaryta sutartimi, tačiau dėl to ši valstybė nepraranda savo suvereniteto.

Autoriaus manymu, šiuolaikinių valstybių išorinis ir vidinis suverenitetas yra neatskiriami vienas nuo kito. Valstybė turi išimtinę teisę (kurią jai suteikė tauta) tvarkyti visus vidaus gyvenimo klausimus, išskyrus tuos, kuriuos ši valstybė savo sudaryta sutartimi įsipareigojo spręsti santykiuose su kitomis valstybėmis, tarptautinėmis organizacijomis ar kitais tarptautinės teisės subjektais. Mūsų nagrinėjamai temai svarbesnis yra būtent pastarasis valstybės suvereniteto aspektas, kadangi Lietuva, sudarydama konkordatą, o vėliau ir Sutartis su Šventuoju Sostu, tarsi „pasidalino“ dalimi savo suverenių teisių.

Reziumuojant galima sutikti su požiūriu, kad „valstybė esminio (būtinio) elemento teisėmis įeina į teisės esmę ir jos atžvilgiu įsiprasmina kaip žmogaus teisių įgyvendinimo organizacija. Valstybė išvedama iš teisės poreikių ir tais poreikiais apribota jos veikla“.⁴⁵

4.2. Kas yra bažnyčia? Konstitucijos 43 str. 1 d. numato, jog „valstybė pripažįsta tradicines Lietuvoje bažnyčias bei religines organizacijas, o kitas bažnyčias ir religines organizacijas - jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai“. Konstitucija nedetalizuoja, ką reiškia terminas „bažnyčia“ ir kuo ji skiriasi nuo

⁴² *Cit. op.* 9, p. 174-175.

⁴³ *Ibid.*, p. 177.

⁴⁴ Valstybės žinios, 2002, Nr. 15-557.

⁴⁵ VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 51.

religinių organizacijų. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas pateikia du šio termino apibrėžimus: 1) maldos namai (ppr. katalikų ir protestantų); 2) krikščionių religinė bendrija.⁴⁶ Šiam darbui yra svarbus tik antrasis, t. y. institucinis šios sąvokos aspektas, kuriuo remiantis galima daryti išvadą, kad žodis „bažnyčia“ paprastai yra vartojamas kalbant apie krikščioniškąsias konfesijas.

Vatikano II susirinkimo dokumentai kalba apie tai, kad Bažnyčia reiškia liturginį susirinkimą, taip pat vietinę bendruomenę arba visuotinę tikinčiųjų bendriją. Bažnyčia yra tauta, kurią Dievas suburia iš viso pasaulio. Ji gyvuoja vietinėse bendruomenėse ir pasireiškia kaip liturginis, ypač eucharistinis susirinkimas. Ji gyvena Kristaus žodžiu ir kūnu ir taip pati tampa Kristaus kūnu.⁴⁷

Konstitucijos 43 str. 7 d. skelbiama: „Lietuvoje nėra valstybinės religijos“. Anot P. Plumpos, šiuo požiūriu LR Konstitucija yra demokratiškesnė už kai kurių Vakarų Europos šalių įstatymus, įteisinančius vieną valstybinę religiją, kurią privalo išpažinti aukščiausieji valstybės pareigūnai. Priešingas pavyzdys galėtų būti Danijos Konstitucija, kurios 4 straipsnyje nustatyta: „Evangelikų liuteronų tikėjimas yra Danijos tautinė tikyba ir todėl turi būti valstybės palaikoma“.⁴⁸ Tačiau, kaip teisingai pastebi prof. E. Šileikis, „formaliu ir kalbiniu požiūriu akivaizdu, kad termino „bažnyčia“ vartojimas dabartinėje Konstitucijoje nevisiškai optimalus, palyginti su 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos (83§) sąvoka „tikibinės organizacijos“ (ji labiau *neutrali!*), kurią pakeitė 1938 m. Lietuvos Konstitucijos⁴⁹ (27-29 str.) žodžių junginys „bažnyčios bei kitos tolygios tikibinės organizacijos“, radęs atgarsį dabartinėje Konstitucijoje. Todėl platesniu požiūriu tariamas (formalus) nė vienos religijos neįvardijimas Konstitucijoje – tam tikras mitas“.⁵⁰ Tokią poziciją netiesiogiai paremia ir Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo⁵¹ (toliau – RBBĮ) (keista, bet vis dėlto ne Bažnyčių ir tolygių religinių organizacijų įstatymo) 4 str. 2 d. nuostata „religinės bendrijos yra *bažnyčių ir tolygių religinių organizacijų* - bendruomenių, siekiančių įgyvendinti tos pačios religijos tikslus, susivienijimai“. Bažnyčia, kaip vientisa

⁴⁶ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, s. a. [Žiūrėta 2007-12-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.autoinfa.lt/webdic/>>.

⁴⁷ Dogminė konstitucija apie Bažnyčią *Lumen gentium*. In *Visuotinio Vatikano II Susirinkimo dokumentai* [interaktyvus]. 1964-11-21 [žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <http://www.lcn.lt/b_dokumentai/vatikano_2s/lumen-gentium.html>.

⁴⁸ *Religija ir teisė pilietinėje visuomenėje*. Tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Justitia, 2001, p. 36-37.

⁴⁹ Vyriausybės žinios, 1938, Nr. 608/4271.

⁵⁰ ŠILEIKIS, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 254-255.

⁵¹ Valstybės žinios, 1995, Nr. 89-1985.

religinė organizacija, skirtingai nei valstybė, nėra susijusi su konkrečia teritorija bei skiriasi nuo pastarosios prievartos priemonių taikymu.

Pasak tarpukario Lietuvos teologų, „Bažnyčia yra draugija tikinčiųjų, išpažįstančių tą pačią tikybą, einančių tų pat sakramentų ir valdomų teisių ganytojų, labiausiai Šv. Tėvo“.⁵² Kalbant apie KB kaip tikinčiųjų bendruomenę, reikia nepamiršti, kad ji yra suburta paties Dievo, o per Kristaus veiklą žemeje Bažnyčia įgauna konkrečius rėmus, kuriais remiantis jo išrinktieji apaštalai (mokiniai) turi tęsti Kristaus pradėtą darbą. Štai čia atsiskleidžia KB misija, t. y. apaštalai (plačiaja prasme), Kristaus įgalioti, siunčiami į visas tautas, kad visi žmonės taptų jo mokiniais bei per tai plėstųsi pati Bažnyčia.

Tokią Bažnyčios koncepciją įtvirtina ir Kanonų teisės kodekso⁵³ (toliau – KTK) kan. 204, kuriame kalbama, jog tikintieji yra kviečiami vykdyti misiją, kurią Dievas patikėjo Bažnyčiai atlikti pasaulyje. Taigi ši gyvoji Bažnyčia (t. y. tikintieji), įsteigta ir sutvarkyta pasaulyje kaip bendruomenė, įprasmina save KB, valdomoje Šv. Tėvo bei su juo vienybėje esančių vyskupų.

Analizuojant bažnytinius dokumentus tampa akivaizdu, jog teologine prasme Bažnyčia yra dviejų dimensijų – nematomos, kuri reiškiasi per matomą – darinys. Tai hierarchiškai sutvarkyta bendrija, regimas sambūris, tačiau tuo pačiu ir dvasinė bendruomenė, kurią įsteigė Kristus kaip regimą visetą.⁵⁴ Taigi galima sakyti, kad Bažnyčia yra bendruomenė tų, kurie, atpažindami Dievo valią, juo tiki ir per tai palaiko Bažnyčią bei jos misiją. Todėl tikima į Dievą, bet ne į Bažnyčią, nes būtent tikintieji ją ir sudaro.

4.3. Religinių organizacijų tradiciškumo samprata Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Kalbant apie religinių grupių tradiciškumą, verta paminėti KT 2000 m. birželio 13 d. nutarimą⁵⁵, kuriame konstatuojama: „Tradicinių bažnyčių bei religinių organizacijų pripažinimo instituto konstitucinis įtvirtinimas reiškia, kad jų valstybinis pripažinimas yra neatšaukiamas. Tradiciškumas nėra nei sukuriamas, nei panaikinamas įstatymų leidėjo valios aktu. Bažnyčių bei religinių organizacijų įvardijimas kaip tradicinių yra nuo įstatymų leidėjo valios nepriklausančios jų santykių su visuomene būklės konstatavimo aktas, atspindintis visuomenės religinės kultūros raidą ir būklę. Pažymėtina, kad Konstitucijos 43 str. 1 d. nuostata, jog yra tradicinės Lietuvos bažnyčios bei religinės organizacijos, yra tas konstitucinis pagrindas, kuriuo remiantis valstybėje gali būti nustatoma

⁵² MALAKAUSKIS, P. *Viešosios bažnytinės teisės*. Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, 1931, p. 24.

⁵³ Kanonų teisės kodeksas (angl. - *Code of Canon Law*) [interaktyvus]. 1983 [Žiūrėta 2008-04-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.vatican.va/archive/ENG1104/INDEX.HTM>>.

⁵⁴ *Cit. op.* 47.

⁵⁵ Valstybės žinios, 2000, Nr. 49-1424.

skirtinga tradicinių bažnyčių bei religinių organizacijų būklė, palyginti su kitomis bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis. Tai reiškia, kad neribojant garantuojamų teisių, tradicinėms bažnyčioms ir religinėms organizacijoms įstatymu gali būti užtikrinamos ir tokios teisės, kurių neturi tradicinėmis nesančios bažnyčios bei religinės organizacijos“.

Šiek tiek prieštaringai vertintinas KT 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas⁵⁶, kuriuo buvo išaiškintos minėto nutarimo nuostatos. Plėtodamas tradiciškumo ir valstybės pripažinimo sampratą, Teismas pabrėžė, kad pagal Konstituciją Lietuvoje veikiančios bažnyčios bei religinės organizacijos gali turėti trejopą statusą: tradicinės bažnyčios bei religinės organizacijos⁵⁷, valstybės pripažintos bažnyčios bei religinės organizacijos (neturinčios tradicinių statuso) ir bažnyčios bei religinės organizacijos, neturinčios nei tradicinių, nei valstybės pripažintų statuso. Be to, buvo pasakyta, kad jei tradicine Lietuvoje nesančiai religinei grupei valstybė suteikia pripažinimą, tai savaime nėra pagrindas jai nustatyti tokias teises, kokias tradicinės bažnyčios bei religinės organizacijos turi būtent dėl to, kad jos yra tradicinės Lietuvoje. Tokia pozicija yra kritikuotina, kadangi lingvistiškai ir formaliai žvelgiant į jau minėtą Konstitucijos 43 str. 1 d. formuluotę manytina, jog po to, kai yra konstatuojamas valstybės pripažinimo faktas, tokį pripažinimą gavusios religinės grupės teisinis statusas turėtų būti prilyginamas tradicine laikomai bažnyčiai ar religinei organizacijai, o jų įvardinimas skirtingais terminais savaime dar nesudaro pagrindo manyti, jog Konstitucijos rengėjai turėjo ketinimą įtvirtinti skirtingą jų teisinę padėtį. Manytina, jog būtent valstybės pripažinimas ir yra tas momentas, nuo kurio tradicinių ir valstybės pripažintų bažnyčių ir religinių organizacijų teisių ir pareigų apimtis turėtų būti suvienodinta. Tokį išpūdį sustiprina to paties Konstitucijos straipsnio 2 d., pagal kurią juridinio asmens teisės suteikiamos *valstybės pripažintoms* bažnyčioms bei kitoms religinėms organizacijoms. Kaip matome, *valstybės pripažintoms* religinėms organizacijoms suteikdama juridinio asmens teises, kas teisine prasme yra vienas iš svarbiausių jų tapatybės elementų, Konstitucija jų neskirsto į tradicines ir valstybės pripažintas. Taigi darytina išvada, kad valstybės pripažinimas apima tiek religinės grupės įvardinimą Konstitucijoje kaip tradicinės, tiek jų pripažinimą įstatymų leidėjo valios aktu, ir šie du būdai turėtų būti laikomi lygiaverčiais. Kalbant apie užsienio šalių patirtį, pavojingą precedentą yra sukūręs Vokietijos

⁵⁶ Valstybės žinios, 2007, Nr. 129-5246.

⁵⁷ Jos išvardintos RBBĮ 5 str.: lotynų apeigų katalikų, graikų apeigų katalikų, evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų, ortodoksų (stačiatikių), sentikių, judėjų, musulmonų sunitų ir karaimų.

Konstitucinis Teismas, kurio sprendimu religinių organizacijų⁵⁸ diferencijavimas, grindžiamas jų narių skaičiumi ir įvaizdžiu visuomenėje, yra leistinas. Kadangi šioje valstybėje įgyvendintas valstybės ir bažnyčios atskyrimo principas, o valdžia savęs nesieja nė su viena religija, atsiranda galimybės diskriminuoti ne tik mažesniąsias, bet ir kitas religines grupes, kadangi, kaip žinoma, jų narių skaičius nėra pastovus ir nuolat kinta. Austrijoje egzistuoja viešojo juridinio asmens statusą turinčios religinės grupės, kurios pagal savo indėlį į tautos kultūrinį ir socialinį palikimą yra atitinkamo Lietuvoje veikiančioms tradicinėms bažnyčioms. Nors jų teisių apimtis ir didesnė nei kitų registruotų religinių organizacijų, tačiau verta paminėti, kad pastarosios taip pat turi gana plačias teises (pvz., teisę į tikybos dėstymą valstybinėse mokyklose).⁵⁹

Kaip pavyzdį palyginimui būtų galima pateikti Švediją, kur šiuo tikslu yra priimtas specialus Švedijos bažnyčios aktas, kurio 1 str. Evangelikų Liuteronų Bažnyčia suteikia valstybinį statusą.⁶⁰ Tai buvo padaryta atsižvelgiant į tai, jog šį tikėjimą išpažįsta apie 90% Švedijos gyventojų (tiesa, remiantis paskutiniais duomenimis, šiuo metu šis skaičius yra sumažėjęs iki 77%). Be to, dar 1809 m. Vyriausybės priimtame įstatyme buvo keli straipsniai, skirti santykiams tarp Vyriausybės bei Liuteronų bažnyčios. Pažymėtina, jog tai vienintelė konfesija, kuriai valstybėje nustatytas toks išskirtinis statusas. Tuo tarpu kitų religinių organizacijų teisinė padėtis reglamentuojama Religinių bendruomenių įstatymu.⁶¹ Manytina, jog toks reguliavimas yra optimaliausias nei Lietuvos KT suformuluota trejopo religinių grupių statuso doktrina. Tai aiškintina skirtingu ir, autoriaus manymu, nepagrįstu tradicinių ir valstybės pripažintų religinių bendrijų ir bendruomenių statuso įtvirtinimu KT jurisprudencijoje. Šiuo atveju tampa nebeaišku, ar, konkrečiai religinei grupei suteikus valstybės pripažinimą Seimo nutarimu, RBBĮ jai taikomas visa apimtimi, ir kuo jų statusas skiriasi nuo valstybės pripažinimo negavusių religinių organizacijų. Būtent šiame kontekste pramę įgauna Konstitucijos 43 str. 5 d., kalbanti apie sutarčių pasirašymą su religinėmis organizacijomis, nes tai leistų labiau įgyvendinti teisinio apibrėžtumo principą. Kaip rodo

⁵⁸ Vokietijoje religinės organizacijos skirstomos į viešosios teisės korporacijas (joms priklauso didžiosios religinės grupės) ir privačios teisės korporacijas. Tačiau pastarosioms nėra nustatyta ypatingų kliūčių įgyti viešosios korporacijos statusą. Vis dėlto aiškūs kriterijai, kuriais būtų paremtas toks skirstymas, Vokietijos konstitucinėje sistemoje iki šiol nėra nusistovėję.

⁵⁹ *Cit. op.* 48, p. 138-142.

⁶⁰ Pažymėtina, kad visose kitose Skandinavijos šalyse Evangelikų Liuteronų Bažnyčia taip pat pripažįstama valstybine (2007 Report on International Religious Freedom [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2007/>>).

⁶¹ Švedijos religinių bendruomenių įstatymas (angl. – *Act on religious communities signatures*). In *Swedish Code of Statutes* [interaktyvus]. 1998-11-26 [žiūrėta 2004-04-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/78/31/04636561.pdf>>.

kitų valstybių praktika, tokiu atveju susitarimas būtų pasirašomas valstybės viduje⁶², tačiau problema, jog katalikų padėtis vis tiek liktų privilegijuota, kadangi jų sutartis yra tarptautinė, neturėtų iškilti, nes konkordatai kaip bendradarbiavimo su kitomis valstybėmis forma istoriškai išsivystė iš Šv. Sosto, kaip visuotinai pripažinto tarptautinės teisės subjekto, diplomatijos (prisiminkime tai, kad konkordatas, nors ir laikomas tarptautine sutartimi, didžiąja dalimi reguliuoja santykius valstybės viduje). Tačiau, tai nereiškia, kad kitos valstybės pripažintos religinės organizacijos negali siekti sau analogiškų teisių, kurios nustatytos konkordatais. Žinoma, svarbu, kad ir valstybės pareigūnai suprastų, jog kitos religinės konfesijos tiesiog negali pasiekti analogiškų tarptautinių susitarimų su valstybe, kadangi nėra tokio tarptautinės teisės subjekto, kaip kad Šv. Sostas, todėl vien formali tokių susitarimų teisinė galia neturėtų būti pagrindas juose įtvirtinti mažesnes teises (turima omenyje tradicinės ir valstybės pripažintos religinės organizacijos), nei numato Lietuvos ir Šv. Sosto Sutartys. Kaip solidarumo pavyzdį galima pateikti Vokietijos žemės Tiuringijos ir Šv. Sosto 1997 m. birželio 11 d. sutarties baigiamojo protokolo dėl sutarties 31 str. nuostatą, kur pasakyta, kad jei Tiuringijos su kitomis konfesijomis sudarytose analogiškose sutartyse būtų įtvirtintos teisės, besiskiriančios nuo šioje sutartyje esančių, susitariančios šalys įsipareigoja pastarąją sutartį peržiūrėti, idant būtų užtikrintas visų asmenų lygybės principas.

Iš tiesų tam tikra problema egzistuoja Ispanijoje, kur su KB yra pasirašytos 4 sutartys, traktuojamos kaip konkordatas, o su kai kuriomis kitomis religinėmis organizacijomis – bendradarbiavimo sutartys, kurios nelaikomos tarptautinės sutarties ekvivalentu, nors jomis nustatyta civiliniai religinių santuokų padariniai, sielovada valstybės institucijose, specifinė dvasininkų teisinė padėtis, konfesinio ugdymo valstybinėse mokyklose galimybė, mokesčių lengvatos ir pan. Kai kuriuos tokiose sutartyse aptariamus klausimus (pvz., sielovada įkalinimo įstaigose) valdžios pareigūnai interpretuoja kaip valstybės suteikiamą privilegiją, o ne kaip neatskiriamą religijos laisvės turinio dalį, ko pasekoje pasitaikė atveju, kai Parlamentas šias sutartis vienašališkai pakeitė.⁶³ Taigi esant tokiam traktavimui, autoriaus

⁶² Beje, apie tokius susitarimus kalbama ir naujojo RBBĮ projekte. Dabar galiojančio įstatymo 7 str. siūloma papildyti 5 d.: „Religinės bendruomenės ar bendrijos gali sudaryti sutartis dėl bendradarbiavimo su Lietuvos Respublikos Vyriausybe ar jos įgaliota institucija“. Būna tikėtis, kad šiam siūlymui bus pritarta ir kitos konfesijos galės žymiai efektyviau įgyvendinti savo teises, kurias joms garantuoja Konstitucija ir įstatymai. Aptiriamas valstybės ir bažnyčios santykių modelis įtvirtintas Lenkijos Konstitucijos 25 str., kurio 4 ir 5 d. d. *expressis verbis* pasakyta, jog valstybės santykiai su KB bus nustatyti tarptautine sutartimi, o su kitomis religinėmis organizacijomis – susitarimais tarp atitinkamos konfesijos atstovų bei Ministrų Tarybos. Remiantis anksčiau išsakytais argumentais Lenkijoje visuotinai pripažįstama, jog tai nesudaro pagrindo pažeisti asmenų lygybės prieš įstatymą principą (STANISZ, P. The principles of the relationship between Church and State in the Constitution of the Republic of Poland of 2nd April, 1997. *SOTER*, 2007, nr. 22 (50), p. 132).

⁶³ *Cit. op.* 48, p. 136.

nuomone, Lietuvos Konstitucijos 43 str. 5 d. numatytos religinių organizacijų statuso įtvirtinimo galimybės įgyvendinimas išleidžiant specialų įstatymą taip pat nebūtų efektyvus, nors teisės aktų hierarchijos prasme įstatymas ir turi aukštesnę teisinę galią nei Vyriausybės sudarytas susitarimas su konkrečia religine konfesija. Be to, reikia sutikti su K. Meiliaus nuomone, kad jei įstatymas taikomas kelioms religinėms konfesijoms, jis „ne visada gali būti pakankamai universalus, kad patenkintų visų religinių bendrijų interesus“.⁶⁴

Gan liberalus teisinis reguliavimas religinių organizacijų atžvilgiu yra Čekijos Respublikoje, kurios Konstitucija tik bendrai užsimena apie religijos ir tikėjimo laisvę, tačiau nieko nekalba nei apie tradicines, nei apie vastybės pripažintas religines bendruomenes. Jų teisinė padėtis sureguliuota 2001 m. priimtu specialiu įstatymu⁶⁵, įtvirtinančiu sąrašą 21 bažnyčios ir religinės bendruomenės, kurioms minėtas įstatymas taikomas. Tai galima vadinti valstybės pripažinimu. Tačiau jei kuri nors kita religinė grupė atitinka šio įstatymo numatytus kriterijus, ji gali kreiptis į kompetetingą valstybės instituciją su prašymu ją įregistruoti. Po įregistravimo ji įgyja visas teises bei pareigas, kurias turi kitos nustatyta tvarka įregistruotos konfesijos. Tiesa, minėtas įstatymas taip pat numato galimybę panaikinti bet kurios religinės konfesijos registraciją, kas automatiškai reiškia jų turimo statuso netekimą.

Kaip matome, Europos valstybėse vyrauja gan skirtingas teisinis reguliavimas religinių organizacijų atžvilgiu. Tai turbūt lėmė istorinės ir politinės aplinkybės, sąlygojusios tolimesnius valstybės ir bažnyčios (plačiąja prasme) santykius. Šių skirtumų toleravimą Europos Sąjungos (toliau – ES) mastu iliustruoja neįsigaliojusios Sutarties dėl Konstitucijos Europai⁶⁶ I-52 str., skelbiantis, jog „Sąjunga gerbia ir nepažeidžia valstybių narių bažnyčių ir religinių asociacijų ar bendruomenių statuso, nustatyto pagal nacionalinę teisę“. Tai iš dalies paaiškina, kodėl nebuvo atsižvelgta į Europos vyskupų prašymą šios Sutarties preambulėje įrašyti, kad Europa turi krikščioniškas šaknis, o pasirinktos religinio pliuralizmo idėjos.

Kitas svarbus šios problemos aspektas yra tai, kad, remiantis KT pozicija, valstybės pripažinimą⁶⁷ galima atšaukti (priešingai nei konstatavimą, kad tam tikra religinė organizacija yra tradicinė Lietuvoje), jei atitinkama valstybės pripažinta bažnyčia, religinė

⁶⁴ MEILIUS, K. Ar laisvamanybė, kaip politiškai privilegijuota ideologija, nepažeidinėja tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų teisių? *SOTER*, 2006, nr. 17 (45), p. 114.

⁶⁵ Čekijos Respublikos bažnyčių ir religinių bendrijų įstatymas (angl. – *Law on churches and religious societies*) [interaktyvus]. 2001-11-27 [žiūrėta 2004-04-09]. Prieiga per internetą: <http://host.uniroma3.it/progetti/cedir/cedir/Lex-doc/Cz_1-01.pdf>.

⁶⁶ Valstybės žinios, 2006, Nr. 117-4452.

⁶⁷ Šiuo metu valstybės pripažinimas yra suteiktas tik Lietuvos evangelikų baptistų bendruomenių sąjungai - Lietuvos Respublikos Seimo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas Nr. IX-464 „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Lietuvos evangelikų baptistų bendruomenių sąjungai“ (Valstybės žinios, 2001, Nr. 62-2249).

organizacija netenka atramos visuomenėje ar jos mokymas arba apeigos ima prieštarauti įstatymui arba dorai. Autoriaus vertinimu, norint gauti valstybės pripažinimą, reikia atitikti tam tikrus gana griežtus kriterijus (veikti ne mažiau kaip 25 metus nuo pirminio įregistravimo Lietuvoje, įrodyti visuomenės palaikymą, mokymo ir apeigų neprieštaravimą konstitucinei santvarkai, nusistovėjusioms bendražmogiškoms moralės normoms ir pan.), todėl sunku įsivaizduoti situaciją, kai religinė bendruomenė, patenkinusi minėtas sąlygas, ima skleisti pažiūras, priešingas įstatymams ir esamoms moralinėms vertybėms. Juk valstybės pripažinimas ir reiškia, kad ji yra palaikoma pakankamai didelės dalies visuomenės, o jų įtaka Lietuvos istoriniam, dvasiniam ir socialinam palikimui yra neabejotina.

Kita vertus, valstybės pripažinimo suteikimas poįstatyminiu teisės aktu (Seimo nutarimu) vėlgi kelia papildomų klausimų bei tam tikra prasme sumenkina paties pripažinimo reikšmę. Ar ateityje neatsitiks taip, kad valstybės pripažintų bažnyčių bei religinių organizacijų teisinė padėtis bus prilyginta religinių organizacijų, neturinčių nei tradicinių Lietuvoje, nei valstybės pripažintų statuso, teisinei padėčiai? Tokia grėsmė yra visiškai reali – nustatant įvairias lengvatas beveik visais atvejais teisės aktai mini tik tradicines religines organizacijas, bet nieko neužsimena apie valstybės pripažintas. Vadinasi, teisių įgyvendinimo prasme valstybės pripažinimas religinei bendrijai ar bendruomenei beveik nesuteikia jokių pranašumų palyginus su tokio pripažinimo negavusiomis konfesijomis, jų teisinė padėtis išlieka praktiškai nepakitusi. Todėl racialesnis kelias būtų valstybės pripažinimą suteikti atskiru įstatymu (arba papildant RBBĮ), kas, autoriaus nuomone, labiau atitiktų Konstitucijos dvasią. Manytina, jog sąvoka „tradiciskumas“ yra svarbi ta prasme, kad jau priimant Konstituciją jos leidėjams nekilo abejonių, kad tam tikros bažnyčios bei religinės organizacijos yra neatskiriama Lietuvos visuomenės socialinio, kultūrinio ir dvasinio paveldo dalis, jų tradiciskumas sietinas su ilgaamže Lietuvos visuomenės dvasine, kultūrine, socialine raida ir padaręs jai esminį poveikį, todėl jos ir turi būti įvardytos įstatyme kaip tradicinės nesukuriant joms pareigos atlikti papildomus formalumus. Tačiau tai neturėtų būti pagrindas nustatyti diferencijuotą teisinį reguliavimą tradicinių ir valstybės pripažintų bažnyčių ir religinių organizacijų atžvilgiu, tuo labiau, kad ir pats KT nepaneigė galimybės plėsti tradicinių religinių grupių sąrašą.

Iš pirmo žvilgsnio susidaro įspūdis, kad išskirtinis tradicinių (ir valstybės pripažintų?) bažnyčių bei religinių organizacijų pripažinimas yra nesuderinamas su konstituciniu draudimu teikti žmogui privilegijas dėl jo tikėjimo (Konstitucijos 29 str. 2 d.), o kartu – ir konkrečiai bažnyčiai ar religinei organizacijai, kuriai šis žmogus priklauso. Tačiau tokia

kolizija yra tariama, išoriška, nes Konstitucijos 29 str. skelbiamos kiekvieno žmogaus teisės, o 43 str. išreiškiamas valstybės požiūris į religinius visuomeninius darinius, atsižvelgiant į jų reikšmę valstybės susikūrimui bei raidai. Minėti Konstitucijos straipsniai reikšmingai vienas kitą papildo, kad būtų užtikrinta kiekvienam piliečiui religinės ir kultūrinės saviraiškos laisvė, kartu gerbiamos ir globojamos tos religijos, kurios teikė Lietuvos visuomenei egzistencinį įprasminimą ir sukūrė esminę istorinio, dvasinio, socialinio, ir kultūrinio paveldo dalį.⁶⁸ Viena iš pirmųjų 1967 m. tokią poziciją išreiškė Europos žmogaus teisių komisija byloje *Grandrath v. Germany*.⁶⁹ Atidžiau paanalizavus vėlesnę EŽTT jurisprudenciją tampa aišku, kad išskirtinių teisių ar specifinių privilegijų suteikimas daugumos bažnyčiai pats savaime dar negali būti traktuojamas kaip pažeidžiantis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją⁷⁰ (toliau - EŽTK), o istorinių ir socialinių aplinkybių nulemtas skirtingas valstybės bendradarbiavimo su atskiromis religinėmis organizacijomis mastas taip pat nėra nesuderinamas su konvencija.⁷¹

4.4. Valstybės santykiai su Katalikų Bažnyčia ir kitomis religinėmis organizacijomis.

Teoriškai gali atrodyti, jog atskirti Bažnyčios ir valstybės veiklos sritis yra pakankamai nesunku, tačiau daugelis visuomeninių reiškinių yra glaudžiai tarpusavyje susiję, todėl teiginys, kad už pasaulietinės veiklos sritį yra atsakinga valstybė, o už dvasinės veiklos sritį – Bažnyčia, nėra visiškai teisingas. Vengiant išsamesnių filosofinių samprotavimų mūsų nagrinėjamu klausimu, tikslinga apsiriboti principine nuostata, kad valstybė iš esmės rūpinasi politinės, socialinės ir ekonominės tvarkos klausimais, o Bažnyčios kompetencijai priklauso religinės ir moralinės tvarkos klausimai. Kaip vėliau matysime, panašią poziciją viename iš savo nutarimų yra išsakęs ir KT.

Tačiau egzistuoja ir klausimų, kuriuos Bažnyčia ir valstybė sprendžia kartu. Prie tokių dalykų gali būti priskiriama švietimas, bažnytinio turto klausimai, dvasininkijos teisinis statusas, santuokos sudarymas ir pan. Bažnyčios ir valstybės bendradarbiavimas šiuo metu pasaulyje yra paplitęs – pvz., beveik visos valstybės palaiko diplomatinius santykius su Šv.

⁶⁸ DAMBRAUSKIENĖ, G., et al. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras*. Vilnius: Teisės institutas, 2000. I d., p. 370.

⁶⁹ JOČIENĖ, D.; ČILINSKAS, K. *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, 2004, [žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0120826.pdf>>.

⁷⁰ Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987; Valstybės žinios, 2000, Nr. 96-3016.

⁷¹ Pvz., EŽTT 1993 m. gegužės 25 d. sprendimas byloje 14307/88, *Kokkinakis v. Greece*; EŽTT 1997 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje 25528/94, *Canea Catholic Church v. Greece*.

Sostu, turi prie jo savo diplomatinės misijas.⁷² Kaip teigia J. L. Tauran, „žiūrint iš Katalikų Bažnyčios pozicijų, Šv. Sosto diplomatija yra instrumentas, skirtas pagerinti santykius tarp Bažnyčios ir valstybės. Ji grinžiama dvasiniu ir moraliniu autoritetu, kuriuo bandoma apginti bendruomenių laisves ir teises pasaulyje“.⁷³ Iš čia išplaukia tam tikra abiejų valdžių (pasaulietinės ir dvasinės) pusiausvyra, kuri reiškia, kad ryšiai tarp Bažnyčios ir valstybės yra būtini, kad bažnytinė valdžia negali būti laikoma žemesne už civilinę valdžią, kad Bažnyčia nesiekia viršenybės prieš pasaulietinę valdžią ir kad bažnyčia laiko save būtina valstybės gerovei. Iš to galima daryti išvadą, kad Bažnyčia mano esanti vienintelė, turinti teisę tvarkyti dvasinius dalykus, o valstybė yra vienintelė, turinti teisę tvarkyti pasaulietinius dalykus. Nors tarp šių dviejų valdžių ir kyla tam tikrų nesutarimų (kartais netgi peraugančių į konfliktus), tačiau sunku paneigti teiginį, kad „ši sistema geriausiai atitinka socialinių faktų mišinį ir gyvenimo, kuriame pasireiškia patys įvairiausi ir sudėtingiausi faktai, realybė“.⁷⁴

Robertas Rumšas išskiria tris pagrindines bažnyčios plėčiamąją prasmę, t. y. kalbant ne tik apie krikščioniškąsias konfesijas, ir valstybės santykių sistemas, egzistuojančias šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse: 1) Pirmajai sistemai būdinga valstybinė bažnyčia, glaudūs ir reikšmingi bažnyčios bei valstybės santykiai (Didžioji Britanija, Danija, Graikija, Švedija, Suomija); 2) Antrajai sistemai būdingas griežtas valstybės ir bažnyčios atskyrimas (Prancūzija, Olandija); 3) Trečiajai sistemai, taip pat būdingas bažnyčios ir valstybės atskyrimas, bet drauge jos turi daug bendrų funkcijų, kurias vykdydamos glaudžiai bendradarbiauja (Belgija, Ispanija, Italija, Austrija, Portugalija).⁷⁵

Tačiau istorija žino ir kitų valstybės ir bažnyčios santykio formų (kai kurios iš jų atskirose valstybėse egzistuoja ir dabar): 1) visiškas valstybės ir bažnyčios sutapimas, kai lemiamus sprendimus valstybėje priima jų dvasiniai lyderiai (būdinga kai kurioms musulmoniškoms valstybėms); 2) bažnyčios tapimas politine jėga, kai ji sudaro opoziciją valdžioje esantiems politiniams dariniams; 3) bažnyčios nepripažinimas, jos politinis persekiojimas bei visiškas pajungimas civilinei valdžiai (tokia šių dviejų darinių santykių forma egzistavo Sovietų Sąjungoje); 4) valstybės subordinacija bažnyčiai ir kt.⁷⁶

⁷² Pagrindinis skirtumas nuo diplomatinių santykių tarp valstybių čia yra tas, kad šiuo atveju tai yra santykiai ne tik tarp dviejų tarptautinės teisės subjektų, bet ir tarp valstybės ir religinio autoriteto (*Cit. op.* 7, p. 177).

⁷³ TAURAN, J. L. The diplomacy of the Holy See. Why? *LKMA metraštis*, 2003, t. 23, p. 251.

⁷⁴ *Cit. op.* 1, p. 54.

⁷⁵ RUMŠAS, R. Bažnyčios ir valstybės santykiai Europos Sąjungoje. *SOTER*, 2005, nr. 16 (44), p. 26-29.

⁷⁶ Ši klasifikacija gan artima R. Balodis pateikiamam valstybių skirstymui pagal jų bendradarbiavimo intensyvumą su bažnyčia: 1) valstybės, turinčios valstybinę religiją; 2) valstybės, kuriose valstybės ir bažnyčios atskyrimas dalinis; 3) valstybės, kuriose valstybė ir bažnyčia visiškai atskirtos; 4) valstybės, turinčios nacionalinę bažnyčią; 5) antibažnytinės valstybės (*Cit. op.* 48, p. 19).

Akivaizdu, kad šioms dviem suverenioms organizacijoms šiuolaikinėje demokratinėje valstybėje yra būtina palaikyti konstruktyvius tarpusavio santykius ir bendru sutarimu spręsti išskylančias problemas, idant nė viena iš jų nebūtų pajungta kitos valdžiai, nes, anot B. J. Kaslo, „Dievą, religiją ir bažnyčią nustūmus į šalį, racionalizmo sukurtoje valstybėje vienintelė priemonė žmonių santykiams palieka jėga“.⁷⁷ Kita vertus, jei kalbėsime apie katalikus, valstybė, nors ir nepalaikydama oficialių santykių su Šv. Sostu, visvien nepajėgi užkirsti kelio popiežiaus, kaip moralinio autoriteto, įtakai tam tikrai daliai savo piliečių, kas būtų laikoma minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės paneigimu.

4.5. Katalikų Bažnyčios teisinė padėtis Lietuvoje. Jau minėtame 2000 m. birželio 13 d. KT nutarime konstatuojama: „Bažnyčios bei religinės organizacijos nesikiša į valstybės, jos institucijų ir pareigūnų veiklą, neformuoja valstybės politikos, o valstybė nesikiša į bažnyčių bei religinių organizacijų vidaus reikalus; jos laisvai tvarkosi pagal savo kanonus ir statutus“.

Bažnytinės (Kanonų) teisės reikalavimai yra privalomi konkrečios konfesijos tikintiesiems. Kanonų teisė pradėjo formuotis IV amžiuje iš Bažnyčios Susirinkimų nutarimų ir tebegyvuoja ligi šių dienų. KTK aiškina ir interpretuoja speciali kardinolų komisija. Pvz., po Vatikano II Susirinkimo kodifikacinė komisija suderino KTK su Susirinkimo priimtomis konstitucijomis ir dekretais.

Kaip teigiama literatūroje, „dabartinis Kanonų teisės kodeksas suteikia plačias teises vyskupų konferencijoms. Jos gali, atsižvelgdamos į tikinčiųjų poreikius, gyvenimo sąlygas bei aplinkybes, modifikuoti pačių kanonų saistomąją galią“.⁷⁸ Kartais kai kurių valstybių įstatymai gali nesutapti su bažnytinės teisės reikalavimais. Pasak P. Plumpos, Vatikano II Susirinkimo liturginėje konstitucijoje esanti nuostata, reikalaujanti rūpestingai budėti, „kad bažnytiniai indai ir drabužiai bei kiti brangūs darbai, kaip Dievo namų papuošalai, nebūtų iššvaistomi ir sunaikinami“, neatitiko anksčiau galiojusios Lietuvos Respublikos muziejų įstatymo⁷⁹ 5 straipsnio 2 dalies nuostatos „muziejų fondo vertybės ankstesniems savininkams negražinamos“, nors jos neteisėtai buvo atimtos iš bažnyčių.⁸⁰ Ši klausima išsprendė KT, kuris pasakė, kad ši norma prieštarauja Konstitucijai ta apimtimi, kuria paneigiama teisė išreikalauti kultūros vertybes iš svetimo neteisėto valdymo, kai jos valstybinių muziejų fondui yra atitekusios po 1990 m. kovo 11 d., nes valstybė negali prisiimti visiškos

⁷⁷ KASLAS, B. J. Moderniosios valstybės sąvokos raida. *LKMA suvažiavimo darbai*, 1969, t. 6, p.164.

⁷⁸ VAIČEKONIS, P. Kanonų teisės kodeksas ir jo taikymas Lietuvos tikintiesiems. *LKMA suvažiavimo darbai*, 1995, t. 15, p. 464.

⁷⁹ Valstybės žinios, 1995, Nr. 53-1292.

⁸⁰ *Cit. op.* 48, p. 32.

atsakomybės už okupacijos laikotarpiu svetimos valstybės padarytą žalą.⁸¹ Vis dėlto pasaulietinė ir bažnytinė teisė yra visiškai nepriklausomos viena nuo kitos, todėl, autoriaus nuomone, suderinti jas vargu ar įmanoma.

Bažnyčios bei religinės organizacijos laisvai tvarkosi pagal savus kanonus ir statutus (Konstitucijos 43 str. 4 d.). Ši Konstitucijos norma įtvirtina bažnyčių ir religinių organizacijų personalinės savivaldos garantiją. KT taip pat yra pabrėžęs šios Konstitucijos nuostatos svarbą – „Konstitucinis valstybės ir bažnyčios atskirumo principas yra Lietuvos valstybės, jos institucijų ir jų veiklos pasaulietiško pamatas. Šis principas, taip pat Konstitucijoje įtvirtinta išitikinimų, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė, konstitucinis asmenų lygybės principas kartu su kitomis konstitucinėmis nuostatomis lemia valstybės pasaulėžiūrinį ir religinį neutralumą“.⁸² Taigi tenka konstatuoti, jog minėtos Konstitucijos normos draudžia valstybei kištis į religinių organizacijų reikalus. Kitaip sakant, valstybės ir bažnyčios atskirumo principas⁸³ reiškia, kad religinės bendruomenės ir bendrijos nevykdo valstybės funkcijų, o valstybė savo ruožtu nevykdo religinių bendruomenių ir bendrijų funkcijų.

Kita vertus, kaip teigia E. Vaitiekienė, „visuotinai pripažįstama, kad bažnyčia kaip atskiras socialinis junginys visuomet pasižymi ypatingu vidiniu solidarumu, gebėjimu išsaugoti dorovines, kultūrinės ir istorines tautos tradicijas. Nereti atvejai, kai bažnyčia vaidina svarbų vaidmenį išsaugant tautiškumą ir valstybingumą“.⁸⁴ Autoriaus požiūriu, toks teiginys prasmingas tik turint omenyje didžiąsias konfesijas (kalbant apie Lietuvą - tradicines ir valstybės pripažintas), turinčias neabejotiną įtaką išsaugant ir puoselėjant tautos identitetą.

⁸¹ KT 1999 m. kovo 16 d. nutarimas (Valstybės žinios, 1999, Nr. 26-740).

⁸² *Cit. op.* 56.

⁸³ Beje, šis principas glaudžiai susijęs ir su minties, tikėjimo ir sąžinės laisve, kuri įtvirtinta nacionaliniuose bei tarptautiniuose teisės aktuose (pvz.: Konstitucijos 26 str. 1 d., Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 18 str.; Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 18 str. 1 d.; EŽTK 9 str. 1 d.; Konsoliduotos Europos Bendrijos steigimo sutarties 13 str. 1 d.; Sutarties dėl Konstitucijos Europai (neįsigaliojusi) II-70 str. 1 d.).

⁸⁴ *Cit. op.* 41, p. 610.

5. Atskiros konkordato ir sutarčių nuostatos, reglamentuojančios Katalikų Bažnyčios teisinę padėtį Lietuvoje

5.1. Bendrosios pastabos. Konkordato 1 str. buvo įtvirtinta, kad „Katalikų Bažnyčia, be apeigų skirtumo, naudosis Lietuvos Respublikos žemėje visomis laisvėmis, reikalingomis savo dvasiškai valdžiai ir savo bažnytinei jurisdikcijai vykinti, taip pat savo reikalams ir savo turtams administruoti bei rūpinti, laikantis Dievo įstatymų ir Kanonų teisės“. Iš esmės šis konkordato straipsnis detalizavo KB teises, kurias jai garantavo 1922 m. Konstitucijos 83§, įtvirtinantis Lietuvoje veikiančių tikiybinių organizacijų statusą. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad minėtame Konstitucijos straipsnyje buvo numatytas baigtinis sąrašas veiksmų, kuriuos religinės organizacijos (taigi ir KB), vadovaudamosi savo kanonais ir statutais, galėjo atlikti. Tokiu atveju konkordato 1 str. formuluotė „naudosis Lietuvos Respublikos žemėje visomis laisvėmis, reikalingomis savo dvasiškai valdžiai ir savo bažnytinei jurisdikcijai vykinti“ suponuotų prielaidą, kad KB valstybėje buvo suteiktas išskirtinis statusas, palyginti su kitomis konfesijomis, kas iš esmės prieštarautų to paties Konstitucijos straipsnio nuostatai, kad „visoms esamoms Lietuvoje tikiybiniams organizacijoms valstybė *lygiai* pripažįsta teisės tvarkytis taip, kaip jų kanonai arba statutai reikalauja“.

Analogiškos nuostatos dėl KB teisinės padėties buvo perkeltos ir į 1928 m. gegužės 15 d. Lietuvos Valstybės Konstituciją⁸⁵ (11, 84-88§), o 1938 m. gegužės 11 d. Lietuvos Konstitucija šias teises dar labiau išplėtė. Nors visos trys tarpukario Lietuvos Konstitucijos deklaravo lygias teises visoms valstybės pripažintoms tikiybiniams organizacijoms, vis dėlto atsižvelgiant į tai, kad daugumą Lietuvos gyventojų sudarė Romos katalikai, KB valdžia užtikrino didžiausią materialinę ir finansinę paramą.⁸⁶

Bendruosius KB teisinės padėties klausimus Lietuvoje šiuo metu reglamentuoja LR ir Šv. Sosto sutartis „Dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių aspektų“ (toliau – Sutartis). Jos 1 str., bendrąja prasme apibrėžiantis susitariančiųjų subjektų teisinį statusą, duoda nuorodą į bažnyčios ir valstybės atskyrimo principą, būdingą šiuolaikinėms demokratinėms valstybėms. Tokia formuluotė („ tiek Katalikų Bažnyčia, tiek Valstybė yra nepriklausomos ir autonomiškos kiekviena savo srityje“), autoriaus nuomone, yra žymiai pažangesnė nei aptarta konkordato nuostata, kuri gali suponuoti klaidingą įsivaizdavimą apie KB kaip apie valstybinio pobūdžio darinį, kuriam valstybė suteikia tam tikrą autonomiją.

⁸⁵ Vyriausybės žinios, 1928, Nr. 275/1778.

⁸⁶ *Cit. op.* 1, p. 174.

Kitais žodžiais kalbant, konkordate valstybės ir Bažnyčios atskyrimas nebuvo akcentuojamas. Taigi jau iš pačios Sutarties 1 str. formuluotės galima daryti išvadą, jog Bažnyčios savarankiškumas yra nekvestionuojamas, ji veikia savarankiškai ir tam nereikalinga jokia valstybės sankcija. Sutartimi apibrėžiamos tik tokio veikimo ribos bei nustatomos susitariančių šalių bendradarbiavimo formos.

Konkordato 1 str. taip pat iš esmės pripažino tikėjimo ir sąžinės laisvę, įtvirtintą 1922 m. Konstitucijos 13§, 1928 m. Konstitucijos 14§, 1938 m. Konstitucijos 20 str. (pažymėtina, kad 1918 m. lapkričio 2 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinių dėsnių⁸⁷ 23 str. taip pat buvo įtvirtinta tikybos laisvė). Iš karto reikia pasakyti, kad iš sisteminės konkordato turinio analizės galima daryti išvadą, jog kiti konkordato straipsniai iš esmės tik tikslino ir konkretizavo universalią 1 str. nuostatą. Analizuojant Sutarties nuostatas galima konstatuoti, jog LR vyrauja demokratinis politinis režimas, kadangi niekur, išskyrus preambulę, tiesiogiai nekalbama apie tikėjimo ir sąžinės laisvę. Tai galima paaiškinti tuo, kad šios laisvės įtrauktos į įprastinį žmogaus teisių katalogą, jos įtvirtintos nacionaliniuose teisės aktuose bei tarptautiniuose dokumentuose, todėl pakartotinai apie jas kalbėti būtų netikslinga. Tai vėlgi yra naujovė palyginus su konkordatu ir, beje, taipogi vertintina teigiamai, kadangi perteklinės nuostatos visada tik apsunkina tekstą.

Trečiajame konkordato straipsnyje nustatoma diplomatinių santykių palaikymo forma, t. y. kad Lietuvoje reziduos Apaštališkasis internuncijus, o Vatikane – Respublikos Ministeris. Šv. Sosto pasiuntiniai vadinami legatais. Jie skirstomi į nuncijus ir internuncijus.⁸⁸ K. Žemaitis rašo, kad internuncijaus paskyrimas Lietuvai reiškė, kad ji iš tikrųjų laikoma viena iš mažesnių valstybių, nes į didesnes būdavo skiriami nuncijai, nors jų teisės būdavo beveik vienodos.⁸⁹ Tačiau faktiškai tai buvo Vatikano atsakas į Lietuvos protestus dėl Vilniaus vyskupijos pripažinimo Lenkijos bažnytinei provincijai. Anot J. Prunskio, šis konkordato straipsnis atitiko tuo metu galiojusio KTK kan. 265 ir 267, kurie reglamentuoja apaštalinų vizitatorių, nuncijų, internuncijų skyrimą.⁹⁰ Be to, konkordato 3 str. siejosi ir su 1922 m. Konstitucijos 46§, 1928 m. Konstitucijos 48§ ir 1938 m. Konstitucijos 61 str., kurie Respublikos Prezidentui suteikė teisę skirti Lietuvos atstovus ir priimti kitų valstybių pasiuntinius. Įdomumo dėlei galima paminėti, jog šiuo metu Lietuvoje reziduoja 2002 m.

⁸⁷ Laikinosios Vyriausybės žinių papildymas, 1918, Nr. 1/1a.

⁸⁸ *Cit. op.* 52, p. 153.

⁸⁹ ŽEMAITIS, K. Lietuvos ir Vatikano konkordatui – 70. *LKMA metraštis*, 1998, t. 13, p. 14.

⁹⁰ PRUNSKIS, J. *Comparative law, ecclesiastical and civil, in Lithuanian concordat*. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 1945, p. 60.

kovo 4 d. paskirtas apaštalinis nuncijus⁹¹, o tai liudija apie po nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. ypač suintensyvėjusius dvišalius santykius (tiesa, nuncijus buvo paskirtas dar 1940 m. pavasarį, tačiau dėl SSRS okupacijos Lietuva ir Vatikanas iki pat nepriklausomybės atkūrimo paskutiniajame XX a. dešimtmetyje negalėjo palaikyti oficialių diplomatinių santykių, nors, kaip minėta, faktiškai šie santykiai nebuvo nutrūkę).

Konkordato 17 str. netiesiogiai nurodo, jog KB institucijoms pripažįstamos juridinio asmens teisės – „Visi dvasiškių ir vienuolių juridiniai asmens turi teisės bendrosios teisės taisyklėmis įgyti, perleisti, valdyti ir administruoti, laikantis Kanonų teisės, judamąjį ir nejudamąjį turtą, taip pat stoti kiekvienoje Valstybės instancijoje arba įstaigoje ginti savo civilinių teisių“. Juridinio asmens teisių pripažinimą šiuo atveju galima vertinti tik kaip tam tikrą draugiškumo, palankumo gestą, kadangi tokias teises tarpukario laikotarpiu KB garantavo ir pagrindinis valstybės įstatymas: 1922 m. Konstitucijos 83§ 2 d., 1928 m. Konstitucijos 84§ 2 d. ir 1928 m. Konstitucijos 30 str.

Negalima sutikti su literatūroje išsakyta nuomone, jog Lietuvos konkordate *expressis verbis* nenurodyta, kad valstybė pripažįsta KB juridinio asmens teises, o tokia išvada išplaukia iš kitų konkordato nuostatų⁹², nes konkordato 22 str. 1 d. („Lietuvos Respublika pripažįsta šiaip Bažnyčios ir vienuolynų, kaip juridinių asmenų, nuosavybės teises į visą judamą ir nejudamą turtą, kapitalą, rentas ir kitokias teises, kurias šie juridiniai asmens dabar turi Valstybės teritorijoje“) ir 27 str. („Bažnyčios turtai, esantieji Lietuvoje, bet priklausantieji juridiniams Bažnyčios ir vienuolynų asmenims, turintiems savo būklę už Lietuvos Valstybės sienų, ir atvirkščiai, sudarys atskiro susitarimo dalyką“) aiškiai ir nedviprasmiškai išreiškė valstybės poziciją šiuo klausimu.

Konstitucijos 43 str. 2 d. (beje, kaip ir Sutarties 2 str. 1 d.) taip pat numatyta valstybės pripažinimo reikšmė – juridinio asmens statuso (kas, autoriaus nuomone, yra dalis tikėjimo išpažinimo laisvės) pripažinimas visoms religinėms organizacijoms.⁹³ Konstitucijos 26 str. ir tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintos teisės laisvai skelbti ir praktikuoti savo tikėjimą. Tam tikinčiųjų bendruomenei reikalingos patalpos, finansinė parama, be to, jos suinteresuotos steigti atitinkamas labdaros institucijas, platinti atitinkamą literatūrą ir pan., o tai įgyvendinti vargu ar įmanoma neturint juridinio asmens statuso. Tokią poziciją dar 1981

⁹¹ http://www.urm.lt/popup2.php?tmpl_name=m_urm_for_embassy&m_urm_country_id=104.

⁹² *Cit. op.* 1, p. 176.

⁹³ Tai labai svarbi religinių mažumų teisių įgyvendinimo sąlyga. Palyginimui galima paminėti Turkiją, kur jokia krikščionių bažnytinė bendruomenė, neturi juridinio asmens statuso, jis joms nepripažįstamas, todėl jos nedisponuoja nekilnojamuoju turtu, negali kreiptis į Turkijos teismą ir pan. (ANDRIKIENĖ, L. Dvi mano dienos turkų žemėje. *Europos laiku*, 2008, nr. 9, p. 21).

m. JTO paskelbė savo Deklaracijoje dėl religijos ar tikėjimo visų formų nepakantumo ir diskriminacijos panaikinimo. Be to, 1989 m. sausio 15 d. Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacijos valstybės narės, pasirašydamos Vienos baigiamąjį aktą, įsipareigojo religinėms organizacijoms suteikti teisinį statusą.

Beje, manytina, kad Sutarties 2 str. 3 d. esanti nuostata dėl bažnytinių juridinių asmenų steigimo neatitinka Sutarties objekto (preambulėje kaip vienas iš Sutarties sudarymo tikslų nurodomas siekis teisiškai sutvarkyti santykius tarp KB ir LR), kadangi kalbama apie kompetetingos Bažnyčios institucijos teisę steigti, pakeisti, panaikinti ir pripažinti juridinius asmenis. Pažymėtina, jog tai yra Bažnyčios vidaus klausimai, kuriuos reglamentuoja KTK (pvz., kan. 114), todėl minėta nuostata Sutartyje yra visiškai nereikalinga, o jos 2 str. 3 d. pakaktų palikti Bažnyčios įsipareigojimą pranešti kompetetingai valstybės institucijai apie minėtus sprendimus, idant pastaroji galėtų tokius juridinius faktus registruoti.

5.2. Vyskupų skyrimas. Tai Šv. Sosto kompetencija. Tačiau prieš tai Jo Šventenybė sutinka kreiptis į Respublikos Prezidentą, kad įsitikintų, jog šis neturi politinio pobūdžio priežasčių prieš pasirinktas kandidatūras - konkordato 11 str. Manytina, jog terminas „sutinka“ šiuo atveju reiškė Šv. Tėvo įsipareigojimą visais atvejais prieš paskiriant vyskupą kreiptis į valstybės vadovą siekiant sužinoti pastarojo poziciją dėl konkrečios kandidatūros.⁹⁴ Konkordatas nedetalizavo tolimesnės vyskupo skyrimo procedūros, tačiau sisteminė minėto straipsnio analizė leidžia teigti, jog Respublikos Prezidento pozicija šiuo atveju buvo tik patariamąjį, rekomendacinį pobūdžio, ir popiežius neprivalėjo ja vadovautis. Nepaisant to, šis konkordato straipsnis išreiškė pasaulietinės ir dvasinės valdžios siekį palaikyti glaudžius tarpusavio santykius bei konstruktyviai bendradarbiauti. Kita vertus, jau vien tai, kad popiežius, nors ir turėdamas absoliučią diskrecijos laisvę parenkant kandidatūras ir skiriant vyskopus, sutiko atsiklausti Respublikos Prezidento nuomonės, rodo, jog Šv. Tėvas neketino kenkti valstybės nacionaliniams interesams. Svarbu paminėti ir tai, kad nagrinėjamame straipsnyje numatytas baigtinis sąrašas dvasinių laipsnių ir pareigybių, dėl kurių popiežius privalėjo kreiptis į valstybės vadovą. Vadinasi, Jo Šventenybė galėjo laisvai pasirinkti ir skirti žemesnio rango dvasininkus.

Pažymėtina, jog savo prieštaravimus vienos ar kitos kandidatūros atžvilgiu Respublikos Prezidentas galėjo pareikšti remdamasis tik „politinio pobūdžio priežastimis“. Lietuvos konkordate nepateikiamas tikslus šių politinių priežasčių apibūdinimas, tačiau, aiškinant

⁹⁴ Literatūroje galima aptikti ir priešingų nuomonių (pvz.: *Cit. op.* 1, p. 190-191).

konkordatą kaip vientisą ir nedalomą aktą, tokiomis derėtų laikyti jo 18 str. išvardintas priežastis, dėl kurių Lietuvoje neleidžiama suteikti parapijų beneficijų – pilietybės neturėjimas ir valstybės saugumui kenkianti veikla. Bendrąja prasme politinio pobūdžio prieštaravimais reikėtų laikyti ir visa tai, kas susiję su veikla, nukreipta prieš valstybės konstitucinę santvarką ar viešąją tvarką.

Konkordato 12 str. buvo nustatyta, kad vyskupai, prieš pradėdami eiti pareigas, duoda Respublikos Prezidentui priesaiką, kurios tekstas reglamentuotas tame pačiame straipsnyje. Prisiekdami vyskupai įsipareigoja būti ištikimi ir lojalūs valstybės piliečiai, pasižada gerbti Vyriausybę, neprisidėti prie jokio susitarimo ir nedalyvauti jokiame pasitarime, kuris galėtų pakenkti Lietuvos valstybei ar viešajai tvarkai ir pan. Be to, vyskupai prisiima ir pareigą užtikrinti, kad nuo minėtų veiksmų susilaikys ir jiems pavaldūs dvasininkai. Šios priesaikos nereikėtų vertinti kaip vien formalaus ar simbolinio akto, nes duodamas priesaiką vyskupas sutiko veikti taip, kaip įpareigojo duota priesaika, ir jokiais aplinkybėmis jos nesulaužyti. Tiesa, konkordatas nenumatė atsakomybė už priesaikos sulaužymą.

Sutarties 6 str. vėlgi nurodyta, kad asmenų skyrimas į dvasines pareigas ir atleidimas iš jų yra išimtinė Bažnyčios kompetencija (prisiminkime valstybės ir bažnyčios atskyrimo principą). Jos diskrecija apribota tik Kanonų teisės normomis. Nagrinėjamo straipsnio 3 d. numatyta, kad prieš paskelbiant apie diecezinio vyskupo skyrimą, Šv. Sostas pagarbos ženklais apie tai konfidencialiai informuoja Prezidentą. Kan. 376 nurodo, kad dieceziniams vadinami vyskupai, kuriems yra patikėta rūpintis diecezija, o kan. 381 apibrėžia, kad diecezinis vyskupas jam patikėtoje diecezijoje turi visą ordinarinę, savą ir betarpišką valdžią, reikalingą vykdyti savo ganytojiškas pareigas. Vadinas, tai yra vyriausias vyskupijos vyskupas. Natūralu, kad tiek Prezidentas, tiek kitos valstybės institucijos, tiek patys tikintieji yra suinteresuoti vyskupų lojalumu ir ištikimybe valstybei. Ne veltui to paties Sutarties straipsnio 4 d. pasakyta, kad vyskupais gali būti skiriami tik Lietuvos Respublikos piliečiai.

Galimas traktavimas, kad net ir pilietybės kriterijus yra nepakankamas užtikrinti dvasininko tarnavimą tikinčiųjų, Bažnyčios, o tuo pačiu ir valstybės interesams. Lingvistinė aptariamą straipsnio nuostatos analizė leidžia teigti, kad vyskupu gali būti skiriamas ir asmuo, pagal kilmę nesantis lietuvis, pakanka turėti LR pilietybę, o ši gali būti suteikta už tam tikrus žmogaus praeities nuopelnus valstybei. Štai pagal Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo⁹⁵ (toliau – PĮ) 16 str. 1 d. Prezidentui deleguota teisė suteikti pilietybę

⁹⁵ Valstybės žinios, 2002, Nr. 95-4087.

nusipelnusiems valstybei užsienio valstybės piliečiams ar asmenims be pilietybės. Betgi PĮ kelia ir papildomus reikalavimus – asmens integravimąsi į Lietuvos visuomenę ir pan. Taigi jei jau yra Prezidento teigiamas sprendimas dėl pilietybės suteikimo, neturėtų būti keliamas klausimas dėl asmens tinkamumo vyskupo pareigoms. Žinoma, oponentai galėtų argumentuoti, jog sunku tikėtis, kad vyskupas bus visiškai atsidavęs Lietuvos valstybei, jei jis tuo pačiu metu yra dar ir kitos valstybės pilietis. Tačiau pažymėtina, jog paminėtas pilietybės suteikimo atvejis yra išimtinis, nes pagal bendrą taisyklę dvigubą pilietybę draudžia PĮ 12 str. 1 d. 6 p. Čia svarbu paminėti ir tai, kad šiuo metu galimybės susidaryti tokiai padėčiai yra pakankamai nedidelės – 2006 m. lapkričio 13 d. KT priėmė daug diskusijų visuomenėje sukėlusį nutarimą⁹⁶, kuriame konstatuojama, jog dvigubos pilietybės atvejai turi būti ypač reti ir išimtiniai; taip pat negali būti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį dvigubos pilietybės atvejai būtų ne ypač retos išimtys, o paplitęs reiškinys (panašūs teiginiai yra išsakyti ir KT 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime⁹⁷). Iš esmės Teismas tokią išvadą padarė išaiškindamas Konstitucijos 12 str. 2 d. nuostatą, kuri sako, kad niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis, išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus.

Bažnyčios išimtinė kompetencija savo srityje išplaukia tiek iš pačios Sutarties dvasios, tiek ir iš konkrečių jos nuostatų (pvz., 4 str., 6 str. 1 d., 12 str. 1 d., 14 str. 1 d. ir kt.). Iš straipsnyje esančios formuluotės galima daryti išvadą, kad Prezidentas konkretaus diecezinio vyskupo kandidatūrą žino dar prieš pristatant ją plačiajai visuomenei. Manytina, jog toks teisinis reguliavimas nustatytas siekiant suteikti Prezidentui bent jau tam tikrus moralinius svertus, kuriais jis galėtų pasinaudoti norėdamas užkirsti kelią vieno ar kito dvasininko skyrimui dieceziniu vyskupu (teisinių svertų valstybės vadovas, deja, neturi). Tai gali būti įgyvendinama konsultuojantis su kitomis valstybės institucijomis, kreipiantis į jas prašant pateikti informaciją apie kandidato į diecezinius vyskopus praeitį ir pan. Esant abejonių, Prezidentas galėtų perduoti tokią informaciją kompetetingoms Šv. Sosto institucijoms, kad šios savo ruožtu galėtų dar kartą persvarstyti asmens kandidatūrą bei nuspręsti, ar šalies Prezidento argumentai yra pagrįsti.

Sunku įsivaizduoti, kad Bažnyčia galėtų atlikti destruktivius veiksmus valstybės atžvilgiu. Taip gali atsitikti nebent iš nežinojimo ar informacijos trūkumo, todėl išankstinis kreipimasis į Respublikos Prezidentą dėl vyriausio vyskupijos vyskupo kandidatūros ir yra vienas iš būdų išvengti tokios nepageidaujamos situacijos. Kaip ir konkordato atveju, Šv. Sosto kreipimasis

⁹⁶ Valstybės žinios, 2006, Nr. 123-4650.

⁹⁷ Valstybės žinios, 2003, Nr. 124-5643.

į valstybės vadovą minėtu klausimu turėtų būti suprantamas kaip mandagumo gestas (nors ir formaliai privalomas). Svarbu paminėti ir tai, kad informacija apie Šv. Sosto pasirinktą kandidatūrą Prezidentui pateikiama kaip konfidenciali, o tai liudija apie ypatingą šių dviejų subjektų tarpusavio pasitikėjimą. Taigi, autoriaus nuomone, galimas valstybės viešasis interesas riboti kitų šalių piliečių atvykimą šiuo atveju yra pilnai užtikrinamas.

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad Sutarties 6 str. 3 d. nuostata nėra juridškai nepriekaištinga ta prasme, kad Respublikos Prezidento dalyvavimas numatytas tik skiriant diecezinius vyskopus. Vadinasi, apie kitų vyskupijos vyskupų (jie pagal bažnytinę teisę vadinami augziliarais ir koadjutoriais arba bendru terminu – tituliniais vyskupais) skyrimą Šv. Sostas šalies vadovo informuoti neprivalo. Manytina, jog tai neturėtų būti vertinama kaip Sutarties spraga (esą tituliniai vyskupai taip pat yra pakankamai svarbios figūros tikinčiųjų sielovadai, o jų lojalumas Lietuvos valstybei yra ne mažiau svarbus, nei diecezinių vyskupų, todėl jų skyrimo procese Prezidento vaidmuo taip pat neturėtų būti ignoruojamas), nes tokiu atveju galėtų kilti per didelio valstybės kišimosi į Bažnyčios vidinį valdymą problema, tuo paneigiant konstitucinį valstybės ir bažnyčios atskyrimo principą. Šiuo aspektu konkordato nuostatos vertintinos kaip labiau suvaržančios Bažnyčios teises dvasiniuose reikaluose veikti autonomiškai, t. y. nepriklausomai nuo pasaulietinės valdžios, nes Prezidentas, kad ir formaliai, turėjo būti informuojamas ir apie vyskupo-padėjėjo, skyrimą. Tokios nuostatos įtvirtinimą galima pateisinti nebent tuo, kad konkordate nebuvo tiesioginio reikalavimo vyskupais skirti tik LR piliečius. Blieka tik konstatuoti, kad kaip ir konkordatu, taip ir Sutartimi Prezidentas yra įtrauktas į vyskupų skyrimo procedūrą, tačiau tai vertinama tik kaip tam tikras mandagumo gestas, nes realios įtakos šiems procesams valstybės vadovas neturi.

Panašios nuostatos yra ir kitų valstybių konkordatuose – pvz., Kroatijos 1996 m. gruodžio 19 d. su Šv. Sostu pasirašytoje sutartyje, reglamentuojančioje bendruosius teisinius klausimus. Skirtumas nuo Lietuvos čia tik tas, kad vietoj Prezidento vyskupų skyrimo procese dalyvauja Vyriausybė. Danija nėra pasirašiusi tarptautinės sutarties su Šv. Sostu, tačiau, kadangi šios valstybės Konstitucijoje įtvirtinta valstybinė religija (evangelikų liuteronų), galutinį sprendimą skiriant vyskopus čia priima Vyriausybė kartu su Bažnyčios reikalų ministru.⁹⁸ Pagal Dominikos Respublikos konkordatą, vyskupo kandidatūrą iš anksto privaloma suderinti su Vyriausybe, kuri prieštaravimus gali pareikšti tik remdamasi politinio pobūdžio priežastimis (šio termino reikšmė konkordate nedetalizuojama). Jei per 30 dienų

⁹⁸ PRAKKE, L.; KORTMANN, C. *Constitutional law of 15 EU member states*. Deventer: KLUWER, 2004, p. 170.

Vyriausybė prieštaravimų nepareiškia, laikoma, kad ji sutinka su pasiūlyta kandidatūra. Kitas svarbus aspektas yra tai, kad sudarytos visos sąlygos vyskupu skirti kitos valstybės pilietį. Analogiškos nuostatos įtvirtintos ir Haičio su Šv. Sostu pasirašytame konkordate, vienintelis skirtumas – vyskupas visais atvejais privalo būti Haičio pilietis. Lenkijos, kaip ir Slovakijos ir Portugalijos, valdžia vyskupų skyrimo procesams neturi jokios įtakos, o šių valstybių Vyriausybė tik mandagumo ženklą informuojamos apie pasirinktą kandidatą. Tiesa, Lenkijos atveju reikalaujama vyskupu skirti tik Lenkijos pilietį.⁹⁹

5.3. Turtiniai klausimai. Tiek konkordatas, tiek ir Sutartis reglamentuoja bažnytinio turto bei kitus su tuo susijusius klausimus. Visų pirma tai kildintina iš Bažnyčios, kaip pilnateisio juridinio asmens, statuso. Konkordate šiuos dalykus reguliavo keturi straipsniai: tai jau minėtieji 1 str., 17 str., 22 str. 1 d. bei 27 str. Iš juose nustatytų taisyklių aišku, jog KB galėjo laisvai administruoti ir valdyti savo turtą, ji turėjo teisę jį įsigyti, perleisti, juo disponuoti bei ginti nuo bet kokio neteisėto pasikėsimo. Tiesa, pačiame konkordate turtiniai klausimai nebuvo išsamiai reglamentuojami, apsiribota tik bendro pobūdžio nuostatomis ir nurodyta, kad tam tikri klausimai sudarys atskiro susitarimo dalyką. Tačiau vėliau nebuvo sudarytas nė vienas toks susitarimas. Sutartyje šiam klausimui iš esmės skirtas tik vienas straipsnis. Nustatyta, kad bažnytiniai juridiniai asmenys turi teisę įsigyti, valdyti, naudotis ir disponuoti kilnojamuoju ir nekilnojamuoju turtu pagal Kanonų teisę ir Lietuvos Respublikos teisės aktus (10 str. 1 d.). Lygiai tokias pačias teises KB juridiniams asmenims garantuoja ir kan. 1254.

Išanalizavus minėtas nuostatas galima teigti, kad disponuodama kilnojamuoju ir nekilnojamuoju turtu Bažnyčia turi vadovautis: pirma, valstybės vidaus teisės aktais; antra, bažnytinės teisės normomis. Kyla klausimas, kuriais įstatymais, bažnytiniais ar pasaulietiniais, reikėtų vadovautis ir kuriems reikėtų teikti pirmenybę esant jų kolizijai? Pvz., pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso¹⁰⁰ (toliau – CK) 4.68 str. 1 d. įgyjamoji senatis nekilnojamajam daiktui yra dešimt metų, be to, įtvirtinamas sąžiningo įgijimo bei sąžiningo, teisėto ir nepertraukiamo valdymo reikalavimas. Tuo tarpu kan. 1270 nekilnojamajam daiktui nustato trisdešimties metų įgyjamosios senaties terminą, o sąžiningumo nereikalaujama. Tarpukario laikotarpiu buvo atvirkštinė situacija. Anot S. A. Bačkio, vadovaujantis tuometiniais Lietuvos įstatymais, įgyjamoji senatis truko dešimt metų, be to, nebuvo reikalaujama, kad įgijėjas būtų sąžiningas, o tuo metu galiojusio KTK kan. 1511 įgyjamajai

⁹⁹ <http://www.concordatwatch.eu/>.

¹⁰⁰ Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

senačiai nustatė trisdešimties metų ir sąžiningumo reikalavimus.¹⁰¹ Šis klausimas nei konkordate, nei Sutartyje nėra aptartas, tačiau RBBĮ 13 str. 2 d. yra norma, pagal kurią KB jai nuosavybės teise priklausantį turtą valdo, juo naudojasi ir disponuoja pagal Lietuvos Respublikos įstatymus. Galima sutikti su tokiu reglamentavimu, nes turėtų būti taikomas bendrasis principas, pagal kurį bažnytinės institucijos paklūsta LR įstatymams tiek, kiek kitaip nenumato tie patys įstatymai ar sudaryti susitarimai, kuriais Bažnyčia tarsi patvirtina savo sutikimą pasaulietiniuose reikaluose paklusti civiliniams įstatymams.

Turtinės Bažnyčios teisės taip pat nustatytos to paties įstatymo 13 str. 1 d., kuria remiantis Bažnyčiai gali nuosavybės teise priklausyti maldos namai, gyvenamieji namai ir kiti pastatai bei statiniai, gamybiniai, socialiniai ir labdaros objektai bei kitoks turtas, reikalingas religinių bendruomenių ir bendrijų veiklai. Atkuriant religinių bendrijų nuosavybę, turėtą iki 1940 m., iš pradžių buvo remiamasi 1989 m. lapkričio 3 d. įstatymu „Dėl Lietuvos TSR Konstitucijos (Pagrindinio įstatymo) 50 straipsnio pakeitimo“, kuriuo Bažnyčiai pripažįstamas juridinio asmens statusas. Ši nuostata pakartota ir 1990 m. kovo 11 d. Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 31 str. Dar 1990 m. vasario 14 d. LSSR Aukščiausioji Taryba priėmė įstatymą „Dėl maldos namų bei kitų pastatų grąžinimo religinėms bendruomenėms“, kuris buvo pagrindinis bažnytinės nuosavybės grąžinimą reglamentuojantis teisės aktas net iki 1995 m. kovo 21 d., kai buvo priimtas Lietuvos Respublikos religinių bendrijų teisės išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo tvarkos įstatymas¹⁰², sukėlęs didelį Lietuvos Vyskupų Konferencijos (toliau – LVK) nepasitenkinimą.¹⁰³ Taigi 1990 m. birželio 12 d. Aukščiausiosios Tarybos deklaruotas Katalikų bažnyčios padėties Lietuvoje restitucijos aktas tik patvirtino 1990 m. vasario 14 d. įstatymo legitimumą.¹⁰⁴

5.4. Apmokestinimas. Konkordato 5 str. apmokestinimo prasme dvasininkus prilygino valstybės tarnautojams. Tai reiškia, kad nuo mokesčio buvo atleidžiama tokia jų pajamų dalis, kuri proporcingai atitiko valstybės pareigūnų algos dalį, nuo kurios mokesčiai nebuvo skaičiuojami. Visos kitos pajamos apmokestinamos įprastu būdu. Bažnytinių juridinių asmenų turtas būdavo apmokestinamas taip pat, kaip ir kitų juridinių asmenų. Nuo mokesčių būdavo atleidžiami tik tokie objektai: 1) maldai skirti pastatai; 2) kunigų seminarijos; 3) vienuolių parengimo namai; 4) vienuolių, davusių neturto įžadus, vienuolynai; 5) turtas ir

¹⁰¹ *Cit. op.* 1, p. 180.

¹⁰² Valstybės žinios, 1995, Nr. 27-600.

¹⁰³ *Cit. op.* 34, p. 291. Pažymėtina, jog dar nuo tada pagrindinė išlikusi su tuo susijusi problema yra ta, kad tiek KB, tiek kitoms religinėms organizacijoms minėtu įstatymu nėra pripažįstama nuosavybės teisė į sovietinės valdžios nacionalizuotą ar kitaip nusavintą žemę, religinių konfesijų turėtą iki 1940 m. okupacijos.

¹⁰⁴ *Cit. op.* 68, p. 373.

rentos, kurių pelnas skirtas tikybos poreikiams; 6) vyskupų ir kitų dvasininkų gyvenamieji namai bei jų oficialios būstinės, mokesčių prasme traktuojami vienodai su oficialiais valdininkų butais bei valstybės įstaigų būstinėmis (16 str.). Dvasininkų prilyginimą valstybės tarnutojams liudija ir tai, kad iš valstybės biudžeto jiems buvo mokamos netgi algos (iš pradžių tiesiogiai, vėliau – per Kauno arkivyskupą metropolitą). Už valstybės mokamas sumas Bažnyčiai atiskaityti nereikėjo.¹⁰⁵ Be to, svarbu pažymėti, kad konkordato 23 str. buvo nustatyta, jog tos sumos negalėjo būti sumažintos, todėl šiuo atžvilgiu galima pritarti M. Römerio išsakytai pozicijai dėl nepagrįstai išskirtinės KB padėties valstybėje.

Čia verta paminėti 1929 m. balandžio 12 d. Valstybės Tarybos sprendimą Nr. 2, kuriuo Finansų ministerijos išleisto aplinkraščio „Dėl konkordato su Šventuoju Sostu 16 str. taikymo renkant mokesčius“ kai kurios nuostatos buvo pripažintos kaip nesuderinamos su konkordatu. Tarp kitų dalykų, buvo atkreiptas dėmesys į aplinkraščio sąlygą, kad pelno panaudojimas kulto reikalams turi būti pagrįstas apyskaitos dokumentais. Taryba konstatavo, kad ši nuostata nėra suderinama su konkordatu, nes pastarasis nuo mokesčių atleido ne pelną, o patį turtą ir rentas. Kaip matome, šiuo sprendimu buvo patvirtintas ir konkordato 26 str., nustatantis jo viršenybę nacionalinės teisės atžvilgiu, ką ypač kritikavo M. Römeris.¹⁰⁶

Sutartyje apmokestinimo klausimus reguliuoja 10 str. RBBĮ 16 str. yra tik blanketinė norma, nurodanti, jog religinių bendruomenių, bendrijų ir centrų (aukštesniųjų valdymo institucijų), jų įsteigtų įmonių (organizacijų) pajamos, taip pat religinių bendruomenių, bendrijų ir centrų (aukštesniųjų valdymo institucijų) dvasininkų, religinių apeigų patarnautojų ir aptarnaujančio personalo pajamos apmokestinamos Lietuvos Respublikos mokesčių įstatymų nustatyta tvarka. Remiantis Sutarties 10 str. 2 d., bažnytinių juridinių asmenų nuosavybė, naudojama sielovados, karitatyviniams, socialiniams, švietimo ir kultūros tikslams, neapmokestinama valstybiniais mokesčiais. Pažymėtina, kad šiuo pagrindu KB vienintelė iš visų Lietuvoje veikiančių religinių organizacijų yra atleista nuo žemės mokesčio. Kalbant apie valstybės pripažinimo negavusias religines organizacijas, tai neturėtų būti laikoma diskriminacija jų atžvilgiu (šiuo klausimu jau minėjome KT poziciją). Visiškai kitaip ši situacija turėtų būti traktuojama, kai kalbama apie tradicines religines konfesijas (valstybės pripažintų religinių organizacijų problematiką jau aptarėme), kadangi joms Konstitucija garantuoja lygias teises su KB. Išskyrus minėtą atvejį, KB apmokestinimas faktiškai

¹⁰⁵ VALANČIUS, K. Katalikų Bažnyčios padėties Lietuvoje restitucijos problemos. *LKMA metraštis*, 2001, t. 18, p. 337.

¹⁰⁶ *Cit. op.* 30, p. 71.

nesiskiria nuo kitų tradicinių religinių organizacijų, todėl siūlytina Lietuvos Respublikos žemės mokesčio įstatymo¹⁰⁷ pataisa, pagal kurią visos tradicinės religinės organizacijos būtų atleistos nuo žemės mokesčio (ne)priklausomai nuo veiklos, kurioje ji naudojama.

Suprantama, kad Bažnyčiai, kaip pelno nesiekiančiai organizacijai bei atsižvelgiant į jos istorinę bei dabartinę įnašą į socialinę, kultūrinę ir švietimo sritį, kartu su kitais panašaus pobūdžio vienetais turėtų būti nustatomos kitokios nei įprasta apmokestinimo sąlygos. Tačiau besąlyginis jos atleidimas nuo kai kurių mokesčių yra nesuderinamas nei su valstybės socialinės politikos kryptimis, nei su tarptautiniuose dokumentuose ir nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintu visų lygybės prieš įstatymą principu.

Išanalizavus atitinkamas RBBĮ ir Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymo¹⁰⁸ (toliau – PMI) nuostatas galima teigti, kad KB juridiniai asmenys atitinka pelno nesiekiančioms organizacijoms nustatytus kriterijus, todėl jiems taikomos pelno nesiekiančių organizacijų apmokestinimo sąlygos. Taigi kalbant apie pelno mokestį, jeigu jų mokestinio laikotarpio pajamos iš ūkinės komercinės veiklos neviršija 1 milijono litų, apmokestinamasis pelnas apmokestinamas taip: 25 tūkstančiai litų per mokestinį laikotarpį apskaičiuoto apmokestinamojo pelno - taikant 0 proc. mokesčio tarifą, o likusi apskaičiuoto apmokestinamojo pelno dalis – taikant 15 proc. mokesčio tarifą. Jeigu mokestinio laikotarpio pajamos iš ūkinės komercinės veiklos yra didesnės kaip 1 milijonas litų, tai visas apmokestinamasis pelnas apmokestinamas taikant 15 proc. mokesčio tarifą (PMI 5 str. 4 d.). Ūkinės komercinės veiklos pajamoms priskiriamos pajamos, uždirbtos pardavus prekes ar kitą turtą, suteikus apmokamas paslaugas, ir kitos ūkinės komercinės veiklos pajamos. Kitaip tariant, pajamos, kurias KB juridiniai asmenys gauna vykdydami jų kanonuose ir statutuose numatytą visuomeninę veiklą, arba šiai veiklai skirtos tikslinės dotacijos nepriskiriamos ūkinės komercinės veiklos pajamoms. Apskaičiuojant apmokestinamąjį pelną, leidžiamais atskaitymams priskiriamos tik ūkinės komercinės veiklos pajamoms tenkančios sąnaudos.¹⁰⁹ Vis dėlto galbūt būtų tikslingiau vertinti visą bažnytinio juridinio asmens pajamų struktūrą ir nustatius, jog didesnę jų dalį sudaro pajamos, gautos iš veiklos, nesusijusios su jų kanonuose ir ar statutuose numatytų funkcijų vykdymu, šios lengvatos netaikyti. Nors tokia prielaida yra tik hipotetinė (KTK draudžia savitikslį pelno siekimą), tačiau visgi įmanoma (pvz.,

¹⁰⁷ Valstybės žinios, 1992, Nr. 21-612.

¹⁰⁸ Valstybės žinios, 2001, Nr. 110-3992.

¹⁰⁹ Pajamų ir sąnaudų pripažinimo tvarka detalizuojama Valstybinės mokesčių inspekcijos prie Finansų ministerijos leidinyje „Religinių bendruomenių apmokestinimas“ (VMI prie FM 2005-11-02 raštas Nr. (18.9-31-1)-R-9747) (su pakeitimais ir papildymais), tačiau tai nėra šio darbo tyrimo dalykas, todėl čia ji nebus aptariama.

atidaroma mokama maitinimo įstaiga), todėl gali kilti pagrįstas klausimas, ar tikrai tokios veiklos tikslas nėra pelno siekimas ir ar iš jos gaunamos lėšos tikrai bus skiriamos karitatyvinei, švietimo, socialinei ir/ar panašiai veiklai vykdyti.

Apmokestinimo taisyklės Vengrijoje yra labai palankios religinėms organizacijoms. Visuotinai priimta, jog tam, kad galėtų užsitikrinti pakankamą finansavimą karitatyvinei veiklai vykdyti, religinės organizacijos gali užsiimti ir ūkine komercine veikla. Jei jų pajamos per metus iš šios veiklos neviršija 10 proc. jų bendrų pajamų, religinės grupės atleidžiamos nuo taip vadinamo „įmonių mokesčio“, kurio tarifas yra 20 proc. Šiuo atveju religinės organizacijos atleidžiamos ir nuo kitų juridinių asmenų mokamų mokesčių. Be to, joms yra skiriamos lėšos ir iš valstybės biudžeto. Iš fizinių asmenų gautos aukos neapmokestinamos visais atvejais. Apibendrinant galima pasakyti, jog religinių organizacijų apmokestinimas Vengrijoje nesiskiria nuo pelno nesiekiančių asmenų apmokestinimo.¹¹⁰

Įdomu tai, kad Švedijoje renkamas taip vadinamas bažnytinis mokestis, kurį moka Evangelikų Liuteronų Bažnyčiai priklausantys asmenys. Mokesčio dydį nustato pačios parapijos, o surinktos lėšos pagal nustatytas proporcijas paskirstomos centrinei Bažnyčios administracijai ir vietos kongregacijai. Valstybės funkcija šiuo atveju apsiriboja pagalbos teikimu (jei kongregacija to pageidauja) surenkant bendruomenės nariams taikomus mokesčius. Šiuo atveju bažnyčios nario mokestis būtų atskaitomas kartu su kitais mokesčiais. Panaši sistema vyrauja ir kitoje Skandinavijos valstybėje – Danijoje. Ispanijos mokesčių sistema religinėms organizacijoms yra dar palankesnė, kadangi mokesčių lengvatoms taikyti religinei bendruomenei pakanka būti įtrauktai oficialų valstybės registrą. Graikijoje, kur apie 95.2% gyventojų priklauso Ortodoksų Bažnyčiai, kiekviena parapija 35% savo pajamų atiduoda valstybei, o ši savo ruožtu iš biudžeto dvasininkams reguliariai moka algas. Estijoje visoms registruotoms religinėms organizacijoms bei jų dvasininkams netaikomi pelno ir pajamų apmokestinimą reglamentuojantys įstatymai.¹¹¹

Pagal Sutarties 10 str. 2 d., nuo mokesčių atleidžiamos bažnytiniais juridiniams asmenims priklausančios bažnyčios, koplyčios ir kiti sakralūs statiniai, parapijų namai, kurijos, seminarijos, vienuoliniai namai ir kita šių juridinių asmenų nuosavybė, bet tik su sąlyga, jei ji naudojama sielovados, karitatyviniams, socialiniams, švietimo ir kultūros tikslams. Ši Sutarties nuostata visų pirma sietina su nekilnojamojo turto mokesčiu.

¹¹⁰ Report on religious freedom in Hungary [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10], p. 9. Prieiga per internetą: <<http://www.helsinki.hu/docs/religionreport.pdf>>.

¹¹¹ ROBBERS, G. *State and Church in the European Union*. Baden-Baden: Nomos Verl.-Ges., 1996, p. 52, 87.

Pažymėtina, kad toks susitarimas neatitinka nacionalinių įstatymų nuostatų. Iki 2007 m. liepos 1 d. Sutarties 10 str. 2 d., susijusi su bažnytinio turto apmokestinimu, buvo įgyvendinta Lietuvos Respublikos įmonių ir organizacijų nekilnojamojo turto mokesčio įstatymu¹¹² ir jį pakeitusiu Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto mokesčio įstatymu¹¹³ (toliau – NTMI), kuriais Bažnyčiai priklausantis nekilnojamasis turtas buvo atleistas nuo mokesčio, jei jis buvo naudojamas kulto, socialiniams, švietimo, kultūros ir kitiems panašioms tikslams. Nuo 2007 m. liepos 1 d., įsigaliojo NTMI pataisos, pagal kurias šiuo mokesčiu neapmokestinamas visas tradicinėms religinėms bendruomenėms, bendrijoms ir centrams nuosavybės teise priklausantis nekilnojamasis turtas bei jų neterminuotai arba ilgesniam kaip vieno mėnesio laikotarpiui perimtas naudotis nekilnojamasis turtas, nuosavybės teise priklausantis fiziniams asmenims, neatsižvelgiant į jo naudojimo tikslus (beje, tokios taisyklės Latvijoje galioja dar nuo 2000 m. sausio 1 d.). Kaip matome, nacionaliniais teisės aktais yra nustatytas palankesnis mokesstinis režimas, nei susitarta Sutartimi, o kadangi ši laikytina tarptautine, ji turi viršenybę prieš nacionalinį įstatymą. Kitas dalykas, kad faktiškai į šiuos neatitikimus nekreipiama dėmesio, o KB juridiniai asmenys apmokestinami taip pat, kaip ir kitos tradicinės religinės bendruomenės, bendrijos ir centrai, t. y., atleidžiant juos nuo nekilnojamojo turto mokesčio, kadangi tarptautiniai susitarimai paprastai įtvirtina minimalias garantijas, tačiau nedraudžia nacionaliniais teisės aktais nustatyti palankesnio teisinio režimo, nors teoriškai čia vėlgi atsiranda galimybė apeliuoti į visų asmenų lygybės prieš įstatymą principą.

Pažymėtina, kad Europos Komisija neseniai yra išreiškusi susirūpinimą Italijos Vyriausybės sprendimu atleisti nuo mokesčių pastatus, kuriuose vystoma KB ūkinė komercinė veikla (t. y. privačios klinikos bei nakvynės namai), nors kitos religinės grupės tokių privilegijų neturi. Komisijos nuomone, tokios mokesčių lengvatos gali būti neteisėtos ES konkurencijos teisės požiūriu. Tai ne pirmas atvejis, kai KB įgyja mokesstinį pranašumą prieš kitas religines organizacijas. Kai kurias valstybes Komisija yra įpareigojusi konkurenciją pažeidžiančias lengvatas panaikinti.¹¹⁴

¹¹² Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1156.

¹¹³ Valstybės žinios, 2005, Nr. 76-2741.

¹¹⁴ Europos Komisija prašo Italijos vyriausybės paaiškinti Katalikų Bažnyčios atleidimą nuo mokesčių [interaktyvus]. 2007-09-04 [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.religija.lt/content/view/989/1/>>.

Vokietijoje nekilnojamas turtas, religinės organizacijos naudojamas mokslo, karitatyviniams ir kitiems panašioms tikslams, taip pat dvasininkų gyvenamieji pastatai atleidžiami nuo nekilnojamojo turto mokesčio.¹¹⁵

Sutarties 10 str. 3 d. numato, kad valstybė neapmokestina savanoriškų aukų Bažnyčiai ir aukų, skirtų jos sielovados, švietimo ir karitatyvinei veiklai. KB juridiniams asmenims, remiantis Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatymo¹¹⁶ (toliau – LPI) 15 str. 5 d., yra suteiktas paramos gavėjo statusas, o tai leidžia gauti paramą iš Lietuvos ir užsienio valstybių juridinių ir fizinių asmenų tiek pinigineis lėšomis, tiek bet koku kitu turtu, tiek gaunant tam tikras paslaugas. Fiziniams asmenims pagal Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymą¹¹⁷ (toliau – GPMĮ) taip pat yra suteikta galimybė iki 2 proc. jo mokamo gyventojų pajamų mokesčio skirti LPI 7 str. išvardintiems juridiniams asmenims, turintiems paramos gavėjo statusą (tame tarpe ir Bažnyčios juridiniams asmenims). Tokia parama, jei ji naudojama religinių konfesijų kanonuose, statutuose numatytiems LPI nurodytiems visuomenei naudingiems tikslams, pelno mokesčiu neapmokestinama.

Tačiau parama ar jos dalis, panaudota ne pagal LPI nustatytą jos paskirtį (pvz., politinėms partijoms ar politinėms kampanijoms finansuoti, ūkinei komercinei veiklai vykdyti), apmokestinama bendra tvarka taikant 15 proc. mokesčio tarifą (PMĮ 4 str. 6 d. 1 p. ir 5 str. 1 d. 4 p.). Yra ir kitas apribojimas - iš vieno paramos teikėjo per vienerius metus grynais pinigais gautos paramos dalis, viršijanti 32 500 litų dydžio sumą, taip pat apmokestinama taikant 15 proc. mokesčio tarifą (PMĮ 4 str. 6 d. 2 p. ir 5 str. 1 d. 4 p.). Taigi jei per vienerius metus paramos teikėju galintis būti asmuo kaip paramą grynaisiais pinigais sumokės 35 000 litų, 15 proc. mokesčio tarifas bus pritaikytas ne visai šiai sumai, o tik 2 500 litų (35 000-32 500). Taip valstybė stengiasi riboti grynujų pinigų srautus.¹¹⁸ Kalbant apie negrynuosius pinigus, mokamus paramos forma, jų apmokestinimas siejamas tik su panaudojimu ne pagal LPI nurodytą paskirtį, tuo tarpu sumos dydis neribojamas. Gali kilti klausimas, kaip reikėtų traktuoti paramą, kai gryniesi pinigai įnešami į gavėjo sąskaitą banke. Autoriaus manymu, ši

¹¹⁵ ROBBERS, G. *German legal provisions relating to religion*. Bonn: German Foundation of International Legal Cooperation, 2002, p. 89.

¹¹⁶ Valstybės žinios, 1993, Nr. 21-506.

¹¹⁷ Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3085.

¹¹⁸ Autoriaus manymu, kaip vieną iš valstybės ir KB bendradarbiavimo mokesčių vengimo prevencijos tikslais pavyzdžių galima paminėti tai, jog bažnytiniam juridiniam asmeniui gaunant paramą iš kito juridinio asmens, kai vienu metu teikiamos paramos suma viršija 10 000 litų, reikalingas raštiškas vyskupo leidimas priimti paramą (Katalikų Bažnyčios juridinių asmenų apskaitos tvarkos, patvirtintos LVK 2005 m. lapkričio 24 d. nutarimu, 36 p. [interaktyvus]. 2005-11-24 [žiūrėta 2008-04-09]. Prieiga per internetą: <<http://lvk.lcn.lt/naujienos/69>>).

klausimą išsprendžia Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymo¹¹⁹ 2 str. 13 d., kuria remiantis galima daryti išvadą, kad tokiu būdu gauta parama laikoma suteikta grynaisiais pinigais, todėl jai būtų taikomos minėtos apmokestinimo sąlygos.

Vis dėlto sukontroliuoti grynųjų pinigų srautus yra pakankamai sunku, o gal ir visai neįmanoma, kadangi jie ne tik gali būti įnešami į Bažnyčios banko sąskaitą, bet ir perduodami tiesiogiai. LPI tradicinėms Lietuvos religinėms bendruomenėms, bendrijoms ir centrams suteikia teisę neatsiskaityti už anonimiškai gautą paramą ir jos panaudojimą, todėl tokios lėšos Sutarties prasme laikytinos paprasčiausiomis aukomis, kurios neapmokestinamos nepriklausomai nuo to, kaip jos yra panaudotos, nes anksčiau minėta apmokestinimo tvarka taikoma tik pagal LPI oficialiai gautai paramai, už kurią privaloma atsiskaityti Finansų ministro nustatyta tvarka.¹²⁰ Taigi jeigu per mokestinį laikotarpį gauta ir panaudota tik anonimiška parama, Bažnyčios juridiniai asmenys ataskaitos apie paramos gavimą ir panaudojimą mokesčių inspekcijai gali ir neteikti.

Šv. Sosto ir Vengrijos Respublikos 1997 m. birželio 20 d. pasirašytos sutarties 2 skyriaus 4 str. 1 d. gyventojams taip pat suteikia galimybę KB skirti 1 proc. jų mokamo gyventojų pajamų mokesčio. Pagal Vengrijos nacionalinius įstatymus, mokesčių mokėtojai (į šią sąvoką patenka ir juridiniai asmenys) iki 1 proc. savo pajamų gali skirti kultūros, mokymo bei labdaros įstaigoms. Pažymėtina, jog šiais nacionaliniais teisės aktais nėra įgyvendinama minėta sutarties nuostata, kadangi ja KB nustatoma papildoma finansavimo galimybė (pvz., gyventojas, norėdamas paremti savo miesto bažnyčios atstatymą, dalį lėšų gali skirti remdamasis nacionaliniais įstatymais, kitą dalį – remdamasis sutartimi). Šios pajamos atleidžiamos nuo mokesčių, jei panaudojamos pagal religinės organizacijos kanonuose nustatytas taisykles. Kai kuriose valstybėse (pvz., Latvijoje, Ispanijoje) asmenims visa tokios dotacijos suma ar jos dalimi mažinamas pajamų mokestis. Žvelgiant lyginamuoju aspektu, šia prasme Vengrijos sutartis su Šv. Sostu yra išskirtinė, kadangi Bažnyčiai šioje valstybėje pavyko išsikovoti teises, kurių nenumato kitų valstybių su Apaštalu Sostu pasirašyti susitarimai. Kita ypatybė, kalbant apie Bažnyčios apmokestinimą, yra ta, kad sutartimi nustatytos mokesčių lengvatos, kurių yra gan nemažai, negali būti sumažintos be Bažnyčios sutikimo. Akivaizdu, kad tokiu būdu KB valstybėje nustatoma ypač privilegijuota padėtis, nors Vengrijos Konstitucijos 60 str. 3 d. *expressis verbis* įtvirtintas valstybės ir bažnyčios atskirumo principas, o kiti teisės aktai (tame tarpe ir pati Konstitucija), kaip ir visose

¹¹⁹ Valstybės žinios, 1999, Nr. 97-2775; Valstybės žinios, 2003, Nr. 61-2753.

¹²⁰ Kadangi tai nėra šio darbo nagrinėjimo dalykas, minėti klausimai čia nebus aptariami.

demokratinėse valstybėse, garantuoja visų asmenų lygybę prieš įstatymą. Nors toks teisinis reguliavimas pats savaime dar nereiškia kitų religinių organizacijų diskriminavimo, tačiau vargu ar valstybė sutiktų prisiimti analogiškus įsipareigojimus sudarydama su jomis atitinkamus susitarimus, kadangi tai būtų per didelė našta valstybės biudžetui.

KB dvasininkų, religinių apeigų patarnautojų ir aptarnaujančio personalo pajamų apmokestinimą reglamentuoja RBBĮ ir GPMĮ. Remiantis šiais teisės aktais, minėtų asmenų pajamos, iš KB juridinių asmenų gautos kaip išlaikymas (šis pagrindas taikomas visoms be išimties religinėms grupėms) ar už šiems juridiniams asmenims teikiamas paslaugas ir atliekamus darbus, jeigu tos teikiamos paslaugos ir atliekami darbai yra susiję su darbo santykiais ar jų esmę atitinkančiais santykiais, neapmokestinamos gyventojų pajamų mokesčiu.¹²¹ Religinių apeigų patarnautojais laikomi asmenys, kurie religinių apeigų metu atlieka su apeigomis susijusius patarnavimus dvasininkams ir tikinčiųjų bendruomenei. Aptarnaujančiu personalu laikomi asmenys, kurie vykdo pareigas bei atlieka funkcijas, susijusias su religinių bendruomenių, bendrijų ir centrų, vykdančių jiems būdingą veiklą, aptarnavimu, arba vykdo pareigas ir atlieka funkcijas, susijusias su religinėms bendruomenėms, bendrijoms ir centrams būdingos veiklos vykdymu.

Kaip matome, viena iš neapmokestinimo sąlygų yra religinių apeigų patarnautojų ir aptarnaujančio personalo atliekamų darbų tikslas, t. y. bažnytiniam juridiniam asmeniui būdinga veikla. Tai paprastai yra kulto organizavimas, dvasininkų, vienuolių ir kitų tarnautojų išlaikymas, religinis ugdymas ir švietimas, religinės informacijos skleidimas, socialinė ir karitatyvinė veikla ir pan. Taigi jei bus atliekami pastatų statybos, remonto ar restauravimo darbai, minėta gyventojų pajamų mokesčio lengvata nebus taikoma.

Verta trumpai aptarti ir tai, kas laikoma darbais, susijusiais su darbo santykiais. GPMĮ komentare nurodyta, kad pastarieji tradiciškai apibūdinami kaip teisiniai santykiai, kurie darbo sutarties pagrindu susiklosto tarp darbdavio ir darbuotojo. Darbo santykiai dažniausiai įforminami darbo sutartimi. Tačiau sprendžiant, ar tam tikra veikla yra susijusi su darbo santykiais reikia vadovautis ne tik formaliais požymiais, t. y. darbo sutarties buvimu arba nebuvimu, bet ir faktiškai atliekamo darbo pobūdžiu, t. y. reikia atsižvelgti į atliekamos veiklos organizavimo savarankiškumo laipsnį, į tai, ar tarp šalių faktiškai yra pavaldumo santykiai ir t. t. Svarbu ir tai, kad lėšos būtų gaunamos būtent iš Bažnyčios juridinio asmens,

¹²¹ Airijoje visoms dvasininkų pajamoms taikomos tokios pačios apmokestinimo taisyklės, kaip ir kitiems gyventojams – 1944 m. byla *Dolan v. K. Kalbant* apie religinės konfesijos kaip juridinio asmens apmokestinimą, nuo mokesčių atleidžiamos tik tokios pajamos, kurios skirtos karitatyviniams tikslams. (*Cit. op.* 111, p. 163).

todėl, jei katalikų dvasininkas dėsto tikybos pamokas valstybinėje švietimo įstaigoje ir iš švietimo įstaigai skirtų savivaldybės biudžeto lėšų už šį darbą gauna atlygį, ši suma nepriskiriama neapmokestinamosioms pajamoms. Tokios apmokestinimo sąlygos taikomos ir kitų tradicinių religinių organizacijų dvasininkams ir, kaip minėta anksčiau, tai neturėtų būti laikoma religinių bendruomenių ar bendrijų, neturinčių valstybės pripažintų statuso, dvasininkų diskriminacija (visiškai kitaip reikėtų vertinti valstybės pripažinimą gavusių religinių organizacijų teisinę padėtį).

Autoriaus vertinimu, apmokestinimo taisyklės Lietuvoje traktuotinos kaip ypač palankios KB, nes kai kuriais atvejais nacionaliniai įstatymai jai nustato netgi palankesnę mokestinį režimą, nei įtvirtinta Sutartyje. Kalbant apie žemės mokestį, Bažnyčia taip pat įgyja nepagrįstą mokestinį pranašumą kitų tradicinių religinių organizacijų atžvilgiu, todėl toks teisinis reguliavimas yra keistinas. Atskiro nagrinėjimo reikalauja Bažnyčios juridinių asmenų apmokestinimas pridėtinės vertės mokesčiu, tačiau dėl ribotos šio darbo apimties šis klausimas čia nebus svarstomas, tai galėtų būti atskiro nagrinėjimo dalyku.

5.5. Santuokos sudarymas ir nutraukimas. Gan neįprastai skamba konkordato 14 str., kuriuo Bažnyčia buvo pavesta vykdyti valstybės viešąją funkciją, t. y. registruoti gimimo, mirties, santuokos ir krikšto atvejus, kurie turi privalomą galią valstybės viešajame gyvenime. Šitaip bažnytiniai organai tarsi tapo valstybės aparato dalimi, o toks teisinis reguliavimas sudarė prielaidas diskriminuoti piliečius, neišpažįstančius jokios religijos. Tiesa, 1922 m. Konstitucijos 85§ bažnytinei santuokai taip pat suteikė privalomą galią, nereikalaujant jos perregistruoti atitinkamoje valstybės įstaigoje, tačiau minėto straipsnio formuluotė nesudarė pagrindo jo interpretuoti kaip draudžiančio nustatyti valstybinės metrikacijos formą. Deja, tai nebuvo padaryta. Taigi valstybė nepasirūpino kai kurių savo piliečių teisėmis, ko pasekoje pastarųjų padėtis iš santuokos kylančių teisių ir pareigų atžvilgiu liko labai neapibrėžta. Tokią situaciją ypač neigiamai vertino M. Römeris, kuris, teigdamas, kad tokia tvarka prieštarauja pačiai Konstitucijai bei atkreipdamas dėmesį į Konstitucijoje įtvirtintą tikėjimo ir sąžinės laisvę, pavadino tai „ryškiu valstybės apsileidimu“.¹²² Beje, santuokos registravimo klausimai analogiškai buvo reguliuojami ir 1928 m. Konstitucijoje.

Nagrinėjant santuokos sudarymo klausimus, sureguliuotus Sutartimi ir dabartinais nacionaliniais įstatymais, norisi pateikti keletą pastabų. Juridinius faktus registruoja tam sukurtos valstybės institucijos. Konstitucijoje deklaruojama, kad pripažįstama ir bažnytinė

¹²² *Cit. op.* 30, p. 71-72.

santuokos registracija (38 str. 4 d.). Valstybinio pripažinimo tvarka ir sąlygos nustatytos CK 3.24 str. 2 d. ir 3.304 str. Taigi jei bažnytinė santuoka sudaryta laisva veiksmų skirtingos lyties sutuoktinių, sulaukusių įstatymo nustatyto santuokinio amžiaus, valia, nepažeidžiant monogamijos principo bei draudimo tuoktis artimiesiems giminaičiams¹²³, tokia santuoka nuo jos sudarymo sukelia tokias pat teises pasekmes kaip ir santuokos sudarymas civilinės metrikacijos įstaigoje. Tiesa, pagal CK 3.304 str. 1 d., tam reikia per dešimt dienų nuo bažnytinė tvarka sudarytos santuokos sudarymo pranešti civilinės metrikacijos įstaigai. Priešingu atveju santuoka laikoma sudaryta nuo tos dienos, kai ji buvo įtraukta į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje.¹²⁴ Pareiga pranešti apie bažnytinės santuokos sudarymą tenka religinės organizacijos įgaliotam asmeniui. Tai, kad ši norma nėra tobula, rodo kad ir tas faktas, jog už minėtos pareigos nevykdymą niekam nėra numatyta atsakomybė, o tai, kaip rodo teismų praktika, sutuoktiniams gali sukelti nepageidaujamų teisinių pasekmių.¹²⁵ Be to, praktikoje gali kilti sunkumų nustatinėjant momentą, nuo kurio santuoka laikoma sudaryta, kai nepraėjus dešimčiai dienų nuo bažnytinės santuokos sudarymo vienas iš sutuoktinių miršta, o civilinės metrikacijos įstaiga dar nėra gavusi duomenų apie santuokos sudarymą bažnyčioje. Kalbant apie KB, šiuo atveju reiktų remtis ir Kanonų teisės normomis, todėl manytina, kad santuoka turėtų sukelti teises pasekmes nuo jos sudarymo Bažnyčioje momento, kadangi kan. 1102 numato, kad santuoka negali būti sudaroma su ateitį liečiančia sąlyga, nors, remiantis Civilinės metrikacijos taisyklių 74 p., tokia santuoka į apskaitą neįtraukiama. Dar daugiau pabaišos buvo įnešta įgyvendinant Sutarties 13 str. 2 d. 2001 m. liepos 11 d. (tuoj pat po naujojo CK įsigaliojimo) Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – LRV) ir LVK pasirašytu susitarimu „Dėl Katalikų Bažnyčios nustatyta tvarka sudarytų santuokų įtraukimo į valstybinę apskaitą“, kuriuo pareiga pranešti apie Bažnyčioje sudarytą santuoką tenka patiems sutuoktiniams. Tokia nuostata yra negaliojanti *ab initio*, kadangi yra akivaizdžiai nesuderinama su CK nuostatomis, todėl ateityje turėtų būti vengiama tokių

¹²³ Autoriaus manymu, Sutarties 13 str. 1 d. formuluotė „jei yra išlaikyti Lietuvos Respublikos įstatymų numatyti reikalavimai“ reiktų aiškinti kaip apimančią būtent šiuos CK numatytus reikalavimus, t. y. materialiąsias santuokos sudarymo sąlygas.

¹²⁴ Įdomu tai, kad jei bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka santuoka sudaryta laikotarpiu nuo 1992 m. lapkričio 2 d. iki 2001 m. birželio 30 d., santuokos pradžia laikoma bažnyčios pranešime nurodyta data nepriklausomai nuo to, per kiek laiko buvo pateiktas toks pranešimas – Civilinės metrikacijos taisyklių 72 p. Tokia pati taisyklė buvo numatyta Civilinės būklės aktų registravimo laikinųjų taisyklių, galiojusių iki 2001 m. liepos 11 d., 60 p. Tačiau tai buvo daroma tik sutuoktinių pageidavimu. Beje, tuo metu galiojęs Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1969, Nr. 21-186) pripažino tik civilinę santuoką (6 str. 2 d.), nors toks teisinis reguliavimas, remiantis KT 1994 m. balandžio 21 d. nutarimu (Valstybės žinios, 1994, Nr. 31-562), prieštaravo Konstitucijos 38 str. 4 d.

¹²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) Civilinių bylų skyriaus 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje *A. Slaboševičius v. R. Jarutytė*, Nr. 3K-3-107/2005, kat. 75.2.

skubotų ir prieštaraujančių imperatyviems įstatymo reikalavimams susitarimų sudarymo. Kita vertus, esant dabartiniam teisiniam reguliavimui, reikėtų pritarti literatūroje išsakytai nuomonei, jog santuokos teisinėmis pasekmėmis visų pirma yra suinteresuoti patys sutuoktiniai, todėl svarstyti CK pakeitimas, pagal kurį pranešimo apie bažnytinės santuokos sudarymą pareiga būtų perkeliama būtent jiems.¹²⁶ Tiesa, vėlgi visiškai nepaisant įstatyminio reguliavimo, tokia pareiga jau dabar yra numatyta lotynų apeigų katalikų tikintiesiems.¹²⁷ Tačiau toks siūlymas prasmingas tik su sąlyga, jei atsiribosime nuo CK nustatytos konfesinių santuokų įtraukimo į apskaitą tvarkos atitikimo Konstitucijai klausimo, kurį netrukus aptarsime.

KT, aiškindamas pagrindiniame šalies įstatyme įtvirtintą nuostatą „valstybė pripažįsta ir bažnytinę santuokos registraciją“, pabrėžė, kad tiek valstybinė, tiek bažnytinė santuokos registracija yra savarankiški juridiniai faktai bei santuokos teisinių santykių ir su jais susijusių teisių ir pareigų pradžia.¹²⁸ Autoriaus įsitikinimu, tiek Konstitucijoje esanti formuluotė, tiek Teismo pasisakymai suponuoja išvadą, jog valstybės pripažinimas bažnytinės santuokos reiškia tai, kad nereikalaujama vėliau ją perregistruoti civilinės metrikacijos įstaigoje.¹²⁹ Turėtų būti sukurtas atskiras santuokų registras, kuriame būtų registruojama, tiek bažnytinė, tiek civilinė santuoka (tokia santuokų apskaita įtvirtinta Danijos vedybų įstatyme, kuriuo visos iš santuokos - civilinės ar bažnytinės - kylančios teisinės pasekmės pripažįstamos nuo jos sudarymo). Tuo tarpu pagal dabartinę Lietuvoje galiojančią tvarką neįtraukta į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudaryta santuoka jokių teisinių padarinių nesukelia.¹³⁰ Todėl, autoriaus manymu, šiame kontekste visiškai pagrįstai gali būti keliamas CK 3.24 str. 2 d. 3 p. ir 3.304 str. 3 d. konstitucingumo klausimas. Kiti autoriai aiškina, kad CK 3.24 str. 2 d., bažnytinės

¹²⁶ MEILIUS, K.; SAGATYS, G. Bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytų santuokų kelias į pripažinimą. *Jurisprudencija*, 2002, t. 28 (20), p. 135.

¹²⁷ Pranešimo apie bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka įregistruotą santuoką tvarkos, patvirtintos teisingumo ministro 2003 m. birželio 30 d. įsakymu Nr. 193, 6 p. (Valstybės žinios, 2001, Nr. 57-2062; Valstybės žinios, 2003, Nr. 68-3096). CK Trečiosios knygos (šeimos teisė) 3.304 str. komentare klaidingai nurodoma, kad visos tradicinės religinės organizacijos, įregistravusios santuoką, gali įgalioti tiek savo organizacijos tarnautoją, tiek pačius sutuoktinius per dešimt dienų pateikti civilinės metrikacijos įstaigai pranešimą apie sudarytą santuoką ir pasirūpinti, kad ši būtų įtraukta į apskaitą.

¹²⁸ KT 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas.

¹²⁹ Tokia nuomonė yra išsakyta ir teisinėje literatūroje (pvz., PAPIRTIS, L. V.; KUDINAVIČIŪTĖ, I. Bažnytinių santuokų teisinis reglamentavimas ir apskaita. *Jurisprudencija*, 2003, t. 37 (29), p. 91), be to, šią poziciją palaiko ir Teisingumo ministerija (BUDNIKAS, V. Lietuvos valstybėje bažnytinė santuoka dar negalioja [interaktyvus]. 2007-02-26 [žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <http://www.lzta.lt/index-article.php?subaction=showfull&id=1172515697&archive=&start_from=&ucat=10&ktgr=10>).

¹³⁰ Pvz., Belgijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje, skirtingai nei daugumoje Europos valstybių, civilinės teisines pasekmes sukelia tik išimtinai civilinė santuoka. Tuo tarpu konfesinę galima sudaryti tik po to, kai yra atlikti visi formalumai civilinės metrikacijos įstaigoje (*Cit. op.* 111, p. 34, 71, 144).

santuokos teisinių pasekmių atsiradimą siejančios su privalomu jos įtraukimu oficialią apskaitą, negalima aiškinti kaip susiaurinančios minėtą konstitucinę nuostatą ar prieštaraujančios KT išaiškinimui, kadangi tai ne tik atitinka Sutarties 13 str. 1 d., bet ir padeda patenkinti valstybės poreikius statistikos srityje bei leidžia išvengti jau anksčiau minėtų santuokos sudarymo sąlygų pažeidimų.¹³¹ Panašu, kad tokią praktiką formuoja ir LAT, teigdamas, kad bažnytinė santuoka laikoma sudaryta nuo tos dienos, kai ji įtraukta į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje.¹³²

Kitose užsienio valstybėse šis klausimas sprendžiamas skirtingai. Pvz., Latvijoje, kur pripažįstama tiek civilinė, tiek religinė santuokos sudarymo forma, religinės organizacijos atstovai per 14 dienų civilinės būklės aktus registruojančiai įstaigai, kurios teritorijoje buvo sudaryta bažnytinė santuoka, turi pateikti santuokai įregistruoti būtinus duomenis. Šios pareigos neįvykdžius, religinės organizacijos įgaliotam asmeniui gali būti taikoma administracinė atsakomybė. Šiuo požiūriu santuokos registracijos sistema Latvijoje yra efektyvesnė nei Lietuvoje, nors kai kurių Latvijos teisės specialistų nuomone, tai visiškai neatitinka Latvijos Konstitucijos dvasios.¹³³ Tiesa, tokia teisė suteikta ne visoms religinėms grupėms. Yra ir valstybių, kuriose pripažįstama tik civilinės metrikacijos įstaigoje sudaryta santuoka (pvz., Baltarusija, Rusija, Estija). Ispanijoje, kurioje įtvirtintas reglamentavimas galėtų būti pasirinktas kaip pavyzdys tobulinant Lietuvos teisinę bazę bažnytinių ir civilinių santuokų apskaitos klausimais, konfesinė santuoka pripažįstama nuo jos sudarymo momento, jei religinė bendruomenė užregistruota įstatymų nustatyta tvarka arba yra pasirašiusi su valstybe bendradarbiavimo sutartį. Tačiau sutuoktiniai per nustatytą terminą civilinės metrikacijos įstaigai privalo pateikti bažnyčios išduotą pažymėjimą. Įdomu tai, kad religinės organizacijos atstovas privalo sekti, ar sutuoktiniai tuo pasirūpino. Jei nei, jis per penkias dienas pats privalo valstybės institucijai pristatyti reikiamus duomenis. Tokias taisykles numato Ispanijos ir Šv. Sosto sutartis dėl teisinių aspektų.

Akivaizdu, kad asmenims susituokus ir bažnyčios nustatyta, ir civiline tvarka, preziuruojamas jų sutikimas paklusti ne tik pasaulietinių, bet ir atitinkamos religinės konfesijos įstatymų (kanonų) reikalavimams. Taigi nutraukus santuoką CK nustatyta tvarka, galimi atvejai, kai bažnytinė santuoka vis dėlto lieka galioti (pvz., apie santuokos neišardomumą kalba kan. 1056), nors sudaryti naują civilinę santuoką tokiu atveju kliūčių

¹³¹ *Cit. op.* 126, p. 130.

¹³² Pvz.: LAT Civilinių bylų skyriaus 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje *R. Sebeckienė v. A. Rožys*, Nr. 3K-7-563/2005, kat. 75.2; 75.6.2; 75.8.

¹³³ Tai susiję su Latvijos Konstitucijos 99 str. įtvirtintu valstybės ir bažnyčios atskyrimo principu.

nelieka. Kai kurie mokslininkai kelia klausimą, ar bažnytinės teisės požiūriu tai nelaikoma monogamijos principo pažeidimu, nes išeitu, kad su vienu asmeniu galima gyventi bažnytinėje santuokoje, su kitu – civilinėje.¹³⁴ Vis dėlto manytina, jog tai yra labiau moralinė, nei teisinė problema ir vargu ar čia galima išvelgti monogamijos principo pažeidimą. Tai veikiau santuokos metu duodamos priesaikos sulaužymas. Visgi asmuo yra laisvas pasirinkti, kuriems įstatymams, pasaulietiniams ar bažnytiniais, jis teikia pirmenybę, todėl tokiu atveju asmuo gali kreiptis ne į bažnytinį tribunolą, o į civilines institucijas, kurios jam sudaro sąlygas gyventi santuokoje pagal civilinės teisės normas nepaisant Kanonų teisės reikalavimų.

Kita vertus, KTK taip pat numato atvejus, kai santuoka gali būti pripažinta niekine ar negaliojančia. Šių procedūrų vykdymas priskirtas bažnytinių teismų jurisdikcijai. Pagal Sutarties 13 str. 4 d., apie tokius sprendimus būtina pranešti kompetetingoms LR institucijoms, kurios, remiantis CK 3.305-3.306 str., įformina santuokos pasibaigimą. Teisės doktrinoje ir teismų praktikoje ne kartą išsakyta pozicija, kad asmenims pasirinkus bažnytinę santuoką, jos nutraukimui gali būti taikoma dvejopa jurisdikcija: 1) pasaulietinė, kai santuoka su visomis iš to išplaukiančiomis civilinėmis teisinėmis pasekmėmis nutraukiama bendrosios kompetencijos teismų (bažnytinė santuoka šiuo atveju lieka galioti); 2) bažnytinė, vykdoma bažnytinių tribunolų, - nutraukiami ne tik civiliniai teisiniai santykiai, bet ir Kanonų teisės normomis pagrįsti santuokiniai ryšiai (Sutarties 13 str. 4 d.). Čia verta paminėti, kad LAT vienoje iš savo nutarčių yra pasakęs, jog bendrosios kompetencijos teismams ginčai dėl bažnytinės santuokos pripažinimo negaliojančia yra nežinybingi.¹³⁵ Nors tuo metu naujasis CK dar nebuvo įsigaliojęs, tokią LAT poziciją patvirtino ir vėlesnė teismų praktika.¹³⁶

Autoriaus nuomone, minėta dvejopa jurisdikcija pagal savo koncepciją labiausiai tinkama tada, kai santuoka sudaryta ir civiline, ir bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka. Kitu atveju čia iškyla bažnytinės ir pasaulietinės teisės veikimo sferų atribojimo problema. Jei asmenys susituokė bažnyčioje, o religinės konfesijos įgaliotas atstovas CK nustatyta tvarka tik pranešė apie tai civilinės metrikacijos įstaigai, tai neturėtų būti laikoma, kad yra sudaryta ir civilinė santuoka. Kadangi tokiu būdu sutuoktiniai išreiškė valią santuokiniuose reikaluose paklusti atitinkamos religinės organizacijos kanonams, logiškai išplaukianti išvada yra ta, kad santuokos nutraukimo ar pripažinimo negaliojančia klausimai turėtų būti sprendžiami pagal

¹³⁴ *Cit. op.* 126, p. 132.

¹³⁵ LAT Civilinių bylų skyriaus 2000 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje *A. Andrejevas v. A. Bružas*, Nr. 3K-3-462/2000, kat. 16.

¹³⁶ Pvz.: LAT Civilinių bylų skyriaus 2007 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje *G. K. v. G. S.*, Nr. 3K-7-6/2007, kat. 75.4; 75.9; 78.2.1; 83.5; 83.6.

tos religinės bendrijos kanonus ar statutus (prisiminkime LAT poziciją). Pažymėtina, jog bent jau katalikų KTK santuokos nutraukimo galimybės nenumato. Kadangi civilinės santuokos šiuo atveju iš viso nėra, kyla klausimas, ar, šiems asmenims nusprendus nebegyventi kartu, bendrosios kompetencijos teismai turi teisę spręsti dėl civilinių šio fakto pasekmių (turto padalijimo, vaikų auklėjimo ir pan.)? Atsižvelgiant į išdėstytą poziciją, teoriškai to neturėtų būti, tačiau teismų praktika nuėjo kitu keliu, nes, žvelgiant iš bendražmogiškų pozicijų, priešingu atveju sutuoktinių, jų vaikų, turto teisinė padėtis liktų labai neapibrėžta. Žinoma, teismai nesprendžia dėl bažnytinės santuokos galiojimo, bet tenka pripažinti, kad pasaulietiniai teismai tokiu būdu tam tikra prasme įsikiša į bažnytinės teisės reguliavimo sritį. Kita vertus, religinės organizacijos tam neprieštarauja, - kalbant apie KB, nėra galimybės minėtų klausimų sprendimą deleguoti bažnytiniais tribunolams, nes KTK jiems tokios teisės nesuteikia.

LAT pozicija iš esmės atitinka ir EŽTT jurisprudenciją. Pastarojo nuomone, valstybė negali tapti teisėja dalykų, priklausančių išimtinai religinės grupės kompetencijai. Kai kurios valstybės, ypač pasirašiusios su Šv. Sostu konkordatus, paskelbė, kad bažnytinių tribunolų teismai dėl kanoninės santuokos pripažinimo negaliojančia turi būti pripažinti bendrosios kompetencijos teismų. Tačiau čia galimos tam tikros išlygos. Kaip žinoma, daugelio demokratinių valstybių Konstitucijose įtvirtinta nuostata, kad negalioja jokie veiksmai, prieštaraujantys viešajai tvarkai ar valstybės konstitucinei santvarkai. Taigi kanoninis santuokos pripažinimas negaliojančia gali sukelti koliziją su valstybės nacionaline teise todėl, kad ji nepripažįsta atitinkamo bažnytinės santuokos pripažinimo negaliojančia pagrindo. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas tokiu atveju rekomenduoja valstybėms atsisakyti pripažinti ir vykdyti bažnytinio teismo sprendimą ir santuokos nutraukimui taikyti civilinius įstatymus.¹³⁷ EŽTT 2001 m. liepos 20 d. paskelbė sprendimą byloje *Pellegrini v. Italy*, kuriuo dėl procedūrinių pažeidimų panaikino Italijos bendrosios kompetencijos teismo sprendimą. Pastarasis buvo patvirtinęs bažnytinio teismo nutartį dėl santuokos negaliojimo. Tačiau EŽTT konstatavo, kad nagrinėjant bylą bažnytiniame teisme buvo pažeista ieškovės konstitucinė teisė į teisminę gynybą, įtvirtinta EŽTK 6 str. 1 d.¹³⁸ Beje, išimtinai bažnytinių ginčų nežinybingumą pasaulietiniams teismams yra konstatavę ir Jungtinių Amerikos

¹³⁷ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto 2005 m. rugsėjo 28 d. nuomonė „Dėl Žaliosios knygos dėl santuokos nutraukimui taikytinos teisės ir jurisdikcijos“ COM(2005) 82 final, OL C 24 (2006-01-31) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:024:0020:0024:LT:PDF>>.

¹³⁸ EŽTT 2001 m. liepos 20 d. sprendimas byloje 30882/96, *Pellegrini v. Italy*.

Valstijų (toliau – JAV) teismai (tiesa, kalbėdami apie bažnytinės nuosavybės klausimus), argumentuodami tuo, kad jie neturi kompetencijos aiškinti religinių konfesijų statusus. Valstybė į religinių organizacijų reikalus gali kištis tiek, kiek jų veikla prieštarauja įstatymams ar nusistovėjusiai viešajai tvarkai.¹³⁹ Visiškai kitaip šie klausimai sprendžiami Graikijoje, kur tiek civilinė, tiek konfesinė (sudaryta Ortodoksų Bažnyčioje) santuoka valstybės pripažįstama nuo sudarymo momento. Kadangi Konstitucijoje įtvirtinta valstybinė Bažnyčia, santuokos nutraukimo bylas čia nagrinėja tik bendrosios kompetencijos teismai. Gan neįprastos taisyklės nustatytos Ispanijos ir Šv. Sosto sutartyje dėl teisinių aspektų. Jos 6 str. 2 d. skelbia, kad bažnytinio teismo sprendimą dėl santuokos pripažinimo negaliojančia bet kurio iš sutuoktinių prašymu turi patvirtinti ir bendrosios kompetencijos teismas. Jei pastarasis konstatuoja, kad bažnytinio tribunolo sprendimas neatitinka civilinės teisės normų, civilinė santuoka lieka galioti. Prancūzijoje konfesinės santuokos nutraukimas neturi įtakos civilinės santuokos galiojimui ir atvirksčiai. Tokia pati tvarka galioja ir Airijoje, kur tiek civilinė, tiek bažnytinė santuoka sukelia visas teises pasekmes nuo sudarymo momento.¹⁴⁰

Taigi tenka pripažinti, kad esama sistema nėra visiškai tobula, o aptarti klausimai reikalauja civilinės ir bažnytinės teisės specialistų dialogo ir sutarimo.

5.6. Religinio švietimo problema. Konkordate religinio švietimo klausimams skirtas 13 str. Iš karto galima pastebėti, kad jo 1 d. ta apimtimi, kuria nustatytas privalomas religijos mokymas visose valstybinėse ar valstybės remiamose mokyklose, neatitiko nei 1922 m., nei 1928 m. Konstitucijų, pagal kurias, įgyvendinant tikėjimo ir sąžinės laisvės principus, tikybos mokymas nebuvo privalomas tose mokyklose, kuriose mokėsi jokiai tikybinei organizacijai nepriklausančių tėvų vaikai. Gana prieštarai skamba frazė „visose mokyklose“. Jei turėta omenyje ir aukštosios mokyklos, tai taip pat būtų sunkiai suderinama su minėtomis žmogaus teisėmis. Tokį įspūdį dar labiau sustiprina ir tai, kad 1938 m. Konstitucijos 41 str. 1 d. kalba tik apie pradines ir vidurines mokyklas. Nemažai klausimų kelia ir religinių švietimo įstaigų steigimo galimybė, kurią garantavo tiek pirmųjų dviejų Konstitucijų atitinkamai 83§ ir 84§, tiek ir konkordato 1 str. bei 13 str. 5 d., tuo tarpu paskutinė tarpukario Konstitucija neleido religinėms organizacijoms kurti naujų mokyklų, o garantavo tik teisę išlaikyti jau esančias privačias mokyklas. Taigi galima konstatuoti, kad konkordato įgyvendinimas šiuo atžvilgiu buvo gerokai suvaržytas. Konkordato 13 str. 2 d.,

¹³⁹ JAV Aukščiausiojo Teismo 1953 m. kovo 9 d. sprendimas byloje *Reynolds v. United States* (FRANKLIN, C. J. *Constitutional law for the criminal justice professional*. Washington D. C.: CRC Press, 1999, p. 70-71).

¹⁴⁰ *Cit. op.* 111, p. 90, 166.

kuriuo šalys susitarė, kad kiekvienoje vyskupijoje veiks kunigų seminarija, taip ir liko neįgyvendintas, tačiau Šv. Sostas padarė išlygą ir informavo, kad jį tenkins ir esama situacija, kai seminarijas turi tik dvi vyskupijos, tačiau tik su sąlyga, jei Vyriausybė sudarys galimybę kiekvienoje vyskupijoje veikti neteologinėms seminarijoms jaunimui, siekiančiam būti dvasininkais, kurie vėliau iš jų galėtų stoti į aukštąsias seminarias.¹⁴¹

Nemažai diskusijų Seime¹⁴² sukėlė LR ir Šv. Sosto sutartis „Dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje“ (toliau – Sutartis). Kaip žinia, visos trys Sutartys buvo ratifikuotos 2000 m. liepos 20 d. Šiek tiek daugiau nei prieš mėnesį, t. y. 2000 m. birželio 13 d. KT priėmė jau minėtą nevienareikšmiškai vertintiną nutarimą, kuris ir buvo pagrindinis akstinas siūlymams neskubėti pritarti sutarčių ratifikavimui ir dar kartą jas peržiūrėti, nors jų pasirašymas buvo vilkinamas jau keletą metų. Tuo metu Teismas sprendė kai kurių Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo¹⁴³ (toliau – ŠĮ) nuostatų atitikimo Konstitucijai klausimą. Pažymėtina, kad Sutarties 8 str. suteikė KB teisę kartu su kitomis institucijomis steigti įvairių tipų ir pakopų švietimo įstaigas. Iš pirmo žvilgsnio tai buvo logiškas Konstitucijos 40 str. 1 ir 2 d. įgyvendinimas, tuo labiau, kad tokią teisę visoms valstybės pripažintoms tradicinėms religinėms bendrijoms garantavo ir ŠĮ 10 str. 4 d. Sistemiskai aiškinant Konstituciją, RBBĮ, ŠĮ bei sekant KT jurisprudencija galima konstatuoti, jog šiuo metu teoriškai visos tradicinės ir valstybės pripažintos religinės grupės turi teisę valstybės ir savivaldybių mokymo bei auklėjimo įstaigose vesti savo išpažįstamo tikėjimo pamokas¹⁴⁴, tačiau faktinė padėtis yra tokia, kad dėl įvairių priežasčių (per mažas mokinių skaičius, mokytojų trūkumas, nepakankamas finansavimas ir pan.) pasinaudoti šia teise ne visada įmanoma. Deja, dėl nesuprantamų priežasčių iš valstybės pripažinimą gavusių religinių organizacijų šią teisę norima atimti – naujojo RBBĮ projekte tokia teisė joms nėra numatyta.

Siekiant apibrėžti nagrinėjamo klausimo ribas reikia iš anksto konstatuoti, kad Teismas ŠĮ 10 str. 4 d. ta apimtimi, kuria nustatyta, jog valstybės ir savivaldybių kartu su valstybės pripažintomis tradicinėmis religinėmis konfesijomis įsteigtose švietimo įstaigose tikėjimo pagrindu gali būti mokoma ne tik tikybos, bet ir pasaulietinių mokomųjų dalykų, pripažino prieštaraujančia Konstitucijos 40 str. 1 d. Vienas iš pagrindinių Teismo argumentų buvo

¹⁴¹ *Cit. op.* 1, p. 229.

¹⁴² 2000 m. liepos 20 d. Seimo rytinio posėdžio Nr. 71 (506) stenograma [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=105751>.

¹⁴³ Valstybės žinios, 1991, Nr. 23-593; Valstybės žinios, 1998, Nr. 67-1940; Valstybės žinios, 2003, Nr. 63-2853.

¹⁴⁴ Galima pasakyti, kad šia prasme Lietuvoje esantis modelis skiriasi nuo vyraujančio Vokietijoje, kur teisę į tikybos dėstymą valstybinėse mokyklose turi ne tik didžiosios religinės grupės – viešosios teisės korporacijos, bet ir religinės mažumos.

tokių švietimo institucijų valstybinio statuso įtvirtinimas Konstitucijoje (nors ši tiesiogiai apie tai nekalba¹⁴⁵) bei atitinkamai iš to išplaukianti mokymo valstybinėse ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigose pasaulietinio turinio prezumpcija. Tai reiškia, kad religijos ir/ar tikėjimo pagrindu šiose mokyklose negali būti steigiamos ar kitaip formuojamos klasės ar grupės mokyti pasaulietinių mokomųjų dalykų (pvz., biologijos, fizikos ir pan.). Tokiu pagrindu gali būti dėstoma tik tikyba.

Tačiau negalima pamiršti ir kito šio klausimo aspekto. Konstitucijos 25 ir 26 str. kalba apie įsitikinimų, minties, sąžinės ir tikėjimo laisves. Šių žmogaus teisių nagrinėjimas galėtų būti atskiro darbo tema, tačiau verta aptarti bent jau konkrečias jų apraiškas. Konstitucijos 26 str. 5 d. įtvirtinta tėvų ir globėjų teisė auklėti vaikus ir globotinius pagal savo religinius įsitikinimus. Tokia teisė užtikrina to paties straipsnio 2 d. įtvirtintų nuostatų dėl laisvo bet kurios religijos pasirinkimo ir nevaržomo, kiek tai leidžia įstatymai, jos mokymo įgyvendinimą. Tokiu būdu taip pat užtikrinamas ir išpažįstamos religijos bei kultūrinių tradicijų perimamumas ir tęstinumas. Nors Konstitucija ir yra tiesioginio taikymo aktas, įstatymų leidėjo valia minėtų tėvų (globėjų) teisės konkretinamos ir kituose teisės aktuose. Pvz., RBBĮ 9 str. 2 ir 4 d. įtvirtinta galimybė realizuoti Konstitucijos suteiktas teises - tėvų (globėjų, rūpintojų) pageidavimu tradicinių ir valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų tikyba dėstoma valstybinėse švietimo įstaigose, o jei vaikai globojami valstybės, tikėjimo dalykų mokoma pagal jų šeimoje ar giminėje išpažįstamą religiją. Pažymėtina, jog galimybė vaikus supažindinti su religijos pagrindais ypač svarbi postsovietinėse valstybėse, kadangi tarybinėje sistemoje išsilavinimą gavę asmenys tokių privilegijų neturėjo.

Kreipimusi į KT buvo kvestionuojamas ir ŠĮ 1 str. 5 p., kuris įvardino vieną iš švietimo sistemos uždavinių - užtikrinti tradicinių religinių bendrijų nariams tokias pat teises ir sąlygas kaip ir visiems gyventojams ugdyti savo vaikus švietimo įstaigose pagal įsitikinimus. Spręsdamas šį klausimą Teismas gana plačiai išnagrinėjo Konstitucijos 25 ir 26 str. nuostatas teigdamas, kad jokios religinės ar materialistinės idėjos negali būti primetamos žmogui prieš jo norą ir valią. Be to, žmogus gali laisvai pasirinkti tą religiją ar tikėjimą, kuris yra labiausiai jam priimtinas, arba nepasirinkti jokios religijos ar tikėjimo. Taigi asmuo gali nevaržomai

¹⁴⁵ Beje, tuo metu galiojusio ŠĮ rengėjų, kurių iniciatyva į įstatymą buvo įtraukta nuostata apie dviejų steigėjų - valstybės ar savivaldybių ir tradicinių religijų bendrijų - steigiamas švietimo įstaigas, mintis ir buvo ta, jog tokios mokyklos neturėtų būti prilyginamos valstybinėms, o tiesiog yra įteisinamas naujas mokyklų tipas, konkretizuojantis bažnyčių būklę valstybėje švietimo srityje (RAŠKINIS, A. Dviejų steigėjų - valstybės ar savivaldybių ir tradicinių religijų bendrijų - švietimo įstaigų konstitucingumas (tekstas, pateiktas Konstituciniam teismui) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/seimu_istorija/w3_viewer.ViewDoc-p_int_tekst_id=3469&p_int_tv_id=633&p_org=0.htm>).

formuoti savo įsitikinimus, pasaulėžiūrinės vertybes, jo pažiūros negali būti kontroliuojamos ar prievarta primetamos. Buvo pabrėžiama tradicinėms religinėms grupėms priklausančių asmenų teisė lavinti savo vaikus švietimo institucijose pagal savo įsitikinimus. Režiuuojant galima pasakyti, kad nors minėta ŠĮ nuostata ir nebuvo pripažinta prieštaraujanti Konstitucijos 40 str. 1 d., tačiau Teismas akcentavo, kad tokių teisių pripažinimas religiniams konfesijoms nereikia, jog yra pakeičiamas jų kartu su valstybinėmis (savivaldybių) institucijomis steigiamų švietimo įstaigų pasaulietinis pobūdis.

Konstitucijos 40 str. 1 d. nustatyta: „Valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės. Jose tėvų pageidavimu mokoma tikybos“. Lietuvos teisės aktai nepateikia sąvokų „pasaulietiškumas“ ar „pasaulietinis“ oficialaus išaiškinimo, todėl interpretuojant su jomis susijusias įstatymines nuostatas galimos prieštaringos išvados. Autoriaus nuomone, kalbant apie švietimo įstaigas šis terminas pirmiausia sietinas su šioms švietimo įstaigoms keliamais tikslais, jų orientacija į jose besimokančių asmenų ugdymą turint tikslą parengti šiuos asmenis savarankiškam gyvenimui atviroje ir darnioje pilietinėje visuomenėje, kurioje būtų vienodai gerbiamos tiek indiferentų, tiek tikinčiųjų teisės. Visiškai skirtingus tikslus turi dvasinės mokymo institucijos (pvz., kunigų seminarijos), kuriose daugelio mokomų dalykų turinys yra persmelktas konkrečios religinės konfesijos doktrina. Manytina, kad sudarymas galimybių tokiose dviejų steigėjų švietimo įstaigose formuoti atskras grupes mokyti kai kurių vadinamųjų pasaulietinių dalykų remiantis konkrečios religinės grupės doktrina būtų ne kas kita, kaip Konstitucijos 26 str. 5 d. įtvirtintos teisės bei įsitikinimų pliuralizmo įgyvendinimas, ir nėra pagrindo manyti, jog taip būtų paneigiamas šių mokymo ir auklėjimo įstaigų pasaulietinis pobūdis (juk anot KT, jos turi būti prieinamos visų tikybų, taip pat ir netikintiems žmonėms). Paminėtina, kad šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse veikainčiose kunigų seminarijose būsimieji dvasininkai taip pat mokomi dalykų, neturinčių nieko bendro su jų kaip dvasininkų parengimu (pvz., užsienio kalbų ar ekonomikos pagrindų), tačiau nuo to jos netampa pasaulietinėmis, o ir toliau išlieka dvasinėmis seminarijomis.

Žvelgiant į Sutarties 8 str., kuris skelbia, kad mūsų aptariamose švietimo institucijose ugdoma pagal katalikišką doktriną, akivaizdu, jog tai yra elementarus prieštaravimas KT išsakytai pozicijai. Vis dėlto, remiantis anksčiau išsakytais argumentais, galima kelti klausimą, ar be išlygų pripažįstant vienas teises ir laisves (minties, tikėjimo, sąžinės) nebuvo paneigta kita konstitucinė teisė (rūpintis vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus). Juk ne paslaptis, kad kartais kai kurie gamtos ar visuomeniniai

reiškiniai (pvz., evoliucijos teorija) dvasininkų ir mokslininkų interpretuojami skirtingai.¹⁴⁶ Kitas dalykas yra tai, kad religiniais įsitikinimais paremtu tokių dalykų aiškinimu nebūtinai siekiama paneigti mokslo laimėjimus. Priešingai, kai kurių religinių bendrijų vadovai ir nariai ne kartą yra pabrėžę, kad mokslas ir religija vienas kitam neprieštarauja, bet, priešingai, papildo vienas kitą, o diegiant etines ir moralines vertybes tik siekiama, kad mokslo pasiekimai būtų suvokiami ne izoliuotai, bet kartu ir religijos kontekste. Todėl, remiantis to paties Sutarties straipsnio teiginiu, kad Bažnyčios kartu su valstybės (savivaldybių) institucijomis steigiamose mokyklose „bendrojo lavinimo dalykų mokoma pagal Lietuvos Respublikos kompetetingos institucijos patvirtintą programą“, autoriaus manymu, norėta pasakyti, kad tokiose švietimo įstaigose, laikantis kiekvienai disciplinai atskirai patvirtintos programos temų eiliškumo bei remiantis kompetetingos valstybės institucijos aprobuotomis mokymo priemonėmis, dėstomi tokie patys dalykai, kaip ir valstybės (savivaldybių) įsteigtose mokyklose, tačiau suteikiant teisę, esant pageidavimui, formuoti atskiras moksleivių grupes tam tikrų dalykų mokymui remiantis katalikiška doktrina. Visgi vadovaujantis KT pateikta pasaulietiško samprata, pagal kurią valstybė didele dalimi sutapatinama su viena pasaulėžiūra, dalies piliečių (ne tik katalikų) konstitucinių teisių įgyvendinimas tampa praktiškai neįmanomas. Autoriaus įsitikinimu, iš tradicinių (ir valstybės pripažintų?) religinių bendrijų ar bendruomenių atimant tokias teises, jų konstitucinė teisė būti viena iš švietimo įstaigų steigėja iš dalies netenka pasmės.

Situacija galėtų pasikeisti tuo atveju, jei minėtos bendrai įsteigtos švietimo institucijos nebūtų laikomos valstybinėmis, kaip kad yra Airijoje.¹⁴⁷ Vis dėlto bent jau remiantis KT išaiškinimu bei dabar galiojančia ŠĮ redakcija, ir tokia situacija yra negalima. Taigi iš vienos pusės Teismas išplėtojo valstybės ir bažnyčios bendradarbiavimo koncepciją švietimo srityje, bet iš kitos pusės manytina, kad minėtu nutarimu buvo apribota tėvų konstitucinė teisė auklėti vaikus pagal savo moralinius įsitikinimus. Šiam teiginiui patvirtinti galima pacituoti EŽTK protokolo Nr. 1, iš dalies pakeisto protokolu Nr. 11, 2 str. nuostatą: „Valstybė,

¹⁴⁶ Užsienio valstybėse šiuo klausimu būta ir kraštutinumų. Štai JAV Aukščiausiasis Teismas nekonstituciniu pripažino Arkanzaso valstijoje galiojusį įstatymą, kuris valstybinėse mokyklose ir universitetuose draudė mokytis remiantis Darvino ar kita teorija, kildinančia žmoniją iš vienu ar kitu gyvūnų rūšių (JAV Aukščiausiojo Teismo 1968 m. lapkričio 17 d. sprendimas byloje 393 U.S. 97, *Epperson v. Arkansas*). Savo poziciją Teismas išplėtojo 1987 m., taip dar kartą įtvirtindamas griežtą valstybės ir bažnyčios atskyrimo principą (JAV Aukščiausiojo Teismo 1987 m. birželio 19 d. sprendimas byloje 482 U.S. 578, *Edwards v. Aguillard*).

¹⁴⁷ Beje, galbūt dėl minėto KT nutarimo, o galbūt dėl kitų priežasčių Sutarties 9 str. 1 d. tokias mokyklas taip pat apibrėžia kaip valstybines. Tiesa, net ir priešingu atveju tai neturėtų prasmės, nes, šiaip ar taip, privaloma vadovautis Teismo išaiškinimu, ir jokios tarptautinės sutarties nuostatos negali būti taikomos, jei jos prieštarauja Konstitucijai.

rūpindamasi švietimu ir mokymu, įsipareigoja gerbti tėvų teisę laisvai parinkti savo vaikams švietimą ir mokymą pagal savo religinius ir filosofinius įsitikinimus“.

Maža to, jei remsimės Teismo teiginiu, jog tikybos mokymas turi būti organizuojamas taip, kad nebūtų paneigiamas valstybinių ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigų pasaulietiškas, susidursime su dilema, ar religinių konfesijų įgalioti asmenys gali užsiimti tikybos mokymo turiniu, metodika ir pan. Juk tikybos pamokų lankymas turi būti prieinamas ir jokios religijos neišpažįstančių tėvų vaikams, tuo labiau, kad tiek Sutarties 2 str. 2 d., tiek ŠĮ 31 str. 2 d., tiek pats KT pripažįsta moksleivių, sulaukusių įstatymo nustatyto amžiaus, teisę savarankiškai apsispręsti dėl tikybos mokymosi.¹⁴⁸ Religijos laisvę mokiniui užtikrina ir Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos¹⁴⁹, kuri yra sudedamoji Lietuvos teisinės sistemos dalis¹⁵⁰, 14 str. 1 d. Jei KT turėjo omenyje, kad oficialūs religinių institucijų vadovai ir/ar nariai neturėtų vykdyti tikybos mokymo priežiūros švietimo institucijose, kyla klausimas, ar tokiu atveju neatsiranda grėsmė tikybos mokymui mokyklose tapti tik tam tikru formalumu?

Tam tikra išėjimi galbūt galėtų būti nevalstybinių švietimo įstaigų steigimas (Konstitucijos 40 str. 2 d.), kuris užsienio šalyse plačiai taikomas ir palaikomas valstybės.¹⁵¹ Tačiau čia vėl neišvengiamai tektų susidurti su tokių mokyklų finansavimo problema, nes ne visi tėvai turi papildomų materialinių išteklių steigti mokamas konfesines mokyklas, kuriose vyrauja jų išpažįstamos religijos moralinės ir etinės nuostatos, o valstybės parama (tiesa, tik dalinė, t. y. skiriant iš biudžeto mokymo ir mokyklos ūkio, bet ne steigimo, lėšų) numatyta tik tradiniams religiniams organizacijoms, jei tai numatyta Lietuvos Respublikos tarptautinėje sutartyje (ŠĮ 69 str. 7 d., Sutarties 9 str. 1 d.). Vadinasi, tokią teisę turi tik katalikų mokyklos, nes, kaip jau žinome, kitos konfesijos neturi galimybės pasirašyti tarptautinės sutarties.¹⁵² Turbūt tai viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl tokių mokyklų kol kas Lietuvoje tėra tik kelios. Reziumuojant belieka užduoti retorinį klausimą – ar esant tokiai faktinei padėčiai nėra pažeidžiama Konstitucijos 26 str. 5 d., 29 str. 2 d., Tarptautinio

¹⁴⁸ Pažymėtina, jog tikybos pamokų pasirinkimas vietoje etikos nebūtinai reiškia, jog mokinys išpažįsta tos religijos dogmas ar yra praktikuojantis atitinkamos religinės konfesijos narys. Toks pasirinkimas gali būti nulemtas ir kitų priežasčių, pvz., klasės draugų įtaka; nepakankamas skaičius mokinių, norinčių lankyti etikos pamokas, kad būtų galima sudaryti atskirą grupę; ir pan.

¹⁴⁹ Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.

¹⁵⁰ Įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“ (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501).

¹⁵¹ Paskelbtas Konstitucinio Teismo nutarimas dėl kai kurių švietimo įstatymo punktų atitikimo Lietuvos Konstitucijai [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.lcn.lt/bzinius/bz0012/012bl2.html>>.

¹⁵² Lėšų skyrimo tvarką reglamentuoja Tradicinės religinės bendruomenės ar bendrijos mokyklos, vykdančios formaliojo švietimo programas, finansavimo tvarkos aprašas, patvirtintas LR Vyriausybės 2004 m. rugpjūčio 31 d. nutarimu Nr. 1106 (Valstybės žinios, 2004, Nr. 134-4868).

pilietinių ir politinių teisių pakto¹⁵³ 18 str. 4 d., Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto¹⁵⁴ 13 str. 3 d., kur kalbama apie valstybių įsipareigojimus užtikrinti tėvams galimybes parinkti savo vaikams religinį bei dorovinį auklėjimą pagal savo pačių įsitikinimus? 1972 m. JAV Aukščiausiasis Teismas išnagrinėjo labai įdomią bylą – ieškovas atsisakė leisti savo dukrą į mokyklą, nes pasak jo, mokykloje moksleiviams diegiamos vertybės prieštarauja jo religiniams įsitikinimams (nors pagal tos valstijos įstatymus asmenims iki 16 metų mokslas buvo privalomas). Šiuo atveju Teismas parėmė ieškovo poziciją ir pasakė, kad tokie įsatymai vertė asmenį arba atsisakyti savo tikėjimo, arba persikelti į kitą valstiją, kurioje nėra tokių įstatymų.¹⁵⁵ Sunku įsivaizduoti analogišką Lietuvos teismo sprendimą, kadangi privalomas mokslas iki 16 metų imperatyviai nustatytas pačioje Konstitucijoje (41 str. 1 d.) ir vargu ar mokyklos nelankymą būtų galima pateisinti religiniais ar filosofiniais įsitikinimais.

Šiame kontekste verta paminėti dar 1976 m. EŽTT išnagrinėtą bylą. Kelių moksleivių tėvai kreipėsi į teismą dėl privalomo seksualinio švietimo pamokų, įtrauktų į Danijos valstybinių pradinį mokyklų mokymo programą. Tėvai skundėsi, kad šio dalyko turinys prieštarauja jų šeimoje vyraujantiems religiniams ir moraliniams įsitikinimams, todėl, argumentuodami tuo, kad atitinkamas žinias jie savo vaikui gali suteikti ir patys, pageidavo, kad jų vaikai nuo seksualinio švietimo pamokų būtų atleisti. Tačiau Teismas, nors ir pripažindamas tėvų teisę auklėti vaikus pagal savo religinius, filosofinius įsitikinimus, pareiškė, jog mokomųjų programų kūrimas valstybinėse mokyklose yra išimtinė valstybės kompetencija ir valdžia nėra įpareigota atsižvelgti į pavienius tėvų pageidavimus suteikdama jiems specialias išimtis. Be to, iš šio sprendimo konteksto išplaukia ir tai, kad valstybė neprivalo motyvuoti savo atsisakymą atsižvelgti į išimčių prašančiųjų reikalavimus. Vienas iš pagrindinių argumentų buvo tai, jog Danijoje pakankamai gerai išvystyta švietimo sistema, veikia ženklią valstybės paramą gaunančios nevalstybinės mokyklos, nesaistomos griežtų reikalavimų laikytis valstybės aprobuotų mokymo programų, todėl tėvai, užuot reikalavę išimčių, gali pasinaudoti galimybe lavinti vaikus nevalstybinėse švietimo įstaigose.¹⁵⁶

Šis Teismo sprendimas palieka neišspręstą kitą klausimą: kaip reikėtų traktuoti EŽTK 9 str. 2 d., kuri numato, jog religijos laisvė gali būti apribota tiek, „kiek būtina reikia

¹⁵³ Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288.

¹⁵⁴ Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290.

¹⁵⁵ JAV Aukščiausiojo Teismo 1972 m. gegužės 15 d. sprendimas byloje *Wisconsin v. Yoder*. (DOMINO, J. C. *Civil rights and liberties in the 21st century*, 2003. Second edition, p. 121).

¹⁵⁶ EŽTT 1976 m. gruodžio 7 d. sprendimas byloje 5095/71;5920/72;5926/72, *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark*.

demokratinėje visuomenėje visuomenės saugumui, viešajai tvarkai, sveikatai ir moralei ar kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti“? Autoriaus įsitikinimu, piliečiai neturėtų įrodinėti, kad jų poreikiai pažeidžia viešąjį interesą. Atvirksčiai, būtent valstybei turėtų būti perkeliama pareiga pagrįsti piliečių teises suvaržančių priemonių reikalingumą. Vis dėlto tenka pripažinti, jog mažumų teisės yra opi problema daugelio valstybių socialiniame gyvenime ir ne visada socialinėje aplinkoje kylančius konfliktus galima vertinti vienareikšmiškai.

Verta trumpai aptarti, kaip šis klausimas sprendžiamas užsienio valstybėse. Antai Vengrijos Konstitucijos 67 str. 2 d. garantuoja tėvams teisę nuspręsti, kokią mokyklą lankys jų vaikai, o kiti įstatymai šią konstitucinę nuostatą detalizuoja bei nustato, jog tėvai ir globėjai be jokių apribojimų rūpinasi savo vaikų ir globotinių religiniu bei doroviniu auklėjimu. Tokią teisę turi netgi įkalinimo vietose bausmę atliekantys asmenys, turintys nepilnamečių vaikų. Mokymo institucijos, išlaikomos valstybės ar savivaldybių, neturi būti siejamos su konkrečia religija ar tikėjimu, tačiau joms numatyta pareiga suteikti mokiniams bendras žinias apie labiausiai paplitusius religinius judėjimus. Kita vertus, įvairios valstybėje veikiančios religinės konfesijos valstybės ar savivaldybių mokyklose tėvų ar pačių mokinių pageidavimu turi teisę organizuoti užklasinius užsiėmimus, kuriuose išsamiau supažindinama su jų popaguojamu tikėjimu. Tokius užsiėmimus lankančių mokinių sąrašų sudarymu, mokymo plano parengimu, reikiamos kvalifikacijos pedagogų paieška bei įdarbinimu rūpinasi konkreti religinė konfesija, tuo tarpu švietimo įstaigos vadovybė turi tik pareigą sudaryti tokiai religinių organizacijų veiklai reikalingas sąlygas (pvz., pasirūpinti patalpomis). Ši valstybė yra vienas iš pavyzdžių, kaip valstybė suteikia tėvams galimybę realizuoti savo konstitucines teises valstybės ar savivaldybių įsteigtose ir išlaikomose mokyklose. Kaip ir Lietuvoje, Vengrijoje religinėms bendruomenėms leidžiama steigti ir nevalstybines švietimo įstaigas. Tam skiriamos lėšos ir iš valstybės biudžeto, joms garantuojamas toks pat finansavimas, kaip ir valstybės ar savivaldybių švietimo institucijoms. Tai yra viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl ten šis reiškinys yra ganėtinai paplitęs – šiuo metu visoje šalyje veikia apie 280 tokio tipo mokyklų, tarp kurių daugiausia yra pradinių, taip pat veikia keletas vidurinių mokyklų ir netgi universitetų.¹⁵⁷

Ispanijoje teisę į tikybos dėstymą valstybinėse švietimo įstaigose vėlgi turi tik religinės grupės, bendradarbiaujančios su valstybe susitarimo pagrindu, tačiau išskirtinėmis teisėmis čia naudojasi KB, kurios tikybos pamokos yra privalomai įtraukiamos į mokymo programas

¹⁵⁷ *Cit. op.* 110, p. 15-16.

(tiesa, tik kaip pasirenkamasis dalykas) valstybinėse švietimo institucijose. Tokia praktika susiformavo per ilgą Ispanijos kaip konfesinės valstybės (daugelis KTK nuostatų savo teisine galia prilygo civiliniams įstatymams) gyvavimo laikotarpį, šią pareigą valstybė prisiėmė ir 1979 m. konkordatu. Nors kai kurie mokslininkai argumentuoja, kad tai nesudaro prielaidų įgyvendinti konstitucinį lygiateisiškumo principą, Ispanijos Konstitucinis Teismas ne kartą šiuo klausimu yra pasisakęs KB. Tiesa, teisės aktai nenumato galimybės dėstyti pasaulietinius dalykus vadovaujantis religine ar kitokia ideologine orientacija, tačiau tai kompensuoja platus ir valstybės remiamas konfesinių mokyklų tinklas.¹⁵⁸

Verta paminėti, kad kaimyninėje Latvijoje padėtis yra panaši į Lietuvoje esančią - valstybės ir savivaldybių mokyklose savo tikybos pamokas gali turėti tik liuteronai, katalikai, ortodoksai, sentikiai ir baptistai. Lėšas tam skiria valstybė, kadangi Religinių organizacijų įstatyme numatyta, kad valstybė finansuos krikščioniškosios doktrinos mokymą valstybės ir savivaldybių mokyklose. Šiuo metu Latvijos teisės mokslininkų tarpe keliamas klausimas, ar toks kelių konfesijų išskyrimas yra suderinamas su Latvijos Konstitucijos 99 str. *expressis verbis* įtvirtinta valstybės ir bažnyčios atskyrimo nuostata ir atitinkamai su pačia Konstitucijos dvasia.¹⁵⁹

Estijoje nė viena religinė konfesija valstybinėse švietimo įstaigose negali vesti savo tikybos pamokų. Remiantis Pagrindinių mokyklų ir gimnazijų įstatymu, mokykloje privaloma organizuoti bendro religinio švietimo pamokas, jei susidaro pakankamas moksleivių, norinčių tokias pamokas lankyti, skaičius, t. y. 15. Kadangi Estijos Konstitucijoje tiesiogiai neįtvirtinta tėvų teisė auklėti savo vaikus pagal religinius įsitikinimus, Lietuvoje egzistuojanti problema Estijoje nėra tokia aktuali.¹⁶⁰

Vokietijoje religinio švietimo klausimus valstybinėse mokyklose reguliuoja religinių organizacijų sutartys su žemių vyriausybėmis. Jomis nustatoma vadovėlių aprobavimo, mokytojų skyrimo tvarka, pamokų skaičius, finansavimo ir kiti klausimai (čia kalbama tik apie tikybos pamokas). Pažymėtina, jog tokią teisę turi ir viešosios, ir privačios teisės korporacijos statusą turinčios religinės grupės. Kadangi Danijoje yra valstybinė religija, natūralu, kad religinio švietimo pamokas valstybinėse mokyklose turi tik evangelikai liuteronai, tuo tarpu kitos konfesijos tenkinasi privačių mokyklų, tam tikra dalimi išlaikomų ir iš valstybės biudžeto, steigimu. Prancūzijoje religinis švietimas valstybinėse mokyklose

¹⁵⁸ *Cit. op.* 48, p. 147-150.

¹⁵⁹ BALODIS, R. *State and Church in the Baltic States: 2001*. Riga: Latvian Association of Freedom of Religion, 2001, p. 36.

¹⁶⁰ *Ibid.*, p. 37, 60.

apskritai yra neprivalomas, šią funkciją atlieka privačios konfesinės mokyklos. Šiuo metu tokias lanko apie 16% moksleivių. Apie 90% privačių mokyklų priklauso KB, kitos 10% - protestantų ir žydų bendruomenėms. Airijoje tikybos dėstymas mokyklose yra religinių organizacijų bei moksleivių tėvų reikalas – pastarųjų pareiga yra surinkti mokinių grupes, parengti mokymo programas, pasirūpinti mokymo priemonėmis, vykdyti priežiūrą, o valstybė užtikrina finansavimą. Tiesa, religinės organizacijos (tai labiausiai taktina KB – apie 95% gyventojų yra Romos katalikai) šioje valstybėje veikia gan aktyviai, tad religijos pagrindų yra mokoma beveik visose mokyklose.¹⁶¹

Kitos Vakarų Europos valstybės, įgyvendindamos tarptautinių dokumentų reikalavimus bei atsižvelgdamos į piliečių pageidavimus, taip pat išlaiko arba remia konfesines švietimo įstaigas, taip pat ženkliai prisideda prie jų steigimo. Pvz., Belgijoje daugiau kaip pusė mokyklų yra konfesinės, jos išlaikomos iš valstybės biudžeto. Kitoje Nyderlandų valstybėje – Olandijoje – taip pat didesnė pusė mokyklų yra konfesinės, o valstybė joms skiria tokį pati finansavimą, kaip ir valstybinėms švietimo institucijoms. Šveicarijoje taip pat yra gana platus nevalstybinių religinėms organizacijoms priklausančių švietimo įstaigų (visiškai ar iš dalies išlaikomų valstybės) tinklas, visuotinai pripažįstama, jog konkrečios religinės doktrinos mokymas nėra ta pareiga, kurią turėtų prisiimti valstybinės mokyklos, įtraukdamos tai į mokymo programas.¹⁶²

Įdomu paminėti JAV modelį, kuris visiškai skiriasi nuo Europoje vyraujančio. JAV vyrauja griežtas valstybės ir bažnyčios atskyrimas (valstybė netgi neregistruoja religinių organizacijų), dauguma mokinių (apie 90%) lanko valstybines mokyklas, valstybė neteikia jokios paramos konfesinėms švietimo įstaigoms¹⁶³, tačiau, nors tai ir paradoksalu, šios valstybės piliečiai yra kaip reta religingi, o religinio švietimo klausimas švietimo įstaigose nėra toks aktualus kaip Europoje. Anot D. Davis, tokį rezultatą lėmė griežtas pasaulietinės ir dvasinės sričių atskyrimas, nes tai apsaugojo religiją nuo valstybės kišimosi, o piliečių rūpinimasis savo religinės bendruomenės išlaikymu ir savo tikėjimo puoselėjimu leido jam

¹⁶¹ *Cit. op.* 48, p. 145; *Cit. op.* 111, p. 131-132, 152.

¹⁶² Religion and morality come under the spotlight [interaktyvus]. 2008-04-03 [žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą:
<http://www.swissinfo.org/eng/front/Religion_and_morality_come_under_the_spotlight.html?siteSect=105&sid=8928256&cKey=1207219107000&ty=st>.

¹⁶³ Tiesa, tai nereiškia, kad religinės organizacijos valstybėje negali turėti jokių lengvatų. Pvz., JAV Aukščiausiasis Teismas 1970 m. gegužės 4 d. sprendime byloje *Walz v. Tax Comm'n of City of New York* pareiškė, kad įstatymų religinėms grupėms nustatytos mokestinės lengvatos jokiu būdu nesudaro kolizijos su valstybės ir bažnyčios atskyrimo principu (*Cit. op.* 139, p. 70).

išlikti autentiškam.¹⁶⁴ Be to, JAV teisės specialistai nurodo ir kitą priežastį – ilgainiui visuomenėje gali susiformuoti viešoji nuomonė, kad valstybė ir bažnyčia yra du neatskiriami dariniai, o tai būtų nesuderinama su visa JAV konstitucine sistema, turinčia galias tradicijas, siekiančias net XVIII a. pab.¹⁶⁵ Tačiau ir čia neišvengta gan kontroversišku atveju, pvz., kai mokyklos vadovybė įvedė taisyklę, reikalaujančią kiekvieną dieną pamokas pradėti malda. JAV teismai šiuo atveju pasakė, kad toks reikalavimas yra neteisėtas, nes tai nesuderinama su Konstitucijos nuostatomis, ir valstybė santykiuose su religija privalo išlikti neutrali.¹⁶⁶ Kitoje byloje teismas atsisakė patenkinti mokytojo, pageidavusio pamokų metu dėvėti rūbus, išsiskiriančius iš įprastinių ir akivaizdžiai pabrėžiančius jo išpažįtamą religiją, skundą.¹⁶⁷ Autoriaus manymu, tokia teismų pozicija yra visiškai pagrįsta, nėra abejonių, kad šitai būtų paneigtas valstybinių mokyklų pasaulietiškas bei kitų piliečių (tėvų) religiniai įsitikinimai.

Taigi, kaip matome, kol kas Lietuvoje tiek dėl teisinių, tiek dėl finansinių kliūčių nėra pilnai įgyvendinamos tėvų konstitucinės teisės (konkrečiai – auklėti vaikus pagal savo religinius bei filosofinius įsitikinimus¹⁶⁸). Todėl, autoriaus manymu, ateityje KT nagrinėjant panašius atvejus valstybės (savivaldybių) kartu su tradicine religine organizacija įsteigtų mokyklų pasaulietiškas turėtų būti vertinamas kaip galimybė pasireikšti visų piliečių įsitikinimų pliuralizmui, bet ne kaip pirmenybės teikimas vienai kuriai nors pasaulėžiūrai. Kita vertus, net jei pritartume KT nuomonei šiuo klausimu, išėitis iš susidariusios situacijos galėtų būti minėtų švietimo įstaigų įvardijimas (vėlgi per KT praktiką) kaip nevalstybinių. Taip pat svarbu įstatymu užtikrinti efektyvesnį nevalstybinių tradicinėms religinėms organizacijoms priklausančių mokyklų finansavimą, nes pagal dabar galiojančio ŠĮ 69 str. 7 d. tokią teisę turi tik KB (vien dėl to, kad Sutartis yra tarptautinė), o tai vėlgi yra akstinas kalbėti apie diskriminaciją bei pažeidžiamą visų asmenų lygybės prieš įstatymą principą.

5.7. Sutarčių įgyvendinimas. Pabaigai norisi trumpai pakalbėti apie Sutarčių įgyvendinimą ir vykdymą. Pažymėtina, jog tuo tikslu dar 2001 m. birželio 18 d. LRV priėmė nutarimą Nr.

¹⁶⁴ *Cit. op.* 48, p. 154.

¹⁶⁵ JAV Oregono valstijos Aukščiausiojo Teismo 1986 m. liepos 29 d. sprendimas byloje 4J, 301 Or 358, 723 P2d 298, *Cooper v. Eugene School District*.

¹⁶⁶ *Cit. op.* 139, p. 61-62.

¹⁶⁷ TRIBE, L. H. *American constitutional law*. S. 1.: The Foundation Press, Inc., 1988. Second edition, 1988, p. 1171.

¹⁶⁸ Pažymėtina, jog dar 2001 m. lapkričio 23 - 25 d. d. Madride vykusios Jungtinių Tautų ir Ispanijos Vyriausybės organizuotos konferencijos „Dėl mokyklinio švietimo ryšium su religijos ir tikėjimo laisve, tolerancija ir nediskriminavimu“ baigiamojo akto 9 p. buvo pasakyta, jog valstybės raginamos dėti visas pastangas, kad būtų sudarytos sąlygos kuo efektyviau įgyvendinti šias tėvų teises (MARTÍNEZ DE CODES, R. M.; ROSSELL, J. *Religious freedom, tolerance and non-discrimination in education*. Cáceres: Universidad de Extremadura, Servicio de Publicaciones, 2001, p. 269).

735 „Dėl komisijos, atstovausiančios Lietuvai, sudarymo“¹⁶⁹ (nuo 2007 m. spalio 1 d. galioja nauja šio dokumento redakcija). Sutartyse yra keletas nuostatų, apsiribojančių principiniu teiginiu, jog atitinkami klausimai bus sureguliuoti kompetetingų LR ir KB institucijų sutarimu. Taigi remiantis minėto nutarimo 4.1. p. 2001 m. rugpjūčio 9 d. Ministras Pirmininkas išleido potvarkį, kuriuo sudarytos 6 darbo grupės teisės aktų bei susitarimų projektams, numatytiems tarpvalstybiniuose susitarimuose su Šv. Sostu, rengti, t. y. švietimo, kultūros, socialinės rūpybos, teisinio reglamentavimo, sielovados kariuomenėje ir archyvų srityse. Šių darbo grupių pasiūlymai ir teisės aktų projektai būdavo svarstomi prie Kultūros ministerijos veikusioje dvišalėje mišrioje komisijoje, sudarytoje iš Lietuvos ir Šv. Sosto atstovų, ko pasekoje buvo pasirašyti susitarimai, kurie bus paminėti vėliau. Dėl ribotos darbo apimties čia pateiksime tik svarbiausius bendrą Sutarčių įgyvendinimo kontekstą apibūdinančius faktus, detaliau jų nenagrinėdami.

Sutarties „Dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų“ įgyvendinimo klausimu yra sudaryti tokie susitarimai: 1) 2001 m. liepos 11 d. LRV ir LVK susitarimas „Dėl Katalikų Bažnyčios nustatyta tvarka sudarytų santuokų įtraukimo į valstybinę apskaitą“ (įgyvendinant Sutarties 13 str. 2 d.); 2) 2002 m. rugsėjo 16 d. Sveikatos apsaugos ministerijos ir LVK susitarimas „Dėl Katalikų Bažnyčios sielovados teikimo sveikatos priežiūros įstaigose“ (įgyvendinant Sutarties 15 str. 2 d.); 3) 2003 m. balandžio 23 d. Teisingumo ministerijos ir LVK susitarimas „Dėl Katalikų Bažnyčios sielovados kardomojo kalinimo ir laisvės atėmimo vietose“ (įgyvendinant Sutarties 15 str. 2 d.).

Kalbant apie sutartį „Dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje“, paminėtina, kad Kultūros ministerija ir Kauno arkivyskupija, remiantis Sutarties 13 str., 2001 m. gruodžio 6 d. sudarė bendradarbiavimo sutartį dėl Kauno arkivyskupijos muziejaus, veikiančio iki šiol, įkūrimo. 2002 m. liepos 4 d. dvišalė mišri komisija nutarė sudaryti kitą – dvišalę nuolatinę – komisiją, kuri spręstų KB nekilnojamųjų kultūros vertybių statuso klausimus. Pagrindinė jos funkcija – rengti teisės aktų projektus bei teikti pasiūlymus kompetetingoms institucijoms. To rezultatas - 2005 m. vasario 15 d. priimtas Katalikų Bažnyčios nuosavybės teisės į kilnojamąsias kultūros vertybes atkūrimo įstatymas.¹⁷⁰ Be to, LRV 2006 m. sausio 31 d. nutarimu Nr. 107 „Dėl 2006 metų Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto patvirtintų asignavimų paskirstymo pagal programas“¹⁷¹ patvirtino šios Sutarties įgyvendinimo

¹⁶⁹ Valstybės žinios, 2001, Nr. 53-1872; Valstybės žinios, 2007, Nr. 96-3890.

¹⁷⁰ Valstybės žinios, 2005, Nr. 31-975.

¹⁷¹ Valstybės žinios, 2006, Nr. 14-490; Valstybės žinios, 2006, Nr. 83-3301.

programą, kuri gana efektyviai vykdoma KB bendradarbiaujant su Kultūros paveldo departamentu prie Kultūros ministerijos. Šios komisijos pasiūlymai taip pat įforminami ir ministro įsakymais. Tai tik keletas pavyzdžių, rodančių pakankamai sklandžiai vykstantį aptariamą Sutarties įgyvendinimą, už kurį, be Kultūros ministerijos, yra atsakinga Švietimo ir mokslo ministerija bei Lietuvos archyvų departamentas prie LRV.¹⁷²

Turint tikslą įgyvendinti sutartį „Dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados“, Krašto apsaugos ministerija ir LVK, vykdydamos Sutarties 10 str. numatytą įpareigojimą, 2002 m. rugpjūčio 2 d. pasirašė susitarimą „Dėl Lietuvos kariuomenės ordinariato reglamento“ (ordinariatas įsteigtas dar 2000 m. lapkričio 18 d. Šv. Sosto Vyskupų kongregacijos dekretu *Christi discipuli*), kuriuo buvo patvirtintas ir pats reglamentas, apibrėžiantis karo kapelionų sielovados krašto apsaugos sistemoje veiklą, praktinius aspektus, sąlygas ir ypatumus, nustatantis ordinariato ir krašto apsaugos sistemos institucijų bendradarbiavimo principus įgyvendinant Sutarties nuostatas. Iki tol šiuos santykius reguliavo Lietuvos kariuomenės ordinariato statusas¹⁷³ - dokumentas, įtvirtinantis principines nuostatas, tuo tarpu reglamentas detalizuoja kai kurias statuto nuostatas. Pastarasis nenustojo galiojęs ir patvirtinus reglamentą. Lietuvos kariuomenės vado įsakymais taip pat yra patvirtinti visų laipsnių karo kapelionų (vyriausiojo, vyresniųjų ir eilinių) pareiginiai nuostatai, įtvirtinantys pastarųjų teises, pareigas, funkcijas, atsakomybę, kvalifikacinius reikalavimus ir kt.

Taigi galima daryti prielaidą, jog bent jau kol kas sutarties „Dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų“ įgyvendinimas vyksta lėčiausiai – dvišalė mišri komisija nuo 2003 m. posėdžiauja labai retai, nors minėtos darbo grupės, išskyrus sielovados kariuomenėje srityje, veikia. Be to, neišvengta ir susitarimų, prieštaraujančių imperatyvioms įstatymo nuostatoms (prisiminkime santuokos registravimo/apskaitos tvarką). Todėl belieka tikėtis, jog ateityje bus paisoma ne tik tikinčiųjų teisių, bet ir nacionalinės teisės reikalavimų.

¹⁷² LRV 2001 m. rugsėjo 14 d. nutarimas Nr. 1108 „Dėl Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje 1-13 straipsnių nuostatų įgyvendinimo“ (Valstybės žinios, 2001, Nr. 80-2795).

¹⁷³ Patvirtintas Šv. Sosto Vyskupų kongregacijos 2001 m. spalio 13 d. dekretu (Bažnyčios žinios“, 2001 11 16, Nr. 21).

6. Išvados

Sutartys, sukonkretindamos ir detalizuodamos kai kuriuos Konstitucijos straipsnius, suteikė pagrindą KB teisinės padėties įtvirtinimui LR bei įgalino daugelį klausimų spręsti pariteto pagrindais (tas pats pasakytina ir apie konkordatą). Be to, tai paskatino kitas Lietuvoje teisėtai veikiančias religines organizacijas siekti sau analogiškų teisių sudarant bendradarbiavimo sutartis su Vyriausybe ar jos įgaliota institucija. To rezultatas – jau parengtas naujojo RBBĮ projektas, kuris tokią galimybę numato. Išanalizavus kai kurias pagrindines konkordato, Sutarčių nuostatas bei su jomis susijusį teisinį reguliavimą, galima padaryti keletą apibendrinančių išvadų bei pateikti pasiūlymų:

1. Konkordato, o tuo pačiu ir Sutarčių, išskirtinumą suponuoja ne jų reguliavimo objektas, bet specifinis Šv. Sosto kaip tarptautinės teisės subjekto statusas. *Atsižvelgiant į tai, siūlytina šiuos dvišalius aktus traktuoti kaip specifinį pobūdį turinčias tarptautines sutartis.*
2. Po nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. būtų buvę racionaliau, kol bus parengtas ir patvirtintas konkordato atnaujinimo projektas, pasirinkti jo atkūrimo tokiu pat tekstu ir apimtimi, kokie buvo iki 1940 m. denonsavimo, kelią ir taikyti jį tik tiek, kiek tai neprieštaravo Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui.
3. Pagal dabartinį teisinį reguliavimą valstybės pripažinimą gavusių religinių organizacijų teisinė padėtis beveik nesiskiria nuo religinių grupių, neturinčių nei tradicinių Lietuvoje, nei valstybės pripažintų teisinio statuso. *Kadangi, autoriaus manymu, tai nėra suderinama su Konstitucijoje įtvirtintomis nuostatomis, valstybės pripažintoms religinėms konfesijoms turėtų būti suteikiamos visos teisės ir garantijos, kurias turi tradicinėmis esančios religinės bendrijos ir bendruomenės.*
4. Valstybės pripažinimas Lietuvoje suteikiamas Seimo pritarimu, kas, autoriaus manymu, kaip ir KT teiginys, kad pripažinimą galima atšaukti, sumenkina paties pripažinimo reikšmę. *Todėl rekomenduojama valstybės pripažinimą suteikti arba įstatymu, arba papildant RBBĮ.*
5. Teigiamai vertintina naujojo RBBĮ projekte numatyta galimybė religinėms organizacijoms sudaryti bendradarbiavimo sutartis su Vyriausybe. *Vien tai, kad KB Sutartys yra tarptautinės, neturėtų būti pagrindu minėtais susitarimais (ar įstatymu) nustatyti mažesnes teises tradicinėms religinėms bendruomenėms ir bendrijoms, nes pastarosios tiesiog neturi galimybės sudaryti tarptautinės sutarties.*
6. KB yra vienintelė tradicinė religinė konfesija, kuri Lietuvoje neapmokestinama žemės mokesčiu, jei ji naudojama sielovados, karitatyviniams, socialiniams, švietimo ir kultūros

tikslams. *Remiantis visų asmenų lygybės prieš įstatymą principu, rekomenduojama atitinkamas garantijas suteikti ir kitoms tradicinėms Lietuvoje religinėms bendruomenėms ir bendrijoms.*

7. Esant dabartinei bažnytinės santuokos registravimo tvarkai, *svarstyтина CK 304 str. 1 d. pataisa, pagal kurią, atsižvelgiant į tai, jog santuokos civilinėmis teisinėmis pasekmėmis yra suinteresuoti būtent sutuoktiniai, pranešimo apie sudarytą konfesinę santuoką civilinės metrikacijos įstaigai pareiga būtų perkeliama būtent jiems.* Šiuo metu praktikoje, remiantis Teisingumo ministro įsakymu bei LRV ir LVK susitarimu, tai galioja KB sudarytomis santuokoms, kas prieštarauja imperatyvioms įstatymo nuostatomis.
8. Manytina, kad CK normos, siejančios iš bažnytinės santuokos kylančių civilinių teisinių pasekmių atsiradimą su jos perregistravimu civilinės metrikacijos įstaigoje, yra nesuderinamos su Konstitucijos 38 str. 4 d. (Valstybė pripažįsta ir bažnytinę santuokos registraciją) bei sutarties „Dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų“ 13 str. 1 d. *Atsižvelgiant į tai, bažnyčioje sudaryta santuoka traktuotina kaip turinti tokią pačią teisinę reikšmę, kaip civilinė santuoka, nuo jos sudarymo bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka momento nesiejant to su papildomų formalumų atlikimu.*
9. Ne visi tėvai gali įgyvendinti konstitucinę teisę auklėti vaikus pagal savo religinius įsitikinimus, kadangi, remiantis KT nutarimu, valstybės (savivaldybių) kartu su tradicinėmis religinėmis bendrijomis įsteigtos švietimo įstaigos prilyginamos valstybinėms. Dėl šios priežasties, taip pat dėl ne visai tiksliai apibrėžtos tokių mokyklų pasaulietiškumo sampratos, tėvai negali pilnai įgyvendinti minėtos konstitucinės teisės, nes valstybinėse mokyklose tradicinės religinės bendruomenės tikėjimą išpažįstančių tėvų vaikai tikėjimo pagrindu gali rinktis tik tikybos pamokas. *Autoriaus siūlymas – KT jurisprudencijos keitimas suteikiant tokio tipo mokykloms nevalstybinį statusą arba koreguojant pasaulietiškumo sampratą, aiškinant tai kaip galimybę įgyvendinti visų pažiūrų piliečių įsitikinimų pliuralizmą.*
10. Sutarties „Dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje“ 9 str. 1 d. ir ŠĮ 69 str. 7 d. pagrindu katalikų padėtis yra nepagrįstai privilegijuota palyginus su kitomis religinėmis organizacijomis, nes nevalstybinėms tradicinėms religinėms organizacijoms priklausančioms mokykloms iš valstybės (savivaldybių) biudžeto mokymo ir mokyklos ūkio lėšos skiriamos, tik jeigu tai numatyta tarptautinėje sutartyje. *Sekant KT jurisprudencija bei turint omeny anksčiau išsakytus argumentus dėl negalimumo sudaryti tarptautines sutartis, siūlytina analogiškas garantijas nustatyti visoms tradicinėms religinėms konfesijoms.*

7. Santrauka

1927 m. konkordato ir 2000 m. sutarčių tarp Lietuvos ir Šventojo Sosto teisiniai aspektai

Šiame magistriniame darbe aptariamos kai kurios pagrindinės Lietuvos ir Šventojo Sosto konkordato bei sutarčių nuostatos jų įgyvendinimas. Bendrai kalbant, šios specifinės tarptautinės sutartys nustato Katalikų Bažnyčios kaip institucijos, jos dvasininkų teisinę padėtį valstybės viduje ir apibrėžia jų veiklos ribas.

Darbo pradžioje autorius atkreipia dėmesį į konkordato kaip tarptautinės sutarties teisinę prigimtį, t. y. aptariama jo sąvoka, objektas, subjektai, galiojimas ir kiti elementai. Vėliau supažindinama su konkordato ir sutarčių atsiradimo istorinėmis aplinkybėmis bei trumpai aptariamos šių tarptautinių teisės aktų šalys – valstybė ir bažnyčia. Taip pat skiriama dėmesio religinių organizacijų teisei padėčiai Lietuvoje bei užsienio valstybėse, Katalikų Bažnyčios statusui kitų religinių grupių atžvilgiu (pagrindinis šaltinis – Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija).

Didžiausia darbo dalis skirta konkrečių konkordato ir sutarčių nuostatų analizei, jų palyginimui. Atsižvelgiant į tai, kad Katalikų Bažnyčia turi juridinio asmens statusą, tarp kitų dalykų, darbe apžvelgiamas jos apmokestinimas pelno, nekilnojamojo turto, žemės mokesčiu. Aptariama ir kitų valstybių praktika.

Nemažą dėmesį autorius skiria bažnytinės santuokos sudarymo ir nutraukimo tvarkai, keliančiai nemažai ginčų tiek civilinės, tiek bažnytinės teisės specialistų tarpe. Analizuojama Lietuvoje vis dar vyraujanti dvigubos santuokos registracijos tradicija, santuokos nutraukimo jurisdikcijos klausimai. Šiais klausimais aptariamas įstatyminis reguliavimas, Konstitucinio Teismo ir Aukščiausiojo Teismo praktika, nepamirštama ir užsienio valstybių patirtis.

Kitas svarbus klausimas – religinis švietimas valstybinėse švietimo įstaigose. Kadangi kilo nemažai diskusijų dėl šiuos klausimus reglamentuojančios sutarties tam tikrų nuostatų atitikimo Konstitucijai, darbo autorius analizuoja to priežastis, apžvelgia Lietuvos ir kitų valstybių teisinį reguliavimą, teismų praktiką bei pateikia savo išvagas minėtu klausimu.

Taigi nagrinėdamas šiame darbe aptariamas poblemas autorius prieina prie tam tikrų išvadų ir pateikia pasiūlymus, kurie galėtų padėti išspręsti bei pašalinti teisinio reguliavimo spragas, trukdančias efektyviai įgyvendinti su tuo susijusias teisės aktus.

8. Summary

Legal aspects of the concordat (1927) and agreements (2000) concluded between the Holy See and Lithuania

This Master's thesis deals with some essential provisions of the concordat (1927) and the agreements (2000) concluded between the Holy See and Lithuania, and implementation of them. Generally speaking, these specific international agreements establish the legal status of the Catholic Church as institution, its clergymen in the State, and determine limitations of activity of them.

At the beginning of the thesis author pays attention to the legal nature of the concordat as international agreement, i. e. definition, object, subjects, validity and other elements of it are discussed. Then historical background of origin of the concordat and the agreements is presented and the parties of these international legal acts – the State and the Church – are briefly discussed. The legal status of religious organizations in Lithuania and foreign states, position of the Catholic Church in the context of legal status of other denominations are also analyzed (the main source – jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania).

The principal part of the thesis is intended for analysis and comparison of particular provisions of the concordat and the agreements. In consideration of the fact that the status of legal person is recognised for the Catholic Church, among other things, the procedure for imposing corporate income tax, immovable property tax, land tax on it, is analyzed in the thesis. The practice of other foreign states is also discussed.

Author also gives one's attention to the order of formation and divorce of church marriage that causes a lot of debates among lawyers. As the tradition of dual registration of marriage is still dominating in Lithuania, problems of jurisdiction of divorce of marriage are analyzed. Legislation, jurisprudence of the Constitutional Court and the Supreme Court is disputed on these questions, experience of foreign states is also cited.

Other important point – religious education in public schools. As many debates have arisen in respect of conformity with the Constitution of certain provisions of the agreement regulating these matters, author of the thesis analyses reasons of that, describes practice of legislation in Lithuanian and other foreign states, judicial jurisprudence and presents one's estimations on the said question.

Thus analyzing the main problems discussed in this article author comes to certain conclusions and introduces suggestions that may help to solve and eliminate gaps in the law system as they impede the effective realization of legal norms.

9. Santrumpų sąrašas

CK	Civilinis kodeksas;
ES	Europos Sąjunga;
EŽTK	Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija;
EŽTT	Europos Žmogaus Teisių Teismas;
GPMĮ	Gyventojų pajamų mokesčio įstatymas;
JAV	Jungtinės Amerikos Valstijos;
JTO	Jungtinių Tautų Organizacija;
KB/Bažnyčia	Katalikų Bažnyčia;
Konstitucija	1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija;
KT/Teismas	Konstitucinis Teismas;
KTK	Kanonų teisės kodeksas;
LAT	Lietuvos Aukščiausiasis Teismas;
LPI	Labdaros ir paramos įstatymas;
LR	Lietuvos Respublika;
LRV	Lietuvos Respublikos Vyriausybė;
LVK	Lietuvos Vyskupų Konferencija;
NTMI	Nekilnojamojo turto mokesčio įstatymas;
PI	Pilietybės įstatymas;
PMĮ	Pelno mokesčio įstatymas;
RBI	Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas;
Sutartys/Sutartis	Sutartis „Dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų“ ir/arba sutartis „Dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje“ ir/arba sutartis „Dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados“;
ŠĮ	Švietimo įstatymas.

10. Literatūros sąrašas

I. Teisės norminiai aktai:

Lietuvos teisės aktai:

- 1) Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992 m.) (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014);
- 2) Lietuvos Valstybės Konstitucija (1938 m.) (negalioja) (Vyriausybės žinios, 1938, Nr. 608/4271);
- 3) Lietuvos Valstybės Konstitucija (1928 m.) (negalioja) (Vyriausybės žinios, 1928, Nr. 275/1778);
- 4) Lietuvos Valstybės Konstitucija (1922 m.) (negalioja) (Vyriausybės žinios, 1922, Nr. 100/799);
- 5) Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas (negalioja) (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1990, Nr. 9-224);
- 6) Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai (negalioja) (Laikinosios Vyriausybės žinių papildymas, 1918, Nr. 1/1a);
- 7) Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262);
- 8) Lietuvos Respublikos Santuokos ir šeimos kodeksas (negalioja) (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1969, Nr. 21-186);
- 9) Lietuvos Respublikos Katalikų Bažnyčios nuosavybės teisės į kilnojamąsias kultūros vertybes atkūrimo įstatymas, (Valstybės žinios, 2005, Nr. 31-975);
- 10) Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto mokesčio įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2005, Nr. 76-2741);
- 11) Lietuvos Respublikos muziejų įstatymas (negalioja) (Valstybės žinios, 1995, Nr. 53-1292);
- 12) Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1999, Nr. 97-2775; Valstybės žinios, 2003, Nr. 61-2753);
- 13) Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1991, Nr. 23-593; Valstybės žinios, 1998, Nr. 67-1940; Valstybės žinios, 2003, Nr. 63-2853);
- 14) Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3085);

- 15) Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 95-4087);
- 16) Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2001, Nr. 110-3992);
- 17) Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1993, Nr. 21-506; Valstybės žinios, 2000, Nr. 61-1818);
- 18) Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties dėl santykių tarp Katalikų bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų ratifikavimo įstatymas (Valstybės žinios, 2000, Nr. 67-2014);
- 19) Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados ratifikavimo įstatymas (Valstybės žinios, 2000, Nr. 67-2015);
- 20) Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje ratifikavimo įstatymas (Valstybės žinios, 2000, Nr. 67-2016);
- 21) Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1948);
- 22) Lietuvos Respublikos religinių bendrijų teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo tvarkos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1995, Nr. 27-600);
- 23) Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“ (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501).
- 24) Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1995, Nr. 89-1985);
- 25) Lietuvos Respublikos įmonių ir organizacijų nekilnojamojo turto mokesčio įstatymas (negalioja) (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1156);
- 26) Lietuvos Respublikos žemės mokesčio įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1992, Nr. 21-612);
- 27) Lietuvos Respublikos Seimo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas Nr. IX-464 „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Lietuvos evangelikų baptistų bendruomenių sąjungai“ (Valstybės žinios, 2001, Nr. 62-2249);
- 28) Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos - Atkuriamojo Seimo 1990 m. birželio 12 d. nutarimas Nr. I-282 „Dėl Katalikų Bažnyčios padėties Lietuvoje restitucijos akto“ (Valstybės žinios, 1990, Nr. 18-469);
- 29) Katalikų Bažnyčios padėties Lietuvoje restitucijos aktas, patvirtintas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1990 m. birželio 12 d. nutarimu Nr. I-282 (Valstybės žinios, 1990, 18-470);

- 30) Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. sausio 31 d. nutarimas Nr. 107 „Dėl 2006 metų Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto patvirtintų asignavimų paskirstymo pagal programas“ (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2006, Nr. 14-490; Valstybės žinios, 2006, Nr. 83-3301);
- 31) Tradicinės religinės bendruomenės ar bendrijos mokyklos, vykdančios formaliojo švietimo programas, finansavimo tvarkos aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugpjūčio 31 d. nutarimu Nr. 1106 (Valstybės žinios, 2004, Nr. 134-4868);
- 32) Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. rugsėjo 14 d. nutarimas Nr. 1108 „Dėl Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje 1-13 straipsnių nuostatų įgyvendinimo“ (Valstybės žinios, 2001, Nr. 80-2795);
- 33) Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. birželio 18 d. nutarimas Nr. 735 „Dėl komisijos, atstovausiančios Lietuvai, sudarymo“ (Valstybės žinios, 2001, Nr. 53-1872; Valstybės žinios, 2007, Nr. 96-3890);
- 34) Lietuvos Respublikos Prezidento 2000 m. liepos 17 d. dekretas Nr. 947 „Dėl teikimo Lietuvos Respublikos Seimui ratifikuoti Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartį dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų“ (Valstybės žinios, 2000, Nr. 60-1771);
- 35) Lietuvos Respublikos Prezidento 2000 m. liepos 17 d. dekretas Nr. 948 „Dėl teikimo Lietuvos Respublikos Seimui ratifikuoti Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartį dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados“ (Valstybės žinios, 2000, Nr. 60-1772);
- 36) Lietuvos Respublikos Prezidento 2000 m. liepos 17 d. dekretas Nr. 949 „Dėl teikimo Lietuvos Respublikos Seimui ratifikuoti Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartį dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje“ (Valstybės žinios, 2000, Nr. 60-1773);
- 37) Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko 2001 m. rugpjūčio 9 d. potvarkis Nr. 183 „Dėl darbo grupių sudarymo“ (su pakeitimais ir papildymais);
- 38) Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko 1994 m. lapkričio 18 d. potvarkis Nr. 606p „Dėl darbo grupių Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos sutartims parengti sudarymo“;

- 39) Civilinės metrikacijos taisyklės, patvirtintos Teisingumo ministro 2006 m. gegužės 19 d. įsakymu Nr. 1R-160 (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2006, Nr. 65-2415);
- 40) Pranešimo apie bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka įregistruotą santuoką tvarka, patvirtinta Teisingumo ministro 2003 m. birželio 30 d. įsakymu Nr. 193 (Valstybės žinios, 2001, Nr. 57-2062; Valstybės žinios, 2003, Nr. 68-3096);
- 41) Paramos gavėjų metinės ataskaitos apie gautą paramą ir jos panaudojimą, apie pačių suteiktą paramą ir (arba) labdarą, taip pat apie savo veiklą, susijusią su Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatymo 3 straipsnio 3 dalyje nurodytų visuomenei naudingų tikslų įgyvendinimu, pateikimo Valstybinei mokesčių inspekcijai tvarka ir terminai, patvirtinti Finansų ministro 2002 m. rugsėjo 23 d. įsakymu Nr. 289 (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 94-4051);
- 42) Civilinės būklės aktų registravimo laikinosios taisyklės, patvirtintos Teisingumo ministro 1999 m. kovo 26 d. įsakymu Nr.65 (negalioja) (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1999-03-31, Nr. 29-840);
- 43) Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos 2001 m. liepos 11 d. susitarimas „Dėl Katalikų Bažnyčios nustatyta tvarka sudarytų santuokų įtraukimo į valstybinę apskaitą“;
- 44) Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos 2002 m. rugpjūčio 2 d. susitarimas „Dėl Lietuvos kariuomenės ordinariato reglamento“;
- 45) Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos 2002 m. rugsėjo 16 d. susitarimas „Dėl Katalikų Bažnyčios sielovados teikimo sveikatos priežiūros įstaigose“;
- 46) Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos 2003 m. balandžio 23 d. susitarimas „Dėl Katalikų Bažnyčios sielovados kardomojo kalinimo ir laisvės atėmimo vietose“;
- 47) Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos ir Kauno arkivyskupijos 2001 m. gruodžio 6 d. sutartis „Dėl Kauno arkivyskupijos muziejaus įkūrimo“;
- 48) Lietuvos kariuomenės ordinariato statutas, patvirtintas Šventojo Sosto Vyskupų kongregacijos 2001 m. spalio 13 d. dekretu (Bažnyčios žinios“, 2001 11 16, Nr. 21);
- 49) Lietuvos kariuomenės ordinariato reglamentas, patvirtintas Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos 2002 m. rugpjūčio 2 d. susitarimu „Dėl Lietuvos kariuomenės ordinariato reglamento“.

Europos Sąjungos teisės aktai:

- 1) Sutartis dėl Konstitucijos Europai (neįsigaliojusi) (Valstybės žinios, 2006, Nr. 117-4452);
- 2) Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis (Valstybės žinios, 2004, Nr. 2-2).

Tarptautinės sutartys:

- 1) 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501);
- 2) 1969 m. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės (Valstybės žinios, 2002, Nr. 13-480);
- 3) 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290);
- 4) 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288);
- 5) 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (su pakeitimais ir papildomais protokolais) (Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987; Valstybės žinios, 2000, Nr. 96-3016);
- 6) 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497);
- 7) 1945 m. Jungtinių Tautų Chartija (Valstybės žinios, 2002, Nr. 15-557);
- 8) 2000 m. Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis "Dėl santykių tarp katalikų bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų" (Valstybės žinios, 2000, Nr. 67-2022);
- 9) 2000 m. Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis "Dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados " (Valstybės žinios, 2000, Nr. 67-2023);
- 10) 2000 m. Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis "Dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje" (Valstybės žinios, 2000, Nr. 67-2024).

Užsienio valstybių ir Katalikų Bažnyčios teisės aktai (elektroniniai dokumentai):

- 1) Čekijos Respublikos bažnyčių ir religinių bendrijų įstatymas (angl. – *Law on churches and religious societies*) [interaktyvus]. 2001-11-27 [žiūrėta 2004-04-09]. Prieiga per internetą: http://host.uniroma3.it/progetti/cedir/cedir/Lex-doc/Cz_1-01.pdf;
- 2) Švedijos religinių bendruomenių įstatymas (angl. – *Act on religious communities signatures*). In *Swedish Code of Statutes* [interaktyvus]. 1998-11-26 [žiūrėta 2004-04-09]. Prieiga per internetą: <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/78/31/04636561.pdf>;

- 3) Kanonų teisės kodeksas (angl. - *Code of Canon Law*) [interaktyvus]. 1983 [Žiūrėta 2008-04-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.vatican.va/archive/ENG1104/INDEX.HTM>>;
- 4) Katalikų Bažnyčios juridinių asmenų apskaitos tvarka, patvirtinta Lietuvos Vyskupų Konferencijos 2005 m. lapkričio 24 d. nutarimu [interaktyvus]. 2005-11-24 [Žiūrėta 2008-04-09]. Prieiga per internetą: <<http://lvk.lcn.lt/naujienos/,69>>.

II. Mokslinė literatūra:

Monografijos, vadovėliai ir panašūs leidiniai:

- 1) BAČKIS, S. A. *Lietuvos ir Šventojo Sosto konkordatas*. Vilnius: LKMA, 2007;
- 2) BALODIS, R. *State and Church in the Baltic States: 2001*. Riga: Latvian Association of Freedom of Religion, 2001;
- 3) BENDORIENĖ, A., et al. *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: Alma Littera, 2003;
- 4) BIRMONTIENĖ, T., et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. II leidimas;
- 5) DAMBRAUSKIENĖ, G., et al. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras*. Vilnius: Teisės institutas, 2000. I d.;
- 6) DOMINO, J. C. *Civil rights and liberties in the 21st century*, 2003. Second edition;
- 7) DOWLEY, T. *Krikščionybės istorija*. Vilnius: Alma Littera, 2000;
- 8) FRANKLIN, C. J. *Constitutional law for the criminal justice professional*. Washington D. C.: CRC Press, 1999;
- 9) *Lietuvių enciklopedija*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1957, t. 12;
- 10) MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos Valstybės Konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005;
- 11) MALAKAUSKIS, P. *Viešosios bažnytinės teisės*. Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, 1931;
- 12) MARTÍNEZ DE CODES, R. M.; ROSSELL, J. *Religious freedom, tolerance and non-discrimination in education*. Cáceres: Universidad de Extremadura, Servicio de Publicaciones, 2001;
- 13) MIKELĖNAS, V., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga, šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2002. Pirmasis leidimas;
- 14) *New Catholic Encyclopedia*. S. 1., 1967, Volume IV;
- 15) PRAKKE, L.; KORTMANN, C. *Constitutional law of 15 EU member states*. Deventer: KLUWER, 2004;

- 16) PRUNSKIS, J. *Comparative law, ecclesiastical and civil, in Lithuanian concordat*. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 1945;
- 17) *Religija ir teisė pilietinėje visuomenėje*. Tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Justitia, 2001;
- 18) ROBBERS, G. *German legal provisions relating to religion*. Bonn: German Foundation of International Legal Cooperation, 2002;
- 19) ROBBERS, G. *State and Church in the European Union*. Baden-Baden: Nomos Verlagsges., 1996;
- 20) ŠILEIKIS, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003;
- 21) TRIBE, L. H. *American constitutional law*. S. 1.: The Foundation Press, Inc., 1988. Second edition;
- 22) VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė*. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998;
- 23) VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000;
- 24) VANSEVIČIUS, S. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000.

Straipsniai periodiniuose leidiniuose:

- 1) ANDRIKIENĖ, L. Dvi mano dienos turkų žemėje. *Europos laiku*, 2008, nr. 9, p. 20-22;
- 2) KASLAS, B. J. Moderniosios valstybės sąvokos raida. *LKMA suvažiavimo darbai*, 1969, t. 6, p. 155-169;
- 3) KASPARAVIČIUS, A. Arkivyskupo Jurgio Matulaičio-Matulevičiaus indėlis steigiant Lietuvos bažnytinę provinciją. *LKMA metraštis*, 2004, t. 24, p. 349-374;
- 4) KASPARAVIČIUS, A. Lietuvos ir Vatikano santykiai, arba Šventojo Sosto reikšmė tarpukario Lietuvos užsienio politikai. *LKMA metraštis*, 2003, t. 23, p. 295-379;
- 5) MEILIUS, K. Ar laisvamanybė, kaip politiškai privilegijuota ideologija, nepažeidinėja tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų teisių? *SOTER*, 2006, nr. 17 (45), p. 99-130;
- 6) MEILIUS, K.; SAGATYS, G. Bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytų santuokų kelias į pripažinimą. *Jurisprudencija*, 2002, t. 28 (20), p. 128-136;
- 7) PAPIRTIS, L. V.; KUDINAVIČIŪTĖ, I. Bažnytinių santuokų teisinis reglamentavimas ir apskaita. *Jurisprudencija*, 2003, t. 37 (29), p. 89-95;
- 8) PUKENIS, R. Bažnytinės diplomatijos prigimtis ir tikslai. *Teisė*, 2005, nr. 57, p. 176-191;

- 9) RUMŠAS, R. Bažnyčios ir valstybės santykiai Europos Sąjungoje. *SOTER*, 2005, nr. 16 (44), p. 25-32;
- 10) STANISZ, P. The principles of the relationship between Church and State in the Constitution of the Republic of Poland of 2nd April, 1997. *SOTER*, 2007, nr. 22 (50), p. 129-141;
- 11) TAURAN, J. L. The diplomacy of the Holy See. Why? *LKMA metraštis*, 2003, t. 23, p. 244-252;
- 12) USOVA-KURBANOVIEŅĖ, S. Mykolo Römerio mokslinė pozicija dėl Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto konkordato (1927). *Jurisprudencija*, 2007, t. 10 (100), p. 65-74;
- 13) VAIČEKONIS, P. Kanonų teisės kodeksas ir jo taikymas Lietuvos tikintiesiems. *LKMA suvažiavimo darbai*, 1995, t. 15, p. 455-468;
- 14) VALANČIUS, K. Katalikų Bažnyčios padėties Lietuvoje restitucijos problemos. *LKMA metraštis*, 2001, t. 18, p. 335-344;
- 15) VALANČIUS, K. Sutartys su Šventuoju Sostu: retrospektyva ir dabartis. *LKMA metraštis*, 2002, t. 21, p. 287-299;
- 16) ŽEMAITIS, K. Bažnyčios ir valstybės santykiai Lietuvoje 1918-1940 metais. *SOTER*, 2000, nr. 4(44), p. 21-27;
- 17) ŽEMAITIS, K. Lietuvos ir Vatikano konkordatui – 70. *LKMA metraštis*, 1998, t. 13, p. 9-20.

Kita mokslinė literatūra (elektroniniai dokumentai):

- 1) *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, s. a. [žiūrėta 2007-12-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.autoinfo.lt/webdic/>>;
- 2) JOČIENĖ, D.; ČILINSKAS, K. *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, 2004, [žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0120826.pdf>>;
- 3) BUDNIKAS, V. Lietuvos valstybėje bažnytinė santuoka dar negalioja [interaktyvus]. 2007-02-26 [žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <http://www.lzta.lt/index-article.php?subaction=showfull&id=1172515697&archive=&start_from=&ucat=10&ktgr=10>;

- 4) Dogminė konstitucija apie Bažnyčią *Lumen gentium*. In *Visuotinio Vatikano II Susirinkimo dokumentai* [interaktyvus]. 1964-11-21 [žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <http://www.lcn.lt/b_dokumentai/vatikano_2s/lumen-gentium.html>;
- 5) RAŠKINIS, A. Dviejų steigėjų - valstybės ar savivaldybių ir tradicinių religijų bendrijų - švietimo įstaigų konstitucingumas (tekstas, pateiktas Konstituciniam teismui) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/seimu_istorija/w3_viewer.ViewDoc-p_int_tekst_id=3469&p_int_tv_id=633&p_org=0.htm>;
- 6) ŽALIMAS, D. Ar Rusija ne (tapati) Sovietų Sąjungai? In *Geopolitika* [interaktyvus]. 2007-12-22 [žiūrėta 2004-12-20]. Prieiga per internetą: <<http://geopolitika.lt/index.php?artc=1565>>;
- 7) Report on religious freedom in Hungary [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <http://www.helsinki.hu/docs/religionreport.pdf>.

III. Praktinė medžiaga:

Teismų sprendimai:

- 1) Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. liepos 20 d. sprendimas byloje 30882/96, *Pellegrini v. Italy*;
- 2) Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje 25528/94, *Canea Catholic Church v. Greece*;
- 3) Europos Žmogaus Teisių Teismo 1993 m. gegužės 25 d. sprendimas byloje 14307/88, *Kokkinakis v. Greece*;
- 4) Europos Žmogaus Teisių Teismo 1976 m. gruodžio 7 d. sprendimas byloje 5095/71;5920/72;5926/72, *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark*;
- 5) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas *Dėl Konstitucinio Teismo nutarimo nuostatų, susijusių su tradicinių Lietuvoje bažnyčių bei religinių organizacijų statusu, išaiškinimo* (Valstybės žinios, 2007, Nr. 129-5246);
- 6) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas *Dėl teisės aktų, reguliuojančių Lietuvos Respublikos pilietybės santykius, nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai* (Valstybės žinios, 2006, Nr. 123-4650);
- 7) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 "Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka" ta apimtimi, kuria nustatyta, kad*

Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai (Valstybės žinios, 2003, Nr. 124-5643);

- 8) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai* (Valstybės žinios, 2000, Nr. 49-1424);
- 9) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 16 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos muziejų įstatymo 5 straipsnio 2 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai* (Valstybės žinios, 1999, Nr. 26-740);
- 10) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada *Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai* (Valstybės žinios, 1995, Nr. 9-199);
- 11) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso 6 straipsnio antrosios dalies, 11 straipsnio ir 12 straipsnio antrosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai* (Valstybės žinios, 1994, Nr. 31-562);
- 12) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje *G. K. v. G. S.*, Nr. 3K-7-6/2007, kat. 75.4; 75.9; 78.2.1; 83.5; 83.6;
- 13) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje *R. Sebeckienė v. A. Rožys*, Nr. 3K-7-563/2005, kat. 75.2; 75.6.2; 75.8;
- 14) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje *A. Slaboševičius v. R. Jarutytė*, Nr. 3K-3-107/2005, kat. 75.2;
- 15) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje *A. Andrejevas v. A. Bružas*, Nr. 3K-3-462/2000, kat. 16;
- 16) Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1987 m. birželio 19 d. sprendimas byloje 482 U.S. 578 (1987), *Edwards v. Aguillard*;
- 17) Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1968 m. lapkričio 17 d. sprendimas byloje 393 U.S. 97 (1968), *Epperson v. Arkansas*;

- 18) Jungtinių Amerikos Valstijų Oregono valstijos Aukščiausiojo Teismo 1986 m. liepos 29 d. sprendimas byloje 4J, 301 Or 358, 723 P2d 298 (1986), *Cooper v. Eugene School District*.

Elektroniniai dokumentai:

- 1) Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1981 m. lapkričio 25 d. deklaracija nr. A/RES/36/55 „Dėl religijos ar tikėjimo visų formų nepakantumo ir diskriminacijos panaikinimo“ [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/406/81/IMG/NR040681.pdf?OpenElement>>;
- 2) Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto 2005 m. rugsėjo 28 d. nuomonė „Dėl Žaliosios knygos dėl santuokos nutraukimui taikytinos teisės ir jurisdikcijos“ COM(2005) 82 final, OL C 24 (2006-01-31) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:024:0020:0024:LT:PDF>>;
- 3) Vienos baigiamasis aktas, pasirašytas 1989 m. sausio 15 d. Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos valstybių narių [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <http://www.osce.org/documents/mcs/1989/01/16059_en.pdf>.

IV. Travaux préparatoires:

- 1) 2000 m. liepos 20 d. Seimo rytinio posėdžio Nr. 71 (506) stenograma [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=105751>;
- 2) Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo pakeitimo įstatymo projektas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.tm.lt/?item=relig>>;
- 3) Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos interneto svetainės Tarptautinių sutarčių rubrika [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.urm.lt/index.php?-1410770910>>;
- 4) Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos interneto svetainės Užsienio politikos rubrika [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.urm.lt/index.php?560715727>>;

- 5) Valstybinė mokesčių inspekcija. Mokesčių įstatymų komentarai [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-05]. Prieiga per internetą: <<http://mic.vmi.lt/documentspublic.do?&id=1000007314#tr1000007314>>;
- 6) Valstybinės mokesčių inspekcijos prie Finansų ministerijos leidinys „Religinių bendruomenių apmokestinimas“ (VMI prie FM 2005-11-02 raštas Nr. (18.9-31-1)-R-9747) (su pakeitimais ir papildymais) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.vmi.lt/lt/?itemId=10145007>>;
- 7) 2007 Report on International Religious Freedom [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2007/>>;
- 8) Religion and morality come under the spotlight [interaktyvus]. 2008-04-03 [žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <http://www.swissinfo.org/eng/front/Religion_and_morality_come_under_the_spotlight.html?siteSect=105&sid=8928256&cKey=1207219107000&ty=st>;
- 9) Europos Komisija prašo Italijos vyriausybės paaiškinti Katalikų Bažnyčios atleidimą nuo mokesčių [interaktyvus]. 2007-09-04 [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <http://www.religija.lt/content/view/989/1/>.
- 10) Paskelbtas Konstitucinio Teismo nutarimas dėl kai kurių švietimo įstatymo punktų atitikimo Lietuvos Konstitucijai [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <http://www.lcn.lt/bzinios/bz0012/012b12.html>.

V. Interneto svetainių adresai:

- 1) <http://www.un.org> - Jungtinių Tautų Organizacija;
- 2) <http://www.osce.org> – Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija;
- 3) <http://www.echr.coe.int/echr> - Europos Žmogaus Teisių Teismas;
- 4) <http://findlaw.com/casecode> - Jungtinių Amerikos Valstijų teismų sprendimai;
- 5) <http://www.vatican.va> - Šventasis Sostas;
- 6) <http://www.lrs.lt> - Lietuvos Respublikos Seimas;
- 7) <http://www.kam.lt> - Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija;
- 8) <http://www.tm.lt> - Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija;
- 9) <http://www.urm.lt> - Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija;
- 10) <http://www.vmi.lt> – Valstybinė mokesčių inspekcija prie LR finansų ministerijos;
- 11) <http://www.stat.gov.lt> – Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės;
- 12) <http://www.lrkt.lt> – Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas;

- 13) <http://www.lat.lt> – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas;
- 14) <http://www.katalikai.lt> – Katalikų Bažnyčia Lietuvoje;
- 15) <http://lvk.lcn.lt> – Lietuvos Vyskupų konferencija;
- 16) <http://www.lzta.lt> – Lietuvos Žmogaus Teisių Asociacija;
- 17) <http://confinder.richmond.edu> – Užsienio valstybių Konstitucijų tekstai;
- 18) <http://www.concordatwatch.eu> – užsienio valstybių su Šventuoju Sostu pasirašytų konkordatų (sutarčių) tekstai;
- 19) <http://eur-lex.europa.eu>;
- 20) <http://www.religija.lt>;
- 21) <http://www.geopolitika.lt>;
- 22) kt.

11. Priedai

Priedas nr. 1

Kai kurių 1927 m. konkordato ir 2000 m. Sutarčių nuostatų palyginimas

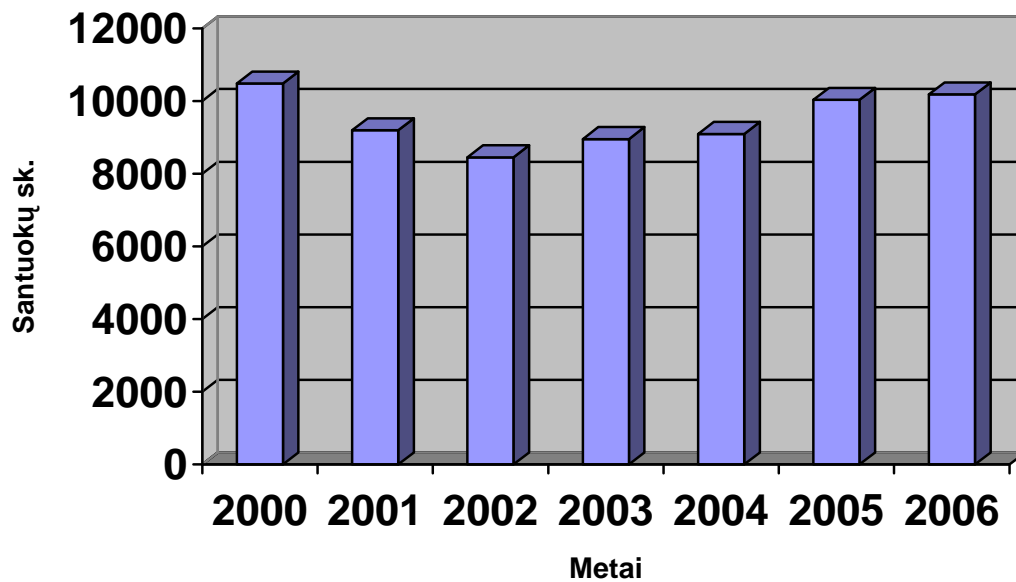
	1927 m. konkordatas	2000 m. Sutartys
1	2	3
KB teisinė padėtis	KB naudojami visomis laisvėmis, reikalingomis savo dvasiškai valdžiai ir bažnytinei jurisdikcijai vykdyti, taip pat savo turtams administruoti, laikantis Kanonų teisės reikalavimų. Pripažįstamas juridinio asmens statusas. Neakcentuojamas valstybės ir bažnyčios atskyrimo principas.	KB savo misiją vykdo pagal Kanonų teisę ir LR įstatymų nustatyta tvarką. Pripažįstamas juridinio asmens statusas. Akcentuojamas valstybės ir bažnyčios atskyrimo principas.
Konkordato/Sutarčių vieta teisės aktu hierarchijoje	Akcentuojama konkordato viršenybė įstatymų atžvilgiu.	Tiesiogiai nekalbama, tačiau akcentuojamas siekis nepažeisti nacionalinių teisės aktų nuostatų.
KB priklausančių kulto objektų apmokestinimas	Neapmokestinama nepriklausomai nuo to, kokiam tikslui naudojami.	Neapmokestinama, jei naudojami sielovados, karitatyviniams, socialiniams, švietimo ir kultūros tikslams.
Religinis švietimas valstybinėse mokyklose	Privalomas. Mokytojų skyrimu ir kvalifikacija rūpinasi KB, laikantis Kanonų teisės reikalavimų. Programų, vadovėlių ir kitos medžiagos rengimą organizuoja KB.	Pasirenkamasis dalykas. Mokytojų kvalifikacija suteikiama LR teisės aktų nustatyta tvarka, atsižvelgiant į LVK nustatytas normas. Programų, vadovėlių ir kitos medžiagos rengimą organizuoja LVK bendradarbiaudama su LR kompetetinga institucija.
Bažnytinė santuoka	Sukelia civilines teises pasekmes pagal LR teisės aktus nuo jos sudarymo momento. Nekeliami papildomi reikalavimai.	Sukelia civilines teises pasekmes pagal LR teisės aktus nuo jos sudarymo momento, jei yra išlaikyti LR įstatymų numatyti reikalavimai.
Respublikos Prezidento vaidmuo vyskupų skyrimo procese	Respublikos Prezidentas pagarbos ženklą informuojamas prieš paskiriant bet kurį vyskupą. Pradėdamas eiti pareigas, vyskupas duoda priesaiką Respublikos Prezidentui. Pilietybės kriterijus nenumatytas.	Respublikos Prezidentas pagarbos ženklą informuojamas prieš paskiriant diecezinį vyskupą (vyriausią vyskupijos vyskupą). Priesaika nenumatyta. Vyskupais gali būti skiriami tik LR piliečiai.

Lietuvos gyventojai pagal tikybą (2001 m. gyventojų surašymo duomenys)

Tikyba	Gyventojų sk.	Gyventojų sk. procentais (%)
Romos katalikai*	2752447	79,0
Stačiatikiai (ortodoksai)*	141821	4,07
Sentikiai*	27073	0,78
Evangelikai liuteronai*	19637	0,56
Evangelikai reformatai*	7082	0,20
Jehovos liudytojai	3512	0,10
Musulmonai sunitai*	2860	0,08
Visos (pilnos) evangelijos Bažnyčios	2207	0,06
Sekmininkai	1307	0,038
Judėjai*	1272	0,037
Baltų tikėjimas	1270	0,036
Baptistai (ir laisvosios bažnyčios)**	1249	0,0358
Septintos dienos adventistai	547	0,0157
Naujoji apaštalų Bažnyčia	436	0,0125
Budistai	408	0,0106
Graikų apeigų katalikai (unitai)*	364	0,0104
Krišnos sąmonės judėjimas	265	0,0076
Kitos tikybos	2681	0,0769
Nė viena	331087	9,5
Nenurodė	186447	5,4
Iš viso	3483972	100
*tradicinė		
**viena iš baptistų atšakų - Evangelikų baptistų bendruomenių sąjunga – yra gavusi valstybės pripažinimą		

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-13]. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280>>.

2000 – 2006 m. Katalikų Bažnyčioje sudarytų santuokų,
įtrauktų į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigose, skaičius

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-04-13]. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280>>.